

Kovács Máté

**Az egyetemi könyvtárosképzés
két évtizedes fejlődése és főbb kérdései**

Budapest, 1970.

TARTALOM

BEVEZETÉS

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁROSKÉPZÉS FEJLŐDÉSE

A könyvtáros-életpálya kialakulása
Hazai előzmények
Az egyetemi szakképzés hazai kezdetei

**AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR SZAK SZERVEZETI KERETEI
ÉS FORMÁI AZ ELSŐ KÉT ÉVTIZEDBEN**

Levelező, esti, kiegészítő tagozat
Dokumentációs szaktanfolyam
A szakképzés céljai és feladatai
A tantervek és programok alakulása
A szakképzés tartalma
A hallgatók és oktatók
Összegezés és előretekintés

JEGYZETEK

Kovács, Máté: Main questions of university education of librarians
and its development in the past two decades

BEVEZETÉS

Magyarországon a felsőfokú könyvtárosképzést egyetemi keretben két alkalommal szervezték meg. Mindkétszer a Budapesti Tudományegyetemen és mindkét formában a szocialista forradalom sürgős és fontos művelődéspolitikai követelményeként.

Először a Tanácsköztársaság idején, 1919-ben létesítettek kéthónapos könyvtárosi tanfolyamot, amit „a jövőben tudományos szakkönyvtárosképzéssel egyetemben az egyetemi oktatás egy tagozata gyanánt” 3 féléves időtartamú önálló szakká kívántak fejleszteni (1).

Másodszor a szocializmus alapozásának kezdetén az 1948-49-tanév második félévében indították meg a könyvtárosképzést, ekkor már önálló egyetemi szakként, egyelőre 6 féléves időtartammal, amit később 8, majd 10 félévessé fejlesztettek (2).

Az egyetemi könyvtárosképzés mindkét alkalommal régi hiányt igyekezett pótolni, régen felismert és egyre jobban sürgető szükségletet kívánt kielégíteni. Az első forradalmi alapvetést megelőzően, már évtizedekkel korábban, jelentős művelődés-, ill. könyvtárpolitikusaink egész sora ismételten szorgalmazta a könyvtárosok egyetemi szakképzésének megszervezését (3). Az elgondolások és javaslatok megvalósítására azonban, egyetemi keretben sem a dualizmus korában, sem az ellenforradalom időszakában nem kerülhetett sor. Akkor sem a kormányok támogatását, sem az egyetem segítségét és megértését nem sikerült hozzá megnyerni. A hazai kapitalizmus elmaradott viszonyai között meg kellett elégedni alacsonyabb képzési formákkal: időnként tartott tanfolyamokkal, ill. vizsgákkal.

A könyvtárosok képzését önálló egyetemi, ill. főiskolai szakká csak a szocialista forradalom, ezen belül a szocialista kulturális forradalom művelődéspolitikai célkitűzései és megnövekedett könyvtáros, ill. bibliográfiai és dokumentáló szakember-szükségletei avathatták. Intézményes megoldását csak a szocializmus viszonyai között lehetett nálunk is, a szomszédos szocialista országokban is biztosítani.

Ezért az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes alakulását, eredményeit és nehézségeit, sőt hiányait csak társadalmunk szocialista forradalmi, gazdasági és kulturális átalakulása oldaláról lehet és szabad megközelíteni, elemezni és értékelni. A könyvtárosképzés helyzetéről az egyetem keretében, s ezen túl céljainak és feladatainak, szervezeti kereteinek, programjának és módszereinek alakulásáról, valamint a hallgatóság és az oktatók számáról és összetételéről csak úgy tudunk a valóságnak megfelelő képet rajzolni, ha az egyetemi szakképzés tényeit elsősorban a szocialista társadalom és szakemberképzés oldaláról vesszük vizsgálat alá.

De még ezek a legalapvetőbb összefüggések sem értékelhetők csupán önmagukban, a hazai társadalmi történeti fejlődés folyamatából és az egykorú világhelyzet alakulásából kiemelve. Elengedhetetlen, hogy az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődésének felvázolásakor egyfelől a hazai előzményeket, másfelől a külföldi helyzet alakulását is figyelembe vegyük. Csak ebben a hármas összefüggésben lehet a szakképzés eddigi két évtizedét úgy feltárni és értelmezni, hogy alakulásának fő mozzanatait, eredményeit és hiányait helyesen értékelhessük, mai helyzetének fő kérdéseit reálisan elemezhessük és a továbbfejlesztés lehetőségeit, szükséges irányait, valamint feltételeit megalapozottan körvonalazhassuk.

A következő fejezetek ezekben az összefüggésekben tesznek kísérletet az egyetemi szakképzés és továbbképzés fejlődésének és problémáinak a megvilágítására.

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁROSKÉPZÉS FEJLŐDÉSE

A könyvtáros-életpálya kialakulása

A könyvtáros életpálya világszerte lassan önállósult. Sokkal később, mint a közismert értelmiségi hivatások zöme: pl. a jogászi, papi, orvosi, tanári, mérnöki, mezőgazdasági, ill. művészi életpályák. Alapvetően azért, mert az írásbeli közlés és az olvasás, a könyv, a sajtó és a könyvtár viszonylag későn, csak a fejlett kapitalista, s még inkább a szocialista társadalom viszonyai között fejlődött valódi tömegközlési rendszerré, amelybe az olvasók tömegei kapcsolódtak be, és amikor viszonylag itt is nagyszámú szakemberre: könyvtárosra és bibliográfusra, dokumentálóra és más könyvtári dolgozóra volt már szükség.

A feudalizmus viszonyai között a népességnek csak kis része tudott írni és olvasni, s vált olvasóvá. Kevés könyvtár és könyvtáros is ki tudta elégíteni az akkori igényeket. Ezért a könyvtárosok, még a közkönyvtárak vezetői is többnyire csak mellékfoglalkozásként végezték a munkájukat. Főfoglalkozásként más, pl. tudósi, oktatói, papi, titkári stb. teendőket végeztek. Főfoglalkozású könyvtárosokat csak ritkán, pl. némely királyi, főpapi vagy főúri nagy könyvtárakban vagy nagyobb közkönyvtárakban alkalmaztak. De ott is csak kis számban. Pl. a két legnagyobb hazai könyvtárban: a Budapesti Egyetemi Könyvtárban csaknem 9 évtizeden át (1778-1866) csak 7, az Országos Széchényi Könyvtárban pedig több, mint 6 évtizeden át (1803-1866) mindössze 3 könyvtári tisztviselő dolgozott (4). Így érthető, hogy a kevés számú új könyvtáros szakképzését nem lehetett és nem is kellett intézményesen biztosítani. A fiatalabb könyvtárosok a könyvtárosi szakismereteket az idősebbektől gyakorlatban tanulták meg. Ugyanúgy, mint számos más, viszonylag kisszámú szakembert foglalkoztató értelmiségi pályán, vagy ahogy az az akkori ipari műhelyekben, ill. a mezőgazdaságban is történt.

Lényegesen kedvezőbben alakult a helyzet a kapitalista társadalomban, ahol a polgárság széles tömegeinek hatalomra jutásával a korábbinak többszörösére emelkedett a vezető osztályok és rétegek létszáma. Megnőtt a közügyekben, a termelésben, kereskedelemben, pénzügyvilágban, közlekedésben, oktatásban résztvevők száma, így többszörösére emelkedett azok aránya, akik életviszonyaiknál fogva érdekeltté váltak abban, hogy személyesen tájékozottak legyenek. Ezért kibővült az olvasótábor, gyorsan növekedett a könyvtárak és a főfoglalkozású könyvtárosok száma is. A következő 2 évtizedben, 1885-ig például az előbb említett két hazai intézményben: az Egyetemi Könyvtárban és a Széchényi Könyvtárban egyformán 11-11-re emelkedett a könyvtári tisztviselők száma (5). Ez a viszonylag gyors fejlődés szükségképpen felvetette és világszerte maga után vonta a könyvtárosok szakképzésének a rendszeresítését is.

Érthetően a legfejlettebb kapitalista országok kezdték megszervezni a könyvtárosok felsőfokú szakképzését, elsősorban a legnagyobb, a legtekintélyesebb egyetemek keretében. Elsőnek Párizsban a Sorbonne-on (École des chartes, 1821). Később a század utolsó negyedében Angliában (London, 1880), Németországban (Göttingen, 1886), az USA-ban (New York, Columbia Egyetem, 1887), Olaszországban (Firenze, 1891) (6). Ezek az egyetemek azonban jobbára a könyvtárak muzeális gyűjteményei (kézirattár, ősnymtatványtár s más régi és ritka kiadványok tára) számára képeztek szakembereket, minthogy ekkor elsősorban a muzeális gyűjtemények gyarapítása, tudományos feltárása s a világszerte kibontakozó történeti, irodalomtörténeti, nyelvészeti kutatás számára hozzáférhetővé tétele volt a fő feladat.

Azóta az egyetemi tudományos szintű könyvtárošképzés intézményei csaknem valamennyi kapitalista országban létrejöttek, kisebb részben a 20. század első felében, nagyobb részben a második világháború után (7). Mégpedig erősen korszerűsödött formában és célokkal. Többségükben elsősorban a tudományos és szakkönyvtárak, a közművelődési könyvtárak, valamint a bibliográfiai és dokumentációs szolgáltatások felsőfokú munkaköreire adnak szakképesítést.

A muzeális gyűjteményekhez szükséges szakmunkákra csak egy-egy intézmény képesít, vagy specializálódással lehet szakképesítést szerezni. Jelenleg az említett országokban egész sor egyetemen, ill. főiskolán képeznek felsőfokú könyvtárosokat, bibliográfusokat és dokumentálókát. Többek között az USA-ban 30 államilag elismert egyetemen, Angliában 3, Olaszországban 4 egyetemen, ill. más felsőfokú intézményben van könyvtárosképzés. Franciaországban külön Könyvtárosképző Főiskolát állítottak fel a Sorbonne intézetén kívül, amely továbbra is az eredeti feladatait látja el.

A többi kapitalista ország, sőt a volt gyarmati országok is ezeket vették mintául. A Sorbonne-t követte a madridi, athéni, kairói egyetem is. Az angol példa szerint oldotta meg a könyvtárosképzést Ausztrália (1938) 2 egyeteme (Melbourne, New South Wales), Új-Zéland (1935), Dél-Afrika 4 egyeteme (Pretoria 1938, Cap Town 1938 stb.), India 24 egyeteme és főiskolája stb. Az USA volt a minta a latin-amerikai országok számára, ahol Brazíliában 9, Argentínában, Mexikóban és Kubában 2-2, Columbiában, Chilében, Uruguayban és Venezuelában stb. 1-1 egyetemen képeznek könyvtárosokat, továbbá Japán (1921) számára, ahol 39 állami, 3 tartományi és 30 magán egyetemen folyik könyvtárosképzés, valamint több közel-keleti ország, így Irán (Teherán 1951), Törökország (Ankara 1952) és Izrael (Jeruzsálem 1961) számára. Érthető ez, mert a nagy amerikai alapítványok (Ford, Rockefeller, Carnegie Corporation) jelentős anyagi és szellemi támogatást nyújtottak ezek létrehozásához (8).

Legújabbán az UNESCO is támogatja szakemberekkel és számottevő anyagi hozzájárulással elsősorban az elmaradott, ill. volt gyarmati országokat abban, hogy a könyvtárosképzést felső és középszinten mielőbb megszervezzék. Az UNESCO segítségével indult el a felsőfokú könyvtárosképzés Görögországban és több közel-keleti országban pl. Izraelben, Iránban, Törökországban stb., több afrikai állam egyetemén pl. a franciául beszélő nyugat-afrikaiak számára Dakarbán (1961), az angolul beszélő nyugat-afrikaiak számára Accrában (1962) és Ibadanban (1962). Kelet-Afrikában pedig Nairobiban, Dar es Salamban és Kampalában. Ugyancsak az UNESCO nyújtott anyagi segítséget több kisebb latin-amerikai országnak a felső, ill. középszintű könyvtárosképzés megszervezéséhez: így Kubának, Perunak, Uruguaynak, Bolíviának, Ecuadornak, Paraguaynak, Dominikának stb. Bár a szakképzés ezekben az országokban is nagyobb részben egyetemi keretben valósult meg, ma még időtartamban is, tantervi követelményeiben is alacsonyabb szinten mozog, mint a fejlett kapitalista vagy az európai szocialista országok egyetemi, ill. főiskolai szakképzése (9).

Párhuzamosan a középszintű könyvtárosképzés, vagyis a könyvtáros középkáderek képzése is csaknem mindenütt kialakult. Szükségképpen, mert a könyvtári munkák jelentős része ilyen jellegű, terjedelmű és színvonalú felkészültséget kíván. Ezek azonban szervezeti hovatartozásuk, időtartamuk és szintjük szerint meglehetősen nagy eltéréseket mutatnak. Ez a képzés a fejlettebb országokban általában a felsőoktatás, másutt a középfokú oktatás keretében vagy hosszabb-rövidebb szaktanfolyamokon folyik. Főiskolai keretben történik pl. Angliában, ahol 1946-tól 7 műszaki, kereskedelmi, ill. pedagógiai felsőfokú intézményben (Manchesterben, Londonban, Brightonban műszaki, Glasgowban, Leedsben, Newcastle-ben kereskedelmi és Loughborough-ban pedagógiai kollégium keretében), Franciaországban a Párizsi Könyvtárosképző Főiskola keretében nappali és levelező formában szervezték meg. Az NSZK-ban 6 könyvtárosképző szakiskola működik mintegy 600 hallgatóval. Hasonlóan külön főiskola képzí a középszintű könyvtárosokat Hollandiában, Belgiumban, Dániában, Svédországban, Finnországban, Spanyolországban, Kanadában, Japánban. Az USA-ban kisebb részben a felsőoktatás, nagyobb részben a középfokú oktatás keretében folyik a középszintű könyvtárosok képzése több, mint 500 intézményben. Az UNESCO több közel-keleti, afrikai és latin-amerikai országnak nyújtott támogatást ahhoz, hogy a könyvtárosok középszintű szakképzését megszervezhesse. (Törökország, Irán, Irak, Libanon, Egyiptom, Kenya, Tanganyika, Uganda, Szenegál, Peru, Bolívia, Dominika, Mexikó stb.).

Még gyorsabb és viszonylag nagyobb arányú a könyvtárosképzés fejlődése a szocialista országokban (10), elsősorban a Szovjetunióban és a szomszédos európai szocialista országokban. A szocialista kulturális forradalom célkitűzései a könyvtári kultúra terén is messze túlmutattak a polgári könyvtárpolitika céljain: mindenhol a lakosság minél nagyobb tömegeit, végső soron egészét kívánják bekapcsolni az írásbeli közlés és olvasás rendszerébe. Olyan könyv-, folyóirat-, lapkiadási és terjesztési, valamint könyvtári és dokumentációs rendszer alakult ki, amely tartalmában a szocialista társadalomépítést szolgálja, szervezetében és szolgáltatásaiban a társadalom legszélesebb tömegei számára a lakóhelyen, ill. a munkahelyen könnyen hozzáférhető. Érthető, ha az olvasók és könyvgyűjtők tábora, a könyvtárak és könyvtárosok száma viszonylag rövid idő alatt megtöbbszöröződött.

A Szovjetunióban pl. a kiadott művek száma 1918-ban 5142, 1923-ban 10.618, 1967-ben 75.000 volt. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtt összesen 76.000 könyvtárat tartottak nyilván, amelynek csaknem kétharmada megsemmisült a háború és a forradalmak vihariban. A forradalom tízéves évfordulóján 28.300 könyvtár működött 62,3 millió kötettel és 7,6 millió olvasóval. Az 50. évfordulóig már 370.000 közkönyvtárban 110 millió olvasó számára 2,4 milliárd kötet állott rendelkezésre, vagyis a könyvtárak és az olvasók száma 13-, ill. 14-, az állomány pedig 40-szeresére emelkedett (11). A könyvtárakban több, mint 40.000 könyvtáros dolgozik. A felsőfokú szakképzést 4 önálló főiskola (Leningrád, 1918; Moszkva, 1930; Harkov, 1936 és Ulan-Ude, 1960) és 12 egyetemi kar, ill. tanszék biztosítja a kisebb szövetségi köztársaságokban. A 16 felsőfokú intézményben mintegy 23.000 könyvtár szakos hallgató folytatja, és évenként 2500-3000 fejezi be tanulmányait. Ezen kívül több, mint 50 középfokú technikumban évenként 7-8000 középszintű könyvtáros végez (12). Az igény azonban olyan rohamosan emelkedik, hogy a szakmberszükségletet ez a hatalmas intézményrendszer sem tudja kielégíteni. Több újabb önálló főiskola, egyetemi kar, ill. tanszék és számos technikum megszervezését indították el.

Megközelítően hasonló a könyv- és könyvtári kultúra fejlődése az európai szocialista országokban is. Magyarországon pl. 1938-ban 8.156 kiadvány jelent meg 17,2 millió példányban. 1967-ben a kiadványok száma 25.088-ra, a példányok száma 79,2 millióra növekedett (13). Három évtized alatt 1935-1965 között a könyvtárak száma négyszeresére, az olvasóké ötszörösére, a használt műveké tizenkétszeresére emelkedett. Ez magyarázza a könyvtárosok számának nagy emelkedését és a könyvtárosképzés gyors megszervezését, csaknem minden országban (14). Lengyelországban pl. 3 egyetemi tanszéket (Lodz, 1945; Varsó, 1951 és Wrocław, 1956), Magyarországon 1 (Budapest, 1949), Csehszlovákiában 2 (Prága, 1950; Pozsony, 1952) a Német Demokratikus Köztársaságban 1 (Berlin, 1951), Bulgáriában 1 (Szófia, 1953) és Romániában 1 (Bukarest, 1960) egyetemi tanszék kezdte meg működését. Az egyetemi, ill. főiskolai szakképzés mellett mindenütt létrehozták a középszintű könyvtárosképző intézményeket. Mégpedig középiskolai keretben a Szovjetunióban, Csehszlovákiában, Lengyelországban és Jugoszláviában, felsőoktatási keretek között Magyarországon, a Német Demokratikus Köztársaságban és Romániában. Több országban a középszintű képzésre külön szaktanfolyamokat is szerveztek, így Magyarországon, Jugoszláviában.

A világhelyzet főbb adatai tehát világosan tanúsítják, hogy bár a könyvtárosképzés viszonylag későn indult, az utóbbi évtizedekben, különösen a második világháború után azonban mindenhol gyors kibontakozásban van. E szembeutó fejlődés eredményeképpen jelenleg több, mint 50 országban mintegy 180 felsőfokú és közel 600 középszintű könyvtáros, ill. dokumentálóképző intézmény, önálló főiskola, egyetemi kar, ill. tanszék, főiskolai kar vagy tagozat, felsőfokú vagy középfokú intézet, ill. technikum működik. A hozzáférhető adatokból egybehangzóan kirajzolódnak a szakképzés fejlődésének fontosabb mozzanatai s belőlük a következő legfőbb tendenciák tűnnek elő és az alábbi legfontosabb tanulságok vonhatók le:

1. A könyvtárosképzés rendszere az országok többségében gyorsuló fejlődésben van; gyors ütemben felzárkózik a szakemberképzés más, korábbi formái mögé, ill. mellé. Az alapítási évek mutatják, hogy a könyvtárosképző intézmények a XIX. század utolsó harmadához és a XX. század első feléhez képest a második világháborút követően, még inkább a legutóbbi évtizedben egyre nagyobb számban és gyorsabb ütemben jöttek létre a szocialista, kapitalista, sőt a fejlődő országokban egyaránt.

2. A fejlett szocialista és kapitalista országok, sőt a nagyobb volt gyarmati vagy elmaradott országok is igyekeznek a szakképzés rendszerének mindhárom fokozatát a szükségletnek megfelelően kialakítani. A fejletlenebb országok egyelőre kénytelenek a közép- és alapszintű képzéssel megelégedni. De ezekben is megvan a törekvés arra, hogy belső erőből vagy külső segítséggel megszervezzék a felsőfokot is.

3. A könyvtári munkamegosztásnak megfelelően a felső- és középszintű könyvtárosképzés egyre jobban elhatárolódott egymástól és a szakképzés is egyre inkább a munkakörök szintje szerint és nem, mint korábban a könyvtárak fő típusai szerint szerveződik meg, s a kialakuló felső-, ill. középszintű intézmények egyre inkább beilleszkednek az egyes országok szakoktatási rendszerébe. A szakképzés felső fokon a kisebb országokban valamelyik egyetem, esetleg főiskola bölcsészeti (irodalom-társadalomtudományi) karán, egyes nagyobb országokban önálló főiskolaként jött létre (Szovjetunió, Franciaország). A szakképzés középszintjét a fejlett kisebb országok általában felsőoktatási keretben (pl. önálló szakiskola, tanító-, ill. tanárképző intézet, ipari, kereskedelmi felsőfokú technikum) szervezik meg. A fejletlenebb országokban főként szaktanfolyamok működnek. Egyes nagy országokban mindkét forma megtalálható (pl. USA). Az alapszintű képzés csaknem mindenütt a könyvtári hálózatokban, nagyobb könyvtárakban vagy központi könyvtári módszertani intézményben folyik.

4. A szakképzés tanulmányi rendje mindenhol és minden fokon egyre inkább a könyvtárosi életpálya konkrét követelményeihez igazodik. A felsőfokon eredetileg pl. a szakképzés a könyvtárak muzeális gyűjteményei (kézirattár, ősnymtatványok, régi és ritka kiadványok, más gyűjtemények) számára nevelt szakembereket (pl. a Sorbonne-on, Göttingenben stb.). Az utóbbi évtizedekben az egyetemi, ill. főiskolai szakképzés súlypontja fokozatosan áttolódott a három legnagyobb könyvtártípusnak és legfontosabb felsőfokú munkaköreinek megfelelően a szakkönyvtárosok, a közművelődési könyvtárosok, valamint a gyermek-, ifjúsági és iskolai könyvtárosok, ezen belül is a szaktájékoztató könyvtárosok, bibliográfusok, főként dokumentálók képzésére. Ez az átalakulás az európai szocialista országokban teljes egészében megvalósult, de a kapitalista országokban is megvalósulóban van.

5. A felsőfokú szakképzésben mindenhol átalakultak és megnöttek a követelmények. Egyrészt a könyvtárosi szakismeretek, főként az elméleti és történeti ismeretek jóval nagyobb terjedelműek és magasabb szintűek lettek. Másrészt a hallgatók általános műveltségét különféle magas szintű filozófiai, közgazdaságtani, szociológiai, pszichológiai, pedagógiai, esztétikai, etikai, sőt irodalmi, művészeti stb. tanulmányok bővítik ki. Harmadrészt ezeken kívül több (2-4) idegen nyelv alaposabb ismerete is kötelező, ami ezen a szinten a további önképzésnek is, a könyvtárosi munkának is alapfeltétele. Végül egyre jobban terjed az a követelmény, hogy a felsőszintű könyvtáros munkájához nélkülözhetetlen egy olyan tudományág egyetemi szintű ismerete, amely az intézmény feladat- és gyűjtőkörében jelentős szerepet játszik. Vagyis a felsőfokú munkakört betöltő könyvtárosnak egyrészt teljes kettős szakképzettségre, másrészt magasabb szintű általános felkészültségre (filozófia, szociológia, pszichológia, pedagógia stb.) és kiterjedt, alapos idegennyelvtudásra van szüksége, mert így vehet eredményesen részt a gyűjtemény fejlesztésében, feldolgozásában, a tudományos tájékoztatási feladatokban, és csak így lehet szakszerű segítőtársa a használóknak. Szabó Ervin ezt már 1902-ben megfogalmazta (15). A korszerű könyvtári kultúra egyik fontos eredménye, hogy ez a követelmény nálunk is, külföldön is megvalósulóban van. Főbb formái a felső szinten a kétszakos, ill. más-

félszakos képzés, továbbá a kiegészítő (post-graduate) képzés, amelyek érezhetően tért nyernek az egyszakos (a csak könyvtár szakos) képzéssel szemben, amely önmagában nem elegendő a korszerű könyvtári, bibliográfiai és dokumentáló feladatok teljes értékű ellátásához.

6. Szembetűnő az a tendencia és tanulság is, hogy a szorosan vett könyvtárosi szakismeretek tantervében a hagyományos tantárgyak: az írás-, könyv- és könyvtártörténet; továbbá a katalogizálás és az osztályozás-elmélet, történet és gyakorlat; valamint a bibliográfia és a könyvtártan mellett csaknem mindenütt jelentkeznek olyan új szaktárgyak is, mint pl. a dokumentáció, sajtóismeret és történet, az olvasásismeret (az olvasási folyamat fiziológia-pszichológiai, szociológiai és pedagógiai oldalai), a bibliológia alapkérdései, az információelmélet, a gépi fordítás helyzete és problémái, gyermek- és ifjúsági és iskolai könyvtárügy, könyvművészet és bibliofília stb. Ezek egy része az általános tantervbe, más részük a specializálódás tantervébe került vagy kerül. Sőt e szorosan vett új szaktárgyakon kívül újabb kiegészítő tárgyakkal is egyre sűrűbben lehet találkozni: pl. művelődéstörténet, művelődéselmélet és művelődéspolitikai, néhol tudománytörténet, szociológia (elsősorban művelődésszociológia), népműveléselmélet és történet, könyvtárjog és könyvtári statisztika, könyvtárépítés és berendezés stb. Mindezek a könyvtáros felkészültségét hasznos és fontos ismeretekkel egészíthetik ki. Éppen ezért a tantervbe iktatásuk terjedőben van.

7. A szakképzés egyes szintjein - így az egyetemi képzésen - belül is világszerte kialakultak a specializálódás új formái, hogy zömében azonos szakismeretek alapján megadhatók azokat a sajátos szakismereteket, amelyek az egyes fontosabb munkakörökhöz nélkülözhetetlenek. A felsőfokú szakképzésben pl. a specializálódás következő formái vannak kialakulóban:

a) szakkönyvtárosi és dokumentációs speciális ismeretek (pl. szaktájékoztató, bibliográfia, dokumentáció, idegen nyelvek, gépesítés, reprográfia, kiadványszerkesztés stb.);

b) közművelődési, továbbá gyermek- és ifjúsági, ill. iskolai könyvtárosi speciális ismeretek (hazai és külföldi szépirodalomismeret, gyermek- és ifjúsági irodalom, gyermek- és ifjúsági és iskolai könyvtár, művelődés-szociológiai, speciális pszichológiai, pedagógiai és népművelési ismeretek stb.);

c) egyes könyvtári különgyűjteményekre vonatkozó speciális ismeretek (pl. kéziratár, régi ritka kiadványok tára, hírlap- és folyóiratár, helytörténeti gyűjtemény stb.);

d) egyes fontosabb munkakörök ellátásához szükséges speciális ismeretek (pl. katalogizálás, osztályozás, bibliográfia-szerkesztés, az olvasószolgálat és tájékoztató speciális problémái);

e) itt-ott a könyvkiadás és könyvterjesztés sajátos kérdései (pl. könyvszerkesztés, nyomdai, könyv- és lapterjesztési ismeretek, könyvművészet és bibliofília, szerzői jog stb.) is helyet kapnak.

8. Az oktatási formák alakulásában szembetűnő, hogy a nappali tagozat mellett létrejöttek a levelező, esti és kiegészítő tagozatok, elsősorban a szocialista országokban, de a fejlett kapitalista országokban is. A kiegészítő tagozatot a felsőfokú szakkönyvtárosi munkakörök gyors szaporodása teszi szükségessé. Egyes országokban ez a szakképzés fő formája (pl. Franciaországban, az NSZK-ban). A levelező és esti tagozatot pedig a szakképzés nélküli könyvtárosok képzése teszi indokolttá.

9. A tanulmányi idő tartama meglehetősen nagy eltéréseket mutat. A felsőfokon a fejlettebb országokban általában a nappali tagozaton 4-5 év, a levelező, esti tagozaton 5-6 év, a kiegészítő tagozaton 2-3 év. A fejletlen országokban általában rövidebb, 2-3 év a tanulmányi idő, vagyis annyi, mint a fejlett országokban a középszintű oktatásé. Általános tapasztalat, hogy a tanulmányi idő a felső, ill. középszintű oktatás intézményeiben az egyes országok helyzetének alakulásával párhuzamosan általában emelkedik.

Mindezek áttekintése után az a kérdés, hogy a világhelyezethez képest hol tartott korábban, és hol tart most a könyvtárosok képzése Magyarországon. Előbb a hazai történeti előzményeket, azután a jelenlegi gyakorlat kialakulását, helyzetét és kilátásait vesszük szemügyre.

Hazai előzmények

A könyvtárosszáma nálunk a magyar kapitalizmus sajátos megkésett viszonyai között és miatt még lassabban és még későbbön önállósodott, mint külföldön. A könyv- és lapkiadás, valamint a könyvtárügy elmaradottabb volt, így a könyvtárosok száma is lassabban, alacsonyabb szinten s későbbön alakult ki.

Kétségbevonhatatlanul bizonyítják ezt azok az országos adatok, amelyek a könyvtárak első országos összeírásától, 1884-1885-től kezdődően a könyvtárak főfoglalkozású dolgozóiról, ezen belül a könyvtárosokról ránk maradtak (16).

A könyvtárak összes főfoglalkozású alkalmazottainak száma Magyarországon a következőképpen alakult:

1885	1925	1935	1957	1966
245	359	761	2680	4506

Mint látható a könyvtári dolgozók száma az első négy évtized alatt még felével sem emelkedett (46%). A következő 4 évtized során a létszámnövekedés meggyorsult. Előbb 1925-1935 között megkétszereződött. Majd a szocializmus viszonyai között a növekedés ugrásszerűvé vált: 1957-ig 1925-höz viszonyítva több, mint kétszeresére, 1966-ig pedig tizenkét és félszeresére ugrott fel. S a fejlődés üteme azóta is tovább tart. A létszám évi növekedése az utóbbi években is 7-8% körül mozgott. Különösen a szakkönyvtárak és a közművelődési könyvtárak dolgozóinak létszáma emelkedik gyorsan. A beiskolázási keretek megállapításánál tehát a növekedés viszonylag magas arányát következetesen figyelembe kell venni, mert egyfelől a meglévő létszám természetes utánpótlását, másfelől az új munkahelyek betöltését csak a szükségletek együttes előirányzásával lehet biztosítani.

A könyvtárosok szakképzése a kapitalizmus viszonyai között lényegében nálunk is ugyanolyan fokozatokkal indult, mint a fejlettebb tőkés országokban. De jóval később vette kezdetét és a tőkés társadalomban a kezdeti fokozatoknál nem is jutott tovább. Nyilvánvalóan azért, mert a könyvtárosok alacsony létszáma, s e létszám lassan növekvő üteme a magasabb, egyetemi intézményes szakképzést nem tudta kikényszeríteni.

Első fokozatként egyes nagyobb könyvtáraink könyvtárosi szakvizsga letételét írták elő. Legkorábban a Budapest Egyetemi Könyvtár (17), ezt követően pedig Szabó Ervin elgondolásai szerint a Fővárosi Nyilvános Könyvtár (18). Általánosabb érvénnyel rendelte el a „könyvtárnoki, múzeumi és levéltárnoki gyakorlati tanfolyam és szakvizsga” létesítését a Gyűjteményegyetem felállításáról intézkedő törvény (19), de nincs nyoma a megvalósításnak.

A kezdeti fokozat másik formája világszerte és nálunk is a szaktanfolyam volt. A dualizmus korában 1898-1913 között a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége 7 (20), majd később 1937-1938-ban a Magyar Könyvtárosok és Magyar Levéltárosok Egyesülete 2 szaktanfolyamot szervezett (21). Ezek a tanfolyamok elsősorban az akkori nagy, főként társadalomtudományi jellegű és nagyobb közművelődési (városi) könyvtárak szükségleteit vették figyelembe. Legtöbb időt és gondot a történeti tárgyakra (írástörténet, könyv- és könyvtártörténet) fordítottak. A könyvtártan (bibliothékonómia), a könyvismerettan (bibliológia) szűkebb keretet kapott.

Előrehaladásnak tekinthető, hogy könyv- és könyvtártörténeti, bibliográfiai és könyvtártani ismeretek az egyetemen is helyet kaptak. Magántanárként tartott előadásokat e tárgykörökből GYALUI Farkas 1901-1918 között a Kolozsvári Egyetemen (22), GULYÁS Pál 1914-től a Budapest Egyetemen (23), MÁTÉ Károly 1936-tól a Pécsi Egyetemen és NYIREŐ István a Debreceni Egyetemen. Ezek a magántanári előadások válhattak volna a szakképzés következő magasabb fokozatává. A szakképzés intézményes megszervezésére az egyetem keretei között azonban csak a szocializmus viszonyai között kerülhetett sor. De akkor sem e kezdeményezések továbbfejlesztésével, hanem egészen új szükségletek és előfeltételek alapján, gyökeresen más formában valósulhatott meg.

Az egyetemi szakképzés hazai kezdetei

Bár - mint már jeleztük - Magyarországon az egyetemi könyvtárosképzés mindkét formáját a szocialista társadalmi és kulturális forradalom hozta létre, mégis a szakképzés e két formája jelentős mértékben különbözött egymástól. Mégpedig nemcsak az időtartamában, hanem a szakképzést kialakító művelődés-, könyvtár- és oktatáspolitikai szemléletében, s ennek megfelelően a célok és feladatok meghatározásában, a tantervek felépítésében és a módszerek alkalmazásában is.

A Tanácsköztársaság idején a politikai hatalom megragadása után a szocialista kulturális forradalom nyomában kezdetét vette, s együtt haladt a politikai és gazdasági élet forradalmi átalakulásával. Sőt a kulturális élet némely területei, egyebek között a könyv- és könyvtári kultúra is a forradalmi folyamat élvonalába került (24). Szabó Ervin úttörő elvi elgondolásai és példamutató gyakorlati munkássága lehetővé tették, hogy akkor az új szocialista könyvtári kultúra tisztázott elvi alapokra épüljön, a szocialista könyvtárpolitika céljai, a könyvtárügy korszerű szervezeti keretei és feltételei, így a személyi szükségletei is reálisan meghatározhatók legyenek (25). Szabó Ervin legjelentősebb alkotása: a Fővárosi Nyilvános Könyvtár tapasztalatai nemcsak igazolták az új könyvtárpolitikai elgondolások megvalósíthatóságát, hanem az ott dolgozó könyvtárosok túlnyomó többsége lelkes meggyőződéssel és áldozatos munkával vállalkozott a forradalmi elvek és tervek gyakorlati megvalósítására is (26). Ez a körülmény magyarázza, hogy az akkori szocialista könyvtárpolitika irányítói, Szabó Ervin kiváló tanítványai és hűséges munkatársai: Dienes László, Köhalmi Béla, valamint segítőtársaik a könyvtárosképzés intézményes megszervezését és megtöltését korszerű forradalmi tartalommal egyik legsürgősebb és legfontosabb feladatuknak tekintették. S ha az akkori, háború utáni nehéz viszonyok és a szükséges létszám mielőbbi biztosítása miatt a könyvtáros tanfolyamot viszonylag szerény keretek között indíthatták is el, de ezt határozottan haladó, sőt forradalmi szemlélettel és tartalommal töltötték meg. A szakképzés középpontjába az élő könyvtárügyet, azon belül is első alkalommal a közművelődési könyvtárak szükségleteit állították. Ugyanakkor már a kezdet kezdetén előirányozták a továbbfejlesztést is: az időtartam 3 félévre bővítésével a színvonal emelését, továbbá a tudományos szakkönyvtári tagozat megszervezését is kitűzték. Komoly eredmény, hogy már az első tanterv (27) politikai és szakmai szemléletében, célkitűzéseiben, szerkezetében és tartalmában is első szocialista forradalmunk követelményei érvényesültek. Helyes arányokban tartalmazta a szakterület elméleti ismereteit (könyvtártan, könyvészeti ismeretek, könyvkiadás, könyvkereskedelem, olvasóismeret), a gyakorlati felkészültséget (nyomdai, könyvtári látogatások, könyvtári gyakorlat) és a szükséges kiegészítő, főként irodalmi ismereteket. A tanterv és a program annyira a könyvtárossá válás követelményeiből adódott, hogy nemcsak a maga korában volt gyökeresen újszerű és korszerű, de a lényege a szakképzés mai, sokkal fejlettebb tanulmányi rendjének is szerves részét alkotja (28).

Több vonatkozásban is más feltételek között, más elgondolásokkal és célkitűzésekkel indult a könyvtár szak az egyetemen három évtized múlva: második szocialista forradalmunk kezdeti szakaszában. Az előkészítés Varjas Béla tervezetével (29) még 1947-ben, tehát még a koalíciós időszakban megkezdődött. A megvalósításra azonban csak két év múlva a forradalmi átalakulás következő szakaszában, a fordulat éve után, 1949-ben az egyetemi képzés első reformja idején kerülhetett sor. Tehát a kiindulás is más volt, s a megvalósítás is másként ment végbe, mint 1919-ben, ami szükségképpen bizonyos eltérésekre, sőt ellentmondásokra vezetett. A korábban, más körülmények között elgondolt tervek és azok elodázódó, szűkre szabott megvalósítása eleve nem tarthatott mindenben lépést a szocialista forradalmi változásokból adódó s gyorsan fejlődő szükségletekkel. A koalíció időszakában (1945-1948) a programba vett és véghez vitt feladatok ugyanis általában is, a kulturális élet területén pedig még fokozottabban jelentős részben még polgári demokratikus jellegűek voltak (pl. földreform, iskolák államosítása, a népművelés fellendülése, a kulturális szolgáltatások tartalmának biztosítása, a körzeti és népkönyvtárak szervezése stb.) s ekkor még csak kisebb részben jelentkeztek szocialista jellegű kezdeményezések és eredmények (pl. az általános iskola, a dolgozók iskolái, a mozgalmi jellegű könyvkiadás, könyvterjesztés, könyvtárszervezés, így a szakszervezeti könyvtárak fejlesztése stb.). A fordulat éve után a szocialista forradalmi átalakulás kibontakozó szakaszában viszont egyre inkább a szocialista társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális fejlődés követelményei váltak sürgős, súlyponti feladatokká. A fejlődés üteme - különösen a kulturális élet területein - ezekben az években meggyorsult. Ez annál is inkább indokolt volt, mert a kulturális forradalom a korábbi években a politikai és gazdasági forradalmi átalakuláshoz képest lassabban haladt, s a viszonylagos lemaradást lehetőség szerint csökkenteni kellett, hogy a kulturális élet is mielőbb felzárkózzék a forradalom politikai, gazdasági eredményei mellé, s a szocializmus alapozása a társadalom életének minden területén párhuzamosan mehessen végbe (30).

A könyvtárosképzés hazai rendszerének tervét - mint már jeleztük - Varjas Béla még 1947-ben vázolta fel a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének ülésén tartott előadásában. Tervezte átfogó koncepciójával, a fontosabb könyvtári munkakörök ellátásához szükséges szakmai felkészültség terjedelmének és színvonalának valamint a szükséges képző intézmények körvonalazásával minden addigi hazai elgondolást meghaladott. Terve egységes rendszerbe igyekezett foglalni és nálunk is meg kívánta valósítani mindazokat a megoldásokat, amelyek a fejlett polgári országokban beváltak. Amennyire az akkori kialakulatlan viszonyok között lehetett, számba vette a várható hazai szükségleteket. Megközelítően meghatározta a kiképzendő létszámát és a szükséges képzettséget a fontosabb könyvtártípusok és könyvtári munkakörök követelményei szerint. Mindezeknek megfelelően a tervezet javasolta Könyvtártudományi Tanszék szervezését a Budapest Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának a keretében, a könyvtártudomány művelésére és előadására. Indítványozta olyan Könyvtártudományi Intézet létesítését a Kar mellett, amely a külföldi hasonló intézetek és a hazai tanárképző intézetek példája nyomán a könyvtárosképzés egész rendszerének központi gondozására, ill. egyes fokozatainak ellátására lenne hivatott. Egyrészt az egyetemi tanszék közreműködésével a hivatásos tudományos (vagyis mai kifejezéssel: felsőfokú) könyvtárosok, másrészt a maga eszközeivel a nem tudományos képesítésű főfoglalkozású segédszemélyzet az ún. könyvtárkezelők (vagyis mai kifejezéssel - középszintű könyvtárosok) képzését végezné. A hivatásos tudományos könyvtárosok szakképzését vagy kiegészítő jellegűnek tervezte valamely már korábban megszerzett képesítéshez, vagy pedig második szakként hozzákapszolható lett volna valamely egyetemi (bölcsészeti) szakhoz. A felsőfokú tanulmányokat könyvtárosi szakvizsgával kellett, ill. lehetett volna lezárni. A könyvtárkezelők tanulmányait érettségi vizsga után 2 éven át folytatták volna, s könyvtárkezelői vizsgát tettek volna. A mellékfoglalkozású könyvtárosok alapszintű képzését az Intézet irányításával a pedagógusképző intézmények (pl. tanítóképző intézetek stb.) végezték volna. Itt az intézeti tanterv a „Könyvtártani alapismereteket” mindenki számára kötelező tárgyként írta volna elő.

Ebből a rövid vázlatból is kitűnik, hogy a tervezet jól átgondolt, s nemcsak nálunk, de világviszonylatban is előremutató polgári demokratikus program megvalósítását tűzte napirendre. Azoknak a bevált megoldásoknak az ésszerű hazai megvalósítását javasolta és szorgalmazta, amelyek az egyetemes fejlődés élvonalában haladó fejlett kapitalista országokban (Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Németország stb.) a második világháborúig kialakultak, amelyeknek megfogalmazására és megvalósítására az elmaradott hazai viszonyok között sem a dualizmus korában, sem a két világháború között nem nyílt lehetőség. Legfőbb feladatának az évtizedes lemaradás mielőbbi felszámolását, a példaként ismertetett nyugati élvonalhoz minél gyorsabb felzárkózást tartotta.

Az egyetemi könyvtárosképzés 1949-ben kiadott első tanterve is ezt a tervezetet vette alapul. Érthetően, hiszen a tantervi javaslat elkészítése is Varjas Béla közreműködésével és irányításával történt. Lényeges és hátrányos változás volt a korábbi tervezethez képest, hogy a tanterv a könyvtárosképzés átfogó rendszeréből csak az egyetemi reformterv keretében megvalósítható felsőfokú szakképzést szabályozta, a középszintű és alapfokú szakképzést elejtette. A 260/1949. számú kormányrendelet és a 600/1949. sz. közoktatásügyi minisztériumi rendelet a budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara keretében az eredetileg tervezett két intézmény közül csak a Könyvtártudományi Tanszék létrehozását írta elő, a könyvtárosképzés egész rendszerének ügyét gondozó Könyvtártudományi Intézet megszervezését mellőzte, így, bár az első egyetemi reformterv a könyvtár szak rendszeresítésével több, mint félszázados hiány pótlására adott módot, s ez egymagában is döntő fordulat, a megoldás mégis hiányos és hátrányos volt, mert a könyvtárosképzés rendszere, legalábbis egy időre csonka maradt. A középszintű és alapfokú szakképzést csak különféle próbálkozások után kellett és lehetett kialakítani, s csak most két évtized múltán kínálkozik lehetőség arra, hogy a könyvtárosképzés felső-, közép- és alapszintű intézményei olyan rendszert alkossanak, amelynek keretében a szakképzési feladatokat a könyvtárosi munkakörök követelményszintjeinek megfelelően, átgondolt munkamegosztás alapján és a továbbtanulási lehetőségek ésszerű biztosításával, egymással szoros együttműködésben végezhesék. Ma már világos, hogy a könyvtárosképzés tervezett egységes rendszerének szem előtt tartása és a szakképzés felső-, közép- és alapfokozatának párhuzamos kifejlesztése és kölcsönös egyeztetése több olyan elszigetelt próbálkozást, következtelenséget és ezekből adódó nehézséget megtakaríthatott volna, amelynek a hátrányos következményeit most kell kiküszöbölni.

A könyvtár szak rendszeresítése az egyetemen nemcsak a korábbi állapotokhoz képest jelentett alapvetően kedvezőbb megoldást, de bizonyos vonatkozásokban többet tartalmazott az 1947-es tervezethez képest is. E többlet nyilván az elgondolások továbbérlelődéséből, másrészt az egyetemi reform által általában minden szak számára megnyitott lehetőségekből adódott.

Legfőbb eredménynek tekinthető, hogy a könyvtár szak a Bölcsészettudományi Karon az egyetemi reform szerint a középiskolai tanári, levéltárosi és muzeológusi szak mellett teljes jogú szaknak minősült. Megszűnt a nem tanári pályákra jogosító szabad bölcsészti tanulmányok lehetősége és helyette a könyvtár szakon, levéltár szakon, ill. a muzeológus szakokon lehetett és kellett felsőfokú szakképesítést szerezni, amely a „könyvgyűjtemények tudományos tisztviselői állásaira való alkalmazásra adott jogosítást.

Az új tanulmányi rend szerint könyvtár szakra a magyar és történelem, ill. magyar és latin tanári szakos hallgatók jelentkezhetek, akik az I-II. évben felvehették a bevezető jellegű könyvtörténeti kollégiumot (heti 2 órában). Ebből kollokválniuk kellett s az az alapvizsga (vagyis az I. szigorlat) után az egyik tanári szak elhagyásával a II-IV. évben könyvtárszakon heti 12, ill. 13 órában, az V. évben pedig általánosan kötelező tárgykörökből heti 5, speciális tárgykörökből pedig heti 10 órában végezheték tanulmányaikat, mint azt az alább közölt első tanterv tantárgyainak és óraszámainak eloszlása tanúsítja:

I. év:

A könyv és története I. 2

II. év:

A könyv és története 2

III. év:

A könyvtár szervezete 1

Könyvszerzeményezés 1

Címfelvétel és segédeszközei 4

Bibliográfia, dokumentáció 2

Könyvrégiségek és ritkaságok 2

Nyomdászattörténet 2

IV. év:

Könyvtárépítés és berendezés 2

Könyvtárhasználat és kölcsönzés 2

Szakrendszerek, tárgyi katalógusok 4

Kódexek, kéziratok, kéziratár 3

Sajtótörténet, hírlap- és folyóiratkezelés 2

V. év:**I. KÖZÖS KOLLÉGIUMOK MINDHÁROM SZAK SZÁMÁRA:**

Könyvtárigazgatás és könyvtárjog 1

Könyvtárak funkciója 2

Könyvillusztrálás (II. félév, 1 félév) 1

Könyvkötés és restaurálás 1

Könyvtár és fotótechnika (I. félév) 1

II. SZAKONKÉNT KÜLÖNBÖZŐ KOLLÉGIUMOK:**a) Társadalomtudományi könyvtárosi szakon:**

Könyvírás-történeti gyakorlatok 2

Ősnyomtatványok és régi magyar könyvek meghatározása 2

Kódexminiálás 1

Könyvtártani gyakorlatok 2

Szabadon választott könyvtártani előadások 3

b) Természettudományi könyvtárosi szakon:

Külön kezelt műszaki gyűjtemények 1

A természettudományok és műszaki tudományok története 4

Természettudományi és műszaki dokumentáció 1

Könyvtártani gyakorlatok 2

Szabadon választott könyvtártani előadások 2

c) Közművelődési könyvtárosi szakon:

Ifjúsági és ismeretterjesztő irodalom 2

Az olvasóközönség szociológiája és nevelése 2

Könyvtári propaganda 1

Könyvtártani gyakorlatok 2

Szabadon választott könyvtártani előadások 3

Mint a táblázatból látható, a tantervben előírt időkeret, vagyis a szakképzés összes óráinak száma kielégítőnek tekinthető. Az öt évfolyam tíz félévében a heti órák száma 88, ami ha félévenként 12-14 munkahetet veszünk számításba, összesen legalább 1056 és legfeljebb 1222, átlagosan mintegy 1140 óra előadás, ill. gyakorlat megtartását teszi lehetővé. Ez megfelel az egyetemi szakok átlagos időkeretének.

Kevésbé kielégítő a kép, ha az órák félévenkénti eloszlását vesszük szemügyre. Az első két évre túl kevés, az ötödik évre pedig túl sok óra esett. Ez szükségképpen azzal a hátránnyal járt, hogy az első években túlságosan keveset foglalkozhattak a leendő könyvtárosok a tulajdonképpeni szakjukkal, az utolsó év tanulmányi rendje pedig túlságosan zsúfolttá vált. Ezeket az aránytalanságokat az az azóta is kísértő előítélet idézte elő, hogy a könyvtárosok szakképzettsége csak akkor lehet tartalmassá, ha a könyvtár szak ismeretanyagát más nagy múltú egyetemi szak pl. magyar nyelv és irodalom, történelem, latin nyelv és irodalom (legújában valamely élő világnyelv és irodalmának) ismeretanyaga alapozza meg. Holott a kérdéskör elemző átgondolása nyomban nyilvánvalóvá teszi, hogy ez a feltételezés két szempontból is teljesen alaptalan és ezért indokolatlan is.

Először, mert a könyvtárosok számára szükséges bibliológiai, bibliográfiai és dokumentációs szakismeretek mind mennyiség, mind minőség tekintetében alkalmasak arra, hogy a könyvtárosok egyetemi szakképzésének gerincévé legyenek. Az írásbeli közlés és olvasás szerepe és jelentősége a társadalom és a személyiség fejlődésében évezredek óta és ma is gyorsuló ütemben növekszik. Az írásbeli közlés és olvasás folyamatainak, továbbá intézményeinek (pl. könyv- és sajtókiadás, terjesztés, nyomdászat, papírgyártás, könyvtárak, bibliográfiai és dokumentációs szervek stb.) ill. termékeinek (pl. könyv, folyóirat, hírlap), és végül társadalmi hatásuknak tudományos megismerése évszázadok óta, de különösen az utóbbi évtizedekben, egyre eredményesebben folyik, így a felhalmozott kommunikációelméleti, bibliológiai, könyvtártudományi, katalogizálási, osztályozási, bibliográfiai, dokumentációs ismeretek nemcsak kitölthetik a könyvtár szak tanulmányi idejét, de kellő lehetőséget biztosítanak arra is, hogy a könyvtáros hallgatók sokoldalú és teljes értékű elméleti, történeti és gyakorlati felkészültséget szerezzenek és ugyanakkor kiegészítő tanulmányokon keresztül (általánosan kötelező filozófiai, pszichológiai, szociológiai, pedagógiai tárgyak, és a másik egyetemi szak tárgyai) személyiségüket sokoldalúan gazdagítsák. Nincs tehát szükség ún. „minőségi pótlékra”.

De nem indokolt ez azért sem, mert a pótlásra szánt szakok első egy-két évi ismeretanyaga ezt a szerepet egyébként sem tudta és tudja betölteni. Az elhagyott szak felében-negyedében abbamaradt ismeretanyaga erre a feladatra nem lehet alkalmas. Annál kevésbé, mert a könyvtárosok túlnyomó többségének munkájához főként a mai társadalom politikai, gazdasági és kulturális életének az ismeretére van szüksége, s ebből az abbahagyott szak korábbi korszakokra vonatkozó őskori, ókori, középkori, újkori ismeretanyaga semmit vagy csak igen keveset nyújthat. A megalapozatlan előítélet érvényesülése tehát nemcsak hátrányos, hanem egyenesen káros is volt s ma is az. Elvonta és elvonja az időt a tulajdonképpeni szaktanulmányoktól s olyan csonka ismeretanyagot ad helyette, amit a könyvtárosok többsége nem tud munkájában felhasználni.

E hátrányokat még csak fokozta, hogy a tanterv a könyvtár szakkal párhuzamosan végezhető másik szakként csak három egyetemi szakot: a magyart, a történelmet és a latint jelölte ki. A tanterv a kétszakos felkészültség alapvető követelményét ugyan helyesen ismerte fel, de a párosítható szakok körét rendkívül szűken és bátortalanul állapította meg. Pedig a könyvtárakban már akkor is, s ma még inkább különböző felkészültségű könyvtárosokra volt és van szükség. Feltűnő, hogy a tantervben a könyvtár szakkal párhuzamosan végezhető szakok köre nincs összhangban a tantervben biztosított szakosodási lehetőségekkel. A bölcsészettudományi szakok közül kizárja a modern idegen nyelv és irodalom szakokat, és mellőzi a természettudományi szakokat is. Holott a társadalomtudományi könyvtáraknak is szükségük lett volna

idegen nyelv szakos könyvtárosokra és kis számban nem tanári szakosokra is. Nem is beszélve a természettudományi és műszaki könyvtárakról, ahol nem magyarból, történelemből vagy éppen latinból szerzett képesítés, hanem elsősorban természettudományi, ill. idegen nyelvi és irodalmi szakképesítés adott volna valóban használható felkészültséget az odakerülő könyvtárosoknak. A párhuzamosan végezhető három szak kijelölésében is egyrészt nyilván az a hagyományos könyvtárosi szemlélet érvényesült, amely elsősorban a nagy könyvtárak muzeális különgyűjteményeit kívánta egyetemi végzettségű könyvtárosokkal ellátni, másrészt az idézte elő, hogy az egyetemi reformot előkészítő oktatáspolitikai szemlélet nem volt eléggé következetesen újító. Csak azokat a megoldásokat rögzítette, amelyek könnyen megvalósíthatóknak tűntek, és kitért azok elől, amelyek, mint az idegen nyelvek és irodalmak és a természettudományi szakok párosítása, kockázatosabbnak ígérkeztek. A későbbiekben a párhuzamosan végezhető szakok köre bővült, de a probléma kielégítő megoldást máig nem nyert.

A tanterv a könyvtár szak saját ismeretanyagát a szaktudomány akkori állapotához képest elfogadhatóan válogatja ki és osztja be, még akkor is, ha egyben-másban aránytalanságok és következetlenségek mutatkoznak is a felépítésben.

Az első két évben a történeti megalapozás mindenképpen helyes. A szak hallgatóinak mindegyikének az írásbeliség és az olvasás, az írásmű, kiadvány és a könyvtár történeti fejlődésével kell tisztába jönniük, s csak a fejlődéstörténet fő korszakainak és mozzanatainak ismeretére épülhetnek rá az elméleti ismeretek és a gyakorlati jártasságok körei.

A III.-IV. évben is viszonylag nagy helyet foglalnak el a történeti jellegű tárgyak (pl. nyomdászattörténet, sajtótörténet) és a muzeális különgyűjteményekben végzendő munkához szükséges tárgykörök (pl. könyvrégiségek, könyvritkaságok, ill. kódexek, kéziratok, kézirtár) és alig több, mint az idő fele jut a könyvtártan különböző fejezeteire (pl. könyvtár szervezete, könyvszerzeményezés, címfelvétel, osztályozás, könyvtárépítés és berendezés), valamint a bibliográfiára és dokumentációra. Az aránytalanságokból adódó nehézségeket fokozta, hogy a fő tárgyak pl. a könyvtártan, de a könyv- és könyvtártörténet is indokolatlanul részekre tagozódott, így az átfedések szaporodhattak az összefüggések pedig elsikkadhattak. Külön gondot okozott, hogy a felsőfokú könyvtárosi munkakör ellátásához általában szükséges tárgyak és a muzeális különgyűjtemények speciális tárgyai összekeveredtek. Annál is inkább, mert a valóságban csak néhány muzeális különgyűjteményünk volt, ezekben tehát csak kevés végzett könyvtáros remélhetett elhelyezkedést, ugyanakkor az olyan munkakörök száma, amelyekhez elsősorban könyvtártani, bibliográfiai és dokumentációs szakismeretek kellettek, már eleve is nagyobb volt és jóval gyorsabban is szaporodott, így ezekben jóval többen helyezkedhettek el. Ez arra az ellentmondásra vezetett, hogy azoknak egy része, akik valamelyik muzeális különgyűjteményben szerettek volna dolgozni, nem kaphattak ott helyet, s csalódottan vállaltak más jellegű munkát; azok viszont, akik eleve a könyvtárak modern gyűjteményeibe készültek vagy odakerültek, nem rendelkeztek e munkakörök ellátásához elegendő könyvtártani, bibliográfiai és dokumentációs elméleti ismerettel, ill. gyakorlati jártassággal, viszont a történeti és muzeális speciális ismereteiknek nem, vagy csak kis mértékben vehették hasznát. A mindenkire kötelező alapvető szakismeretek („közös tananyag”) és az egyes könyvtártípusokban, ill. könyvtári munkakörökben szükséges speciális ismeretek elkülönítése és helyesebb arányosítása csak a későbbi fejlődés során mehetett végbe, de ez részben még ma is megoldásra váró feladat.

Különösen előremutatónak ígérkezett az V. év tanulmányi rendje, amely a specializálódás lehetőségét biztosította (heti 10 órában) a közös kötelező tárgyak után és mellett (heti 5 óra). A specializálódást három irányban jelöli ki, éspedig:

- a) társadalomtudományi könyvtárosi szakon,
- b) természettudományi és műszaki könyvtárosi szakon,
- c) és közművelődési könyvtárosi szakon.

Ez a főirányában bátran újszerű és már akkor is korszerű elgondolás a könyvtárak három legfontosabb csoportja számára irányozta elő a tudományos felkészültségű könyvtárosok képzését. Lényeges előrelépés volt a fő könyvtártípusok helyes megválasztása és az egyes speciális tantervek összeállítása olyan tantárgyakból, amelyek a könyvtári gyakorlati munka jobb ellátásához szükséges és hasznos külön felkészültséget nyújthattak. Elsősorban a természettudományi és műszaki szakkönyvtárak és a közművelődési könyvtárak esetében, és jóval kisebb mértékben a társadalomtudományi könyvtárak vonatkozásában.

A specializálódás három változata közül a társadalomtudományi könyvtáros szak tanterve sikerült legkevésbé. Mégpedig azért, mert egyoldalúan a muzeális különgyűjtemények (kézirattár, ősnymtatványok, RMK gyűjtemény) gondozásához szükséges ismereteket és gyakorlatokat írta elő, a társadalomtudományi könyvtárak modern gyűjteményeinek fejlesztésével és működésével kapcsolatos felkészültségeket (pl. olvasószolgálat, tájékoztatás, bibliográfia, dokumentáció, modern könyvművészet, könyv- és könyvtárpropaganda, kiállítások stb.) viszont mellőzte. Ez az egyoldalú szemlélet annál is kevésbé indokolt, mert a muzeális könyvtári különgyűjtemények ismeretanyaga már a tanterv általánosan kötelező tantárgyai között is nagy súllyal szerepelt a III., IV. és V. évben, így e tárgykör további kibővítése nem látszott szükségesnek, ill. helyesebb lett volna e tárgykört egészében külön szakká tenni s így a társadalomtudományi szakot egy modern és egy muzeális szakká bontani.

Jóval sikerültebb a természettudományi és műszaki könyvtárosi szak tanterve. Belőle világosan kivehető a tantervnek az a törekvése, hogy biztosítsa az egyre fontosabbá váló és gyorsabban fejlődő természettudományi és műszaki könyvtárak felsőfokú könyvtáros-szükségletét, külön kiegészítő tanterv keretében. Azonban ez az egészében helyesnek ígérkező kiegészítő speciális tanterv sem tudta kiküszöbölni azokat a hiányokat, amelyek abból adódtak, hogy a természettudományi és idegen nyelvi szakokat nem lehetett a könyvtár szakkal párosítani. Mindazonáltal, ha megvalósulhatott volna, még így is jó segítséget nyújthatott volna a természettudományi ill. műszaki szakkönyvtárakban elhelyezkedő, lényegében társadalomtudományi felkészültségű könyvtárosok munkájához. Láthatóan ezt a célt szolgálta a természettudományok és műszaki tudományok történetének, a műszaki különgyűjtemények, a természettudományi és műszaki dokumentáció tárgykörének tantervbe iktatása. Komoly figyelmet érdemel, hogy e tárgykörök fontosságát a tanterv készítői olyan időpontban ismerték fel, amikor azok társadalmi jelentősége még nem volt általánosan elfogadott.

Hasonló vagy még újszerűbb megoldásnak ígérkezett a közművelődési könyvtáros szak felvétele a specializálódási lehetőségek közé. Ismeretes, hogy az akkori, de itt-ott még ma is továbbélő felfogás szerint a közművelődési könyvtáros munkájának ellátásához nem szükséges egyetemi szintű szakképzettség. Elegendő hozzá az erre a célra szervezett tanfolyamokon szerezhető felkészültség is. Ma már a közművelődési könyvtárak fejlett rendszerének, fontos társadalmi feladatainak és működésének ismeretében nem szorul bizonyításra, hogy ez a felfogás teljesen idejét múlt. Ez még a népkönyvtárak idejéből öröklődött ránk s ezért teljesen tarthatatlan is. A könyvtárosok szakképzettségének terjedelmét és színvonalat nem egyedül az egyes könyvtártípusok jellege határozza meg. Bizonyos mértékig az is befolyásolja, de főként a betöltendő munkakörök követelményei szabják meg. Ezért feltétlenül indokolt, hogy a közművelődési könyvtárak felsőfokú szakképzettséget kívánó irányító munkaköreit betöltő könyvtárosok szakképzését a könyvtárosképzés legmagasabb szintű intézménye: az egyetemi könyvtárosképzés biztosítsa az általánosan kötelező és a megfelelő speciális tanterv keretében egyaránt. Ezt az ésszerű követelményt ismerték fel előrelátóan a tanterv készítői. Tanúsítja azt Varjas Béla említett 1947-es tervezete, amely hangsúlyozza, hogy „a könyvtárosképzésünknek soha többé nem szabad megfélekednie arról, hogy a tudományos képzés mellett fokozott mértékben ki kell terjeszkednie a közművelődési és népkönyvtári könyvtárosképzésre”. Ezt a célt igyekezett szolgálni a közművelődési könyvtárosi szak külön tanterve az ifjúsági és

ismeretterjesztő irodalom az olvasóközönség szociológiája és a könyvtári propaganda tárgyköreinek a beiktatásával. Az elgondolás és a speciális tanterv olyan előrelátással készült, hogy lényegében ma is helytállóan tekinthető.

Az egyetemi könyvtárosképzés nagy vesztesége, hogy a szakosodás nagyobb részben jónak ígérkező terve nem valósult meg. Sőt utóbb az egymást követő tantervi reformok során maga az elgondolás is feledésbe merült s csak több, mint egy évtized múlva kerülhettek újból napirendre a specializálódás irányai és mértéke. Addig éveken át egyirányú volt a szakképzés, mégpedig egyoldalúan a tudományos könyvtárak, ott is főként a muzeális különgyűjtemények (kézirattár, régi és ritka kiadványok tára) követelményeit tartották szem előtt, így a muzeális különgyűjteményekben szükséges speciális tárgyak előtérbe kerültek, és általánosan kötelező fontos tárgyakként szerepeltek. A modern társadalomtudományi, továbbá a természettudományi és műszaki, valamint a közművelődési könyvtárak szükségletei és követelményei pedig háttérbe szorultak. Mindennek hátrányos következményeként a következő években viszonylag nagy számban végző fiatal könyvtárosok a szükséges speciális felkészültség nélkül jutottak ezekbe a könyvtárakba és könyvtári munkakörökbe. Ez az állapot önmagában is ellentmondásos helyzetet idézett elő. Jelzi ezt egyebek között az a vita, amely a szakképzés jellegéről és színvonaláról kirobbant (31). Még inkább az a tény, hogy a ki nem elégített igények közül a legfontosabbat: a közművelődési könyvtárosok felsőszintű képzését a Budapesti Pedagógiai Főiskola keretében 1951-ben, külön szervezték meg. Ez 1951 és 1956 között működött, s előbb 2, majd 3 éves nappali, ill. levelező tagozatán összesen 605 hallgató végzett. Hasonlóan másutt: az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjában kellett gondoskodni 1958-1961 között azok szakképzéséről, akik az egyetemet, ill. főiskolát nem könyvtár szakon végezték. Ezeket az ellentmondásokat csak a tanterv ismételt módosításával lehetett kiküszöbölni.

Az ellentmondások azonban nem csupán a megvalósítás során jelentkező új igények miatt bukkantak fel. Bizonyos jelei és okai megvoltak magában a tantervben is, már az életbelépés pillanatában is. Szocialista kulturális forradalmunk és könyvtári kultúránk fejlődési mozzanatainak ismeretében teljesen világos, hogy a polgári demokratikus jellegű első tanterv eleve csak átmeneti megoldás lehetett. Egyrészt azért, mert ez az első tanterv eleve sem a szocialista forradalmunk új szükségleteiből adódó új követelmények kielégítésére törekedett, és ezért nem is a hazai és külföldi szocialista hagyományokat és tapasztalatokat vette alapul, hanem a hazai polgári kapitalista könyvtárügy és könyvtárosképzés lemaradását igyekezett felszámolni. Szabó Ervin és a Magyar Tanácsköztársaság haladó öröksége éppen úgy nem jutott szerephez, mint a Szovjetunió akkor már 30 éves gazdag tapasztalata, amit a felsőfokú könyvtárosképzés terén a három működő főiskolán és több egyetemi, ill. főiskolai tanszéken szerzett. Pedig ezek a hagyományok és tapasztalatok jó tájékoztatást nyújthattak volna könyvtári kultúránk várható hazai fejlődési irányáról és üteméről és ennek megfelelően a könyvtárosképzés új követelményeiről. A hazai és külföldi szocialista hagyományokból és tapasztalatokból előtűnő művelődés- és könyvtárpolitikai szemlélet és célok, képzési alapelvek és módszerek több vonatkozásban is jobban összhangba hozták volna a könyvtár szak első egyetemi tantervét és tanulmányi rendjét a forradalom folyamatában kibontakozó szocialista társadalom politikai, gazdasági és kulturális rendjével és követelményeivel. Erre a személyi és tárgyi lehetőségek is megvoltak. Az első hazai forradalmi szocialista könyvtárpolitika és könyvtárosképzés úttörői többségükben életben voltak és itthon dolgoztak (32). Így Dienes László, Kőhalmi Béla, Pikler Blanka, Váradi Irma, Soltiné Szigeti Gabriella. Közülük azonban senki sem jutott szerephez a tanterv előkészítésében. Az oktatásban is csak Kőhalmi Béla vett részt. Nincs nyoma a szovjet eredmények hasznosításának sem. Pedig azok ekkor már egyre inkább hozzáférhetővé válhattak, pl. Dienes László révén, aki 1931-től 1945-ig családjával együtt a Szovjetunióban élt és a szovjet könyv- és könyvtári kultúrát is jól ismerte (33). Igaz, a szocialista

hagyományok és tapasztalatok mellőzésében egyszerre, egymást erősítve több körülmény is közrejátszott. Jelentős szerepe lehetett ebben annak, hogy a Magyar Tanácsköztársaság történelmi jelentőségét ekkor még meglehetősen ellentmondásosan ítélték meg. Egykori szereplői közül sokan háttérbe szorultak, így bizonyos mértékig Dienes László és Kőhalmi Béla is. Hozzá járult az is, hogy a tanterv előkészítésében és a szakképzés megvalósításában főként olyan könyvtárunk - az Országos Széchényi Könyvtár - munkatársai működtek közre, amelyek újat alkotó, forradalmi hagyományai nem voltak. Itt a legfőbb értéknek a hagyományos szakmai hozzáértést tekintették. Ez a hagyományörző nemzeti könyvtári igényesség érvényesült az egyetemi könyvtárosképzés létrehozásában is. Így eshetett meg, hogy míg a tanrend tanúsága szerint Gulyás Pál a hazai haladó, szocialista könyvtári kultúra legjelentékenyebb konzervatív ellenfele, sőt ellensége, a Tanácsköztársaság könyvtárpolitikájának kíméletlen rágalmozója (34) az első években még előadott a könyvtár szakon, addig Dienes László, az első hazai szocialista forradalom könyvtárpolitikájának kiemelkedő úttörő irányítója, semmilyen szerepet nem töltött be a szak munkájában, pedig nyilván nagy segítséget nyújthatott volna abban, hogy a szakképzés fokozatosan a szocialista kulturális forradalom és szocialista könyvtárpolitika követelményei szerint fejlődjék.

Mindezeknek a belső okoknak együttes következménye, hogy az egyetemi könyvtár szak első tanterve és tanulmányi rendje nagyobb mértékben bizonyult átmeneti jellegűnek és nagyobb változásokon ment keresztül, mint ahogy az a külső körülményekből: az egymást követő egyetemi reformokból következett. A szak két évtizedes története egyrészt a jelzett kezdeti hiányok kiküszöbölésének, másrészt azoknak a törekvéseknek a története, amelyek a szocialista könyvtári kultúra fokozatos kibontakozásából adódó szakképzési szükségletek és követelmények kielégítését igyekeztek elősegíteni.

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR SZAK SZERVEZETI KERETEI ÉS FORMÁI AZ ELSŐ KÉT ÉVTIZEDBEN

A példák egész sora igazolja: új egyetemi szak szervezése rendszerint számottevő nehézségekkel jár, még akkor is, ha az új szak képzési céljai és feladatai, tárgyai és módszerei viszonylag jól kialakultak, az indítást körültekintő munka előzte meg, s a megvalósítás a szükséges személyi és dologi feltételek biztosítása mellett nyugodt légkörben végezhető. Szükségképpen még nagyobbak a nehézségek, ha az új szak gyors egymásutánban következő forradalmi változások közepette indul, amikor az egyetem, ill. a Kar maga is gyökeres változásokon megy keresztül, s amikor az egyetemi, ill. kari tanulmányi rend módosulásai is kihatnak az új szak helyzetére, tantervének és tanulmányi rendjének az alakulására. Ebben a helyzetben nem volt mód a forradalmi helyzetnek mindenben megfelelő koncepció kialakítására, a kiképzendő könyvtáros-szükséglet reális felmérésére, sem pedig a kiképzendőkkel szemben támasztott és támasztható követelmények körvonalazására, következésképpen nem volt mód a képzési célok és feladatok kellő tisztázására, a szakképzés szervezeti kereteinek, tartalmának és módszereinek megfontolására, az oktatói testület tervszerű kialakítására, a szükséges helyiségek és felszerelés, pl. tanszéki könyvtár biztosítására, a hazai előzmények és külföldi tapasztalatok begyűjtésére, elemző értékelésére és céltudatos felhasználására sem.

A könyvtár szak esetében ezek a nehézségek még fokozottabban jelentkeztek. Mégpedig több okból is. Az egyik és talán a legfontosabb ezek között, hogy a szak a sürgető szükségletek nyomására 1948/49. tanév második felének kezdetén hirtelen, rögtönzésszerűen indult meg, tehát még a legjobb igyekezet mellett sem lett volna mód a célok és feladatok előzetes s megnyugtató tisztázására, a szervezeti, tartalmi és módszertani, személyi és tárgyi feltételek biztosítására. Ráadásul olyan időpontban került sor a szak bevezetésére, amikor a szocializmus felé haladó új magyar könyvtárügyünknek, sem fejlesztési alapelvei, sem annak várható üteme és keretei még nem alakultak ki, mikor tehát a szakember-szükséglet sem számszerűen, sem a szakmai felkészültség minőségét illetően nem tisztázódott. Mindezek tetejébe - mint láttuk - az alapvetés nem is azzal a szemlélettel és elgondolással történt, amire az adott történeti-társadalmi körülmények között szükség lett volna, így érthető, ha az indítás és útkeresés nehézségei a szervezeti keretek gyakori változásaiban és a különféle képzési formák változatosságában is megmutatkoztak.

A könyvtár szak különféle képzési formái közül elsőnek a nappali tagozat alakult ki. Az első 7 tanévben (1948/49-1954/55 között) ez volt a szakképzés egyetlen formája. A többi tagozat csak ezt követően szerveződött meg. Mégpedig a levelező tagozat 1955/56-ban, a kiegészítő levelező 1959/60-ban, az esti tagozatok pedig 1962/63-ban. De a nappali tagozat nemcsak időrendben volt az első, hanem fontosság tekintetében is. A tanulmányi rend későbbi változásai során is mindig a nappali tagozat tanterve készült el elsőnek, és ennek felhasználásával jött létre a többi tagozat: levelező, kiegészítő, ill. az esti tagozatok tanterve, amikor azok is szükségessé váltak. Lehetőség szerint mindenkor úgy, hogy az időkeretek eltérései ellenére is a különböző tagozatokon megszerezhető szakmai felkészültség tartalmában és színvonalában a nappali tagozatét megközelítse, értékben ahhoz közel álljon.

A nappali tagozat tantervének formálódásában három szakaszt kell megkülönböztetni. Az első 7 évig, 1948/49-től 1955/56-ig tartott, és a kísérletezés és útkeresés időszakának tekinthető. A következő 11 év, 1956/57-től 1966/67-ig bezárólag a szakképzés korszerű, kiegyensúlyozott kifejlődésének időszaka volt. Végül külön kell venni az utolsó éveket 1967/68-tól kezdődően, amikor a kari tanulmányi rend átalakulása következtében újból átformálódóban, bizonyos mértékig szűkülőben vannak a keretek.

Az első 7 kísérleti évben a szakképzés céljainak és feladatainak kiforratlansága miatt évenként-kétévenként változtak a szakképzés alapvető meghatározó tényezői: az időtartam, a szakpárosítás lehetőségei, az órakeretek, a szaktárgyak összetétele, belső arányai és sorrendje. A változásoknak egy része ekkor is, későbben is általános jellegű volt, s a Kar egészét érintette. Pl. az egyszakosság átmeneti bevezetése, majd a kétszakosság visszaállítása, a tanulmányi időtartam módosulása, az általános kötelező tantárgyak tanterve, ill. a szakmai gyakorlatok időkerete stb. A könyvtár szak sajátos adottságaiból fakadó okok természetesen ezeken az általános szervezeti kereteken belül érvényesülhettek (35).

Az első 7 évben, kisebb közbeeső módosulásokat nem számítva, az alábbi 4 oktatási rend követte egymást (36) úgy, hogy az új tantervek szerint mindenkor az akkor kezdő évfolyamok folytattak tanulmányaikat:

a) Az 1948/49. és 1949/50. tanévben kezdődő két évfolyam esetében a képzés ötéves és kétszakos. Az 5 évből 4 év az egyetemi oktatásra, 1 év pedig a könyvtári gyakorlatra jutott. Ebben a keretben a könyvtárosképzés azonban valójában csak 3 évre terjedt. A hallgatók az I. és II. évben felvett két bölcsészeti kari szak egyikét a III. év elején elhagyták, s helyette a könyvtár szakot vették fel. A tanulmányi idő némileg bővült azzal, hogy a könyv- és a könyvtártörténeti előadásokat az I. és II. évfolyamon kellett mintegy bevezetőként hallgatni. A végző hallgatók könyvtáros oklevelet kaptak. Ez a megoldás nem vált be, mert túlságosan kevés idő jutott arra, hogy a hallgatók a tulajdonképpeni pályájukhoz a könyvtár szak ismeretanyagából kellő felkészültséget szerezhessenek. Nehézségeket okozott az is, hogy az I. évben választott szakjuk egyikét félbehagyták. Az elérhető eredmény nem volt arányban a ráfordított idővel és erővel.

b) Az 1950/51. tanévben beiskolázott egy évfolyam négyéves és kétszakos volt. Az egyetemi képzés időtartama tehát általában 1 évvel megrövidült, de a könyvtár szaké meghosszabbodott, tehát négyéves lett, s így jobb felkészülést biztosított. Ezek a hallgatók is könyvtáros oklevelet nyertek.

c) Az 1951/62., 1952/52. és 1953/54. tanévben induló három évfolyam képzése a második egyetemi reform rendelkezéseinek megfelelően a könyvtár szakon is egyszakossá és ötévéssé vált, tehát a könyvtár szakosok is csak könyvtár szakon folytatták tanulmányaikat. Oklevelük könyvtáros képesítést adott. A könyvtáros szaktanulmányokat az általánosan kötelező (filozófiai, pedagógiai stb.) tárgyakon kívül történelmi, magyar és világirodalomtörténeti előadások egészítették ki. Az öt évből 4 az egyetemi tanulmányokra, 1 év a könyvtári gyakorlatra jutott. Az egyszakos képzés azonban nem vált be. Általában sem, a könyvtár szakon pedig különösen nem. A felsőfokú munkakört betöltő könyvtáros számára elengedhetetlen, hogy ne csak a könyvtári munka szakkérdéseiben, hanem a könyvtár feladatkörébe tartozó valamely tudományágban is egyetemi szintű szakképzést szerezzon.

d) Az 1954/55. és 1955/56. tanévben kezdő két év folyam tanulmányi rendje újból kétszakossá és négyévéssé vált. A könyvtár szak mellé magyar vagy történelem tanári szakot lehetett párosítani. Ennek megfelelően az oklevelük kettős: középiskolai tanári és könyvtárosi képesítést adott. A négy évet egészében az egyetemi tanulmányokra fordították. Tulajdonképpen az 5. gyakorlati év maradt el. Pontosabban: a gyakorlatok rövidítve a tanévek során és a nyári szünetben folytak. Kitűnt azonban, hogy 4 év kevés a két szak elvégzésére s a párosítható szakok körét is bővíteni kell.

A következő 11 év folyamán a szakképzés tartósan kiegyensúlyozottabbá vált. A Kar új tanterve 1956/57-től kezdődően a korábbi nehézségek kiküszöbölése céljából bevezette az ötéves kétszakos képzést. Ez a könyvtárosképzésre is vonatkozott. Ennek megfelelően az oklevél kettős: könyvtárosi és középiskolai tanári képesítést adott. Ez a tanulmányi rend minden korábbinál kedvezőbb lehetőségeket biztosított a könyvtár szak elméleti és történeti ismeret-

anyagának kibővítésére, korszerűsítésére és elvszerűbb elrendezésére, a könyvtáros számára szükséges gyakorlati jártasságok és készségek magasabb szintű megszerzésére, a könyvtár-tudományi szakkutatás alapjainak elsajátítására és ezek mellett bizonyos mértékű specializálódásra is a legfontosabb könyvtárosi, ill. dokumentációs munkakörök követelményeinek megfelelően.

Az egymást követő 11 évfolyamon a tanterv kisebb mértékben kétszer is módosult ugyan, és pedig 1961-ben és 1963-ban (37), de ez nem okozott zökkenőt, mert azonos elveken nyugodott, ugyanolyan keretekben mozgott és a könyvtárosok ismételt megkérdésével, tapasztalataik felhasználásával ugyanazt az alapelgondolást fejlesztette tovább. Mégpedig úgy, hogy a tanulmányi rend egyre jobban megközelíthesse azokat a követelményeket, amelyeket a mai felsőfokú könyvtári, bibliográfiai, ill. dokumentációs munkakörök támasztanak vele szemben. A végzett hallgatók túlnyomó többsége a munkakörök valamelyikében helyezkedett el, oda viszonylag hamar beilleszkedett és eredményesen helyt is állott. A gyakorlati tapasztalatok alapján megalapozottan le lehet vonni azt a megállapítást, hogy az egyetemi könyvtár szak nem egészen két évtized alatt az ötéves kétszakos képzéssel megtalálta és kialakította azokat a szervezeti kereteket, amelyek a könyvtárosok korszerű képzését biztosíthatják.

Ezért teljesen váratlan volt az az újabb tantervi utasítás (38), amely a bölcsészettudományi karok tanulmányi rendjének újraszabályozása során több más szakkal együtt a könyvtár szak tanulmányi idejét újból 3 évre csökkentette és e szakot is C szakká minősítette. Ez az utasítás széles körben két okból is erős ellenzést váltott ki. Egyfelől, mert a korábbi jól bevált szokásokkal ellentétben a szak oktatóinak és a könyvtárosok szélesebb körének meghallgatása nélkül készült. Másrészt, mert ez a megoldás visszalépés volt egy korábbi meghaladott fokra: a szak legelső 1948/49. évi tantervéhez. Az első két év során a leendő könyvtárosok ugyanúgy, mint másfél évtizeddel korábban, újból két másik ötéves tanári szakon (pl. magyar, történelem, idegen nyelv és irodalom szakon) kezdhették volna a tanulmányaikat s ezek egyike helyett csak az első szigorlat után (vagyis a III. évben) vehették volna fel a szakképzésük biztosítására hivatott szakot: a könyvtár szakot.

Mint láttuk, ez a szűk tanulmányi keret már a szakképzés kezdetén sem vált be. Még kevésbé ígérkezhetett eredményesnek most a könyvtáros pálya követelményeinek jelentős növekedése, a szak ismeretanyagának és tanulmányi rendjének kielégítő kialakulása után. Ez az oka és magyarázata, hogy az utasítás egyöntetű ellenkezést váltott ki mindazokban, akik konkrétan ismerték az új magyar könyvtárügy szakember-szükségleteit, és a könyvtárosképzés világ-helyzetét. Nemcsak a könyvtár szak oktatóiban, hanem a könyvtárügy szakfelügyeletét országos szinten ellátó Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztálya vezetőiben és a könyvtári vezetők túlnyomó többségében is. Mindannyian tisztán látták, hogy a keretek szűkítése elkerülhetetlenül maga után vonja a szakképzés sok erőfeszítés árán elért színvonalának csökkenését. Ez pedig visszaveti a könyvtári és dokumentációs rendszerünk fejlődésének lendületét.

A kérdés ismételt és több szinten folytatott megvitatása után a Művelődésügyi Minisztérium Tudományegyetemi Főosztálya mellett megszervezett Könyvtáros-népművelő Szakbizottság javaslatára a könyvtár szakot is a B szakok közé sorolták (39). A B szak időkerete valamivel szűkebb ugyan, mint a korábbi teljes ötéves képzés időkerete volt: négy teljes tanulmányi év és a II. évtől kezdődően, amihez még az első év kiegészítő, bevezető foglalkozásai járulnak heti 4 órában. Mindenesetre ez az időkeret lehetőséget biztosít arra, hogy a könyvtár szak új tanterve, ha szűkebbre fogottan is, de mindazt tartalmazza, ami a korábbi ötéves időkeretben szükségesnek és eredményesnek bizonyult. Sőt még néhány újabb tantárgy és gyakorlat is helyet kaphatott benne. Nagy kérdés azonban, hogy a beiskolázás új rendjében biztosítható lesz-e a kiképzendőik szükséges száma és a kiképzés kívánatos színvonala. A hallgatók létszámában és tanulmányi színvonalában bekövetkezett visszaesés a tanulmányi rend és a keretszám felülvizsgálatát tette szükségessé.

Levelező, esti, kiegészítő tagozat

A teljes levelező és esti, valamint a kiegészítő levelező és esti tagozat megszervezésére jóval később, csak a szak fennállásának nyolcadik évében került sor. Az első öt éves terv során könyvtáraink és dokumentációs intézményeink fejlődése meggyorsult. Bennük a munkahelyek száma is évről-évre gyorsan emelkedett. A munkaerő-szükségletet az egyetem nappali tagozatáról és a pedagógiai főiskoláról kikerülő végzős hallgatók száma együtt is csak részben fedezte, így a könyvtárak kénytelenek voltak az üresen maradó munkahelyekre évről-évre viszonylag sok olyan munkatársat alkalmazni, akik megfelelő szintű képzettséggel nem rendelkeztek. Előbb főként a vidéki tanácsi, később pedig az ipari üzemekben kifejlődő szakkönyvtárak vettek fel nagyobb számban képesítés nélküli munkatársat. Minthogy a felsőfokú munkakörök betöltőitől egyre inkább megkívánták, sőt később külön képesítési jogszabályban is (40) előírták a felsőfokú szakképesítés megszerzését, a megfelelő levelező esti és kiegészítő tagozatokat mielőbb meg kellett szervezni.

A teljes tagozatok közül elsőnek a levelező tagozat indult meg az 1955/56. tanévben hatéves, kétszakos képzés formájában. Ez a könyvtárak, ill. dokumentációs intézmények olyan dolgozói számára létesült, akik érettségivel magasabb szintű képzettséget nem szereztek, de akiknek munkakörük ellátásához felsőfokú szakképzettségre volt, ill. van szükségük.

Átmenetileg négy évfolyamon az 1962/63-tól 1965/66-ig induló tanévekben a levelező tagozat részben esti tagozattá alakult, s a Budapesten és közvetlen környékén dolgozó hallgatók vettek rajta részt. Az esti tagozat kétségtelen előnye a levelezővel szemben, hogy az olyan hallgatók számára, akik az egyetem székhelyén vagy környékén dolgoznak, ill. laknak, lehetővé tette az egyetemi foglalkozások óraszámának növelését, így hozzájárult felkészülésük megkönnyítéséhez és megjavításához.

Mind a levelező, mind az esti tagozaton a könyvtár szak mellett másik szakként a magyart vagy történelmet lehetett választani. Csupán az esti tagozaton volt lehetőség rövid ideig néhány hallgató számára idegen nyelv és irodalom szakok (angol, francia, német, orosz) felvételére. A választható szakok szűk köre azonban mindvégig hátrányos volt a könyvtárosképzés e formájára, mert a könyvtárak jelentős részében, így a természettudományi, műszaki, mezőgazdasági, orvostudományi stb. könyvtárakban, és dokumentációs intézményekben a magyar, ill. történelem szakból szerzett szakismeretek nem, vagy csak kevéssé voltak használhatók. A megszerezhető szakképesítés mindkét tagozaton: könyvtárosi és középiskolai tanári oklevél.

Minkét tagozat nagy szerepet töltött be a könyvtárakban és dokumentációs intézményekben képesítés nélküli dolgozók beiskolázásában és szakképzésében. Néhány éven át e tagozatok hallgatóinak, majd végzőinek száma jóval meghaladta a nappali tagozatét. Az utóbbi években a legsürgősebb szükségletek kielégítése után a jelentőségük csökkent. Az esti tagozat az 1966/67. tanévtől a levelező tagozat pedig 1969/70-től nem indult, pedig a munka melletti tanulásra előreláthatóan még hosszabb ideig szükség lesz, főleg a vidéki könyvtárak szakemberhiányainak a csökkentése, ill. megszüntetése érdekében.

Másodiknak a kiegészítő tagozat jött létre először levelező formában az 1959/60. tanévtől, majd négy év múlva 1962/63. tanévtől esti változatban is a fővárosi hallgatók számára. A kiegészítő tagozat mindkét formájában egyszakos (csak könyvtár szakos) szakképzés olyan könyvtárosok számára, akik eredetileg nem könyvtár szakon, hanem valamely más egyetemi vagy egyetemmel egyenrangú főiskolai szakon szereztek szakképesítést. Valójában tehát az ilyen könyvtárosok is kétszakosok, de a kétféle szakképesítést nem egyidőben, hanem egymás után szerzik meg. Eltérően a teljes levelező és esti tagozatoktól a kiegészítő tagozatok nem indultak minden évben, hanem csak akkor, amikor elegendő résztvevő jelentkezett. A kiegészítő tagozat nélkülözhetetlen képzési forma a szakképzés rendszerében, mert csak ezen ke-

resztül lehet biztosítani a könyvtárak és dokumentációs intézmények számára azokat a szakembereket, akik olyan képzettséggel rendelkeznek, amilyeneket a könyvtár szakkal párhuzamosan megszerezni nem lehet, pl. jog, közgazdaságtan, pedagógia, pszichológia, filozófia, művészettörténet, néprajz, régészet, ill. műszaki, mezőgazdasági, orvosi szakképesítés stb., vagy amelyeket lehet ugyan párosítani a könyvtár szakkal, de amelyekre különböző okok miatt ez idő szerint nem jelentkeznek elegendő számban, pl. világnyelvek, természettudományok. Minthogy a könyvtárakban az ilyen jellegű munkahelyek száma gyorsabban növekszik, mint a hagyományosabb szakpárosítások valamelyikét kívánó munkahelyeké, a kiegészítő tagozat fenntartása és fejlesztése fontos káderpolitikai követelmény. Éppen ezért a jövőben a kiegészítő tagozat kereteinek a bővülésével, sőt előreláthatóan e tagozat többféle változatával kell számolni.

Dokumentációs szaktanfolyam

A kiegészítő szakképzés különleges formája a dokumentációs szaktanfolyam. Ezt a képesítésről kiadott 148/1962./M.K.15/M.M. számú utasítás létesítette. Nem tartozik szervezeten belül az egyetemi szakképzés keretébe, de az utasítás rendelkezéseinek megfelelően a Könyvtártudományi Tanszék mellett, annak irányításával működik. Az egyéves levelező szaktanfolyam tanterve elsősorban a dokumentáció elméleti ismeretanyagát tartalmazza. Ezt kiegészítik a szükséges könyvtáros ismeretek és megfelelő gyakorlatok. Olyan dokumentálók és tájékoztató könyvtárosok számára kell a minisztérium felkérésére esetenként megszervezni, akik valamely szakból egyetemi vagy főiskolai szakképzettséggel rendelkeznek, felsőfokú munkakört töltenek be, legalább két éves gyakorlatot szereztek és két világnyelvet felsőfokon ismernek. A szaktanfolyam tehát lényegében kiegészítő tagozat különleges jelleggel és tantervvel. A tanfolyam sikeres elvégzését tanúsító bizonyítvány az eredeti egyetemi (főiskolai) oklevéllel együtt számít felsőfokú végzettségnek.

Eddig 3 szaktanfolyam indult: 1963/64-ben, 1965/66-ban és 1968/69-ben. Az elsőt 31 hallgató közül 26, a másodikat 43 hallgató közül 33, a harmadikon 44 hallgató közül 43 fejezte be eredményesen tanulmányait. A hallgatók többsége mérnök, kisebb része középiskolai tanár, közgazdász, jogász, orvos, agrármérnök.

A tapasztalatok alapján a szaktanfolyam megfelel a kitűzött céloknak. A tanterv, a tananyag, az előadók köre megnyugtatóan kialakult. A hallgatók többsége komolyan vette és eredményesen végezte tanulmányait. Minthogy a dokumentáció szerepének és jelentőségének a növekedése különösen az új gazdasági mechanizmus viszonyai között bizonyosra vehető, ezért mindenképpen szükséges, hogy a dokumentálók felsőfokú szakképzése az egyetemi szakemberképzés keretében nálunk is mielőbb megoldást nyerjen. Érdemes figyelemmel lenni a legfejlettebb tőkés országok, pl. az USA, Franciaország, Anglia kezdeményezéseire és eredményeire (41). Még inkább a szomszédos szocialista országok, pl. az NDK, Csehszlovákia, Lengyelország és a Szovjetunió törekvéseire és sikereire, amelyek során a dokumentálók szakképzését felső fokon az egyetemi könyvtárosképzés szerves részévé fejlesztették (42). Nálunk is legcélszerűbb megoldásnak az kínálkozik, hogy a mai egyéves dokumentációs szaktanfolyam két éves dokumentációs kiegészítő tagozattá fejlődjen és levelező formában intézményesen biztosítsa a dokumentációs intézmények felsőfokú képzettséggel rendelkező és felsőfokú munkakört betöltő dolgozóinak a feladatuk ellátásához szükséges dokumentációs szakismeretek megszerzését. E mellett természetesen a nappali tagozat új tantervét is úgy kell kialakítani, hogy megfelelő specializálódással a végző hallgatók számottevő része (TTK szakosok, idegen nyelv szakosok) szerezhessenek kellő felkészültséget dokumentációs munkakörök ellátására.

A szakképzés céljai és feladatai

Az egyetemi könyvtárosképzés céljai és feladatai csak fokozatosan, több lépésben, szocialista könyvtári kultúránk kifermálódása folyamán és szakember-szükségleteinek tudatosulása következményeként alakultak ki. De ez a fejlődési folyamat sem volt egyoldalúságtól és váratlan fordulatoktól mentes. Nehezítette a feladatok és célok tisztázását mindenekelőtt, hogy az egyes fontosabb könyvtártípusok fejlődése nem azonos színvonalról indult, és nem is azonos ütemben haladt, s így keretükben a könyvtári munkakörök is más ütemben differenciálódtak s azonos időben más színvonalon tartottak, ennek megfelelően a szükségesnek látszó szakképzési követelmények is többnyire bizonytalanul s nemegyszer eltérő értelmezésben jelentkeztek. Ez az oka annak is, hogy a könyvtárosképzés céljáról és feladatairól is különböző felfogások keletkeztek, amelyek nemegyszer egymással több-kevesebb élességgel szembe kerültek. A szemléleti és felfogásbeli különbségek pedig szükségképpen kihatással voltak a szakképzés szervezeti kereteinek, tantervének, tartalmának és módszereinek alakulására is.

A egyetemi könyvtárosképzés célja és feladata Varjas Béla tervezete szerint a „hivatásos tudományos könyvtárosok” képzése. Hozzáteszi ugyan, hogy a szakképzés ne egyoldalúan tudományos legyen, hanem legyen mód a közművelődési könyvtárak szükségleteinek a biztosítására is. Mint láttuk, az első tanterv ezt legalábbis a szakosodás keretében a közművelődési könyvtáros szak beiktatásával elvben lehetővé is tette.

Mint hogy a helyes elvi felismerés nem valósult meg, sőt a szak tanulmányi rendje a gyakorlatban erősen a nagy könyvtárak muzeális különgyűjteményeinek az igényei szerint alakult, egyre élesedő elvi állásfoglalások kerültek felszínre és határozott gyakorlati intézkedések születtek az egyetemi képzés korszerűtlennek ítélt egyoldalúságaival szemben (43). Az ellentétes elvi állásfoglalásokat és gyakorlati intézkedéseket az váltotta ki, hogy időközben lényegében az egyetemi könyvtár szak megszervezésével párhuzamosan gyors fejlődésnek indultak egyfelől a tanácsi és szakszervezeti közművelődési könyvtárak, másfelől a szakkönyvtárügy és dokumentáció, és mindkét könyvtártípus gyökeresen más szakképzettséget kívánt meg, mint amelyet a történeti és muzeális tanulmányokat előtérbe helyező egyetemi könyvtár szak nyújtani tudott. A dokumentációs tevékenységek megszervezése 1949-ben (44), majd a létrejövő dokumentációs központok összekapcsolása a megfelelő szakkönyvtárral 1952-ben felvetette a természettudományi és műszaki szakkönyvtárosok, ill. dokumentálók szakképzésének kérdéseit. De még sürgősebbé vált a közművelődési könyvtárosok korszerű szakképzésének mielőbbi biztosítása, különösen azoké, akik felsőfokú munkaköröket töltöttek be. Annál is inkább, mert a szakkönyvtári és a dokumentációs munkakörökbe a kedvezőbb bérezés következtében jobban lehetett találni más jellegű felsőfokú végzettséggel rendelkező szakembereket, de a jobbára vidéki közművelődési könyvtárosok szakképzését magának a könyvtárügynek kellett biztosítani.

A két ellenfront közül a közművelődési könyvtárügy bizonyult a dinamikusabbnak (45). A Budapesti Pedagógiai Főiskolán létrejött a könyvtárosképzés, lényegében a közművelődési könyvtárak gyakorlati követelményei szerint. Az egyetemi és főiskolai képzés 5 éven át párhuzamosan működött anélkül, hogy céljaik és feladataik világosan elhatárolódtak volna és tervszerű munkamegosztás és együttműködés jött volna létre köztük. Nyilván azért, mert a két intézmény szakmai szemlélete annyira különbözött egymástól, mindkettő annyira végletes felfogást képviselt és annak helyességéről annyira meg volt győződve, hogy a közeledésre nem volt lehetőség.

Ebben a helyzetben kerültek a szakképzés problémái a legszélesebb szakmai fórum: a Magyar Könyvtárosok I. Országos Konferenciájára elé. A felkért munkaközösség referátuma (46), amit Haraszthy Gyula terjesztett elő, a kibontakozó szocialista kulturális forradalom szemszögéből

megvizsgálta a szakképzés intézményeinek munkáját, megállapította az egyetemi és főiskolai, valamint a középszintű és alapfokú képzés egyoldalúságait és hiányosságait: az egyetemi szak elméleti, történeti jellegét, a főiskolai oktatás elméleti alapjainak gyengeségét. Felvázolta a könyvtárosképzés és továbbképzés egységes rendszerét a szükséges felső, ill. középfokú intézményekkel.

Az előterjesztés a következő legfontosabb alapelveket és követelményeket rögzítette le:

- „Felsőfokú oktatásunknak a jövőben nemcsak legnagyobb általános gyűjtőkörű és tudományos szakkönyvtáraink káderigényével kell számolnia, hanem általános (tömeg) könyvtáraink ilyennemű szükségleteit is ki kell elégítenie.”

- „Új könyvtárosképző felsőoktatási intézményünk tanmenetét a tömegek között végzendő kulturális nevelőmunka gondolatának kell áthatnia. Különös gondot kell fordítani arra, hogy a műszaki és természettudományos képzés eddigi hiányait a könyvtárosképzés vonalán felszámolja. Alapvető feladata lesz az is, hogy jól képzett bibliográfusokat neveljen, törődjék a gyermek- és ifjúsági könyvtárak vezető kádereinek képzésével, végül a könyvtáros-gimnáziumok szaktanárainak oktatásával. Mindezen felsőoktatási feladatok ellátása mellett célul kell kitűznie a könyvtáros aspirantúra bevezetését és kiépítését is.”

- „A felsőoktatási kérdésekkel kapcsolatosan kell rámutatni arra a most még rejtett, a jövőben azonban egyre élesebben jelentkező problémára, amely elsősorban tudományos szakkönyvtárainknál jelentkezik. Ezek a könyvtárak tudományos kádereik egy részét (sőt nagyobb részét) nem a könyvtárosképző főiskoláról várják, hanem az illetékes szakterületről. A Műszaki Egyetem könyvtárának mérnöki-, az Orvosi Egyetem könyvtárának orvosi képzettségű dolgozókra is van szüksége. De kellenek közgazdász, mezőgazdász, természettudós stb. könyvtárosok is, akik szaktudományuknak magas színvonalú ismerői. A könyvtárak ilyen szakkádereit egyéves könyvtárosi levelező oktatás keretében kell ellátni a szükséges könyvtárosi szakismeretekkel.”

- „Felhívta a figyelmet az iskolai könyvtárügy nehézségeire, valamint arra, hogy e területen a könyvtárosok képzése még rendezetlen probléma. Utalt arra, hogy a Szovjetunióban az iskolai könyvtáraknak függetlenített könyvtárosuk van.”

- „Hangsúlyozza a könyvtárosi középfokú oktatás hálózatának megfelelő kiépítését s a létesítendő könyvtáros-gimnáziumok beillesztésének fontosságát közép-oktatási rendszerünkbe. Itt elvileg abból kell kiindulnunk, hogy minden főfoglalkozású könyvtárosnak legalább középfokú képzettséggel kell rendelkeznie. Ez gyakorlatilag - tömegkönyvtáraink viszonylatában - azt jelenti, hogy minden 3-4000 lakosú község - ahol néhány éven belül legalább 1000 olvasóval lehet számolnunk - továbbá minden 1000 dolgozót foglalkoztató üzem, termelőszövetkezet, állami gazdaság önálló foglalkozású, tehát középfokú képzettséggel rendelkező könyvtárost igényel.”

- Mindehhez hozzáfűzte, hogy a továbbképzés perspektívája az, hogy „a mai, lényegében inkább kiképző oktatói formák szervesen beépüljenek a kiképzés intézményes formáiba (gimnázium, főiskola esti és levelező tagozatai), az igazi továbbképző formáknak pedig ki kell szélesedniök. E kifejlődő könyvtáros-továbbképzésnek természetesen differenciálnak kell lennie, vagyis a könyvtáros-káderek politikai, szakmai és általános műveltségi színvonalának beható elemzéséből kell kiindulnia, ahhoz kell alkalmazkodnia. A jól felépített könyvtáros-továbbképzésnek tehát tartalmi szempontból ki kell elégítenie az ideológiai, szakmai és általános műveltségi igényeket. Színvonalat illetően mindegyik lehet alapfokú, középfokú és felsőfokú. Formájában lehet irányított önképzés (egyéni tanulás), esti vagy levelező tanfolyam a főfoglalkozás ellátása mellett, vagy bennlakásos iskolai tanfolyam. Végül területileg lehet egy könyvtáron belüli, egy város valamennyi könyvtára számára szánt és országos.”

- Végül kiemelte, hogy a felsőfokú szakképzés biztosítására létre kell hozni „az egységes, de szakosított önálló négy évfolyamú könyvtárosképző főiskolát” - „a szovjet példa nyomán a minisztertanácsi határozat szellemében”, „így a felsőoktatás területén is megszüntetve a kettészakítotttságot, szocialista könyvtári hálózatunk számára politikailag és szakmailag felsőfokon képzett, hivatástudattól fűtött kádereket tudunk nevelni.”

Kétségtelen, hogy az előterjesztés az első alapos számvetés a könyvtárosképzés formálódó szocialista rendszeréről. A szovjet eredmények felhasználásával általában jól ismerte fel a célokat és feladatokat. Igyekezett feltárni és kiküszöbölni azokat az egyoldalúságokat és hiányokat, amelyek megakadályozták, hogy a felsőfokú szakképzés a szocialista társadalom tényleges szükségleteit szolgálja: olyan könyvtárosokat, bibliográfusokat és dokumentálókat képezzen, akik a könyvtári gyakorlatban alapos elméleti és történeti szaktudás és kellő gyakorlati jártasságok birtokában végzik munkájukat, sőt képesek arra is, hogy felkészültségüket intézményes továbbképzéssel, önképzéssel, ill. tudományos kutatással továbbfejlessék.

Kérdéses volt és maradt azonban, hogy az önálló főiskolára vonatkozó elgondolások mennyire váltották volna be a hozzájuk fűződő várakozásokat. Az önálló főiskola minden valószínűség szerint megszabadította volna a felsőfokú könyvtárosképzést azoktól a kötöttségektől és korlátoktól, amelyek az egyetem, ill. a főiskola keretén belül gátolhatják a munkáját, mert nem ritkán nem kívánatos alkalmazkodásra kényszerítették, pl. bizonyos mértékig szabványosított, nem a szakképzés természetéből adódó tanterv és tanulmányi rend elfogadására, ugyanakkor azonban ki is szakította volna a képzést az egyetem, ill. főiskola nagyobb egységéből, több vonatkozásban is igényesebb légköréből, amelyben a hallgatókat is, az oktatókat is ösztönző hatások érhetik.

A többnyire helyes felismerések mellett azonban a gyakorlati elgondolások kipróbálatlanul maradtak, mert a megvalósításukra nem kerülhetett sor. Egyrészt mert túlságosan költségeseknek ígérkeztek. Nemcsak a könyvtáros tárgyak oktatásáról, hanem a különböző kiegészítő tantárgyak feldolgozásáról és foglalkozások megtartásáról is külön kellett volna gondoskodni, s emellett ehhez az elhelyezést, felszerelést és működési költségeket is külön kellett volna biztosítani, amire a gazdasági nehézségek miatt nem volt fedezet. Ráadásul a könyvtárak fejlesztési lehetőségei is bizonytalanná váltak, ezért a szakember-szükséglet és annak különböző könyvtártípusok és munkakörök szerinti megoszlását sem lehetett megnyugtatóan felmérni, így az egyesítés és az önálló főiskola terve hamar lekerült a napirendről.

Sőt váratlan fordulattal 1956-ban a Budapesti Pedagógiai Főiskola is hirtelen megszűnt és vele a főiskolai könyvtárosképzés is megszakadt. Ettől kezdve a felsőfokú könyvtárosképzésben teljesen új helyzet állott elő: az teljes egészében az egyetemi könyvtár szak feladatává vált. Minthogy a felsőfokú könyvtári, bibliográfiai és dokumentációs munkakörök szakemberekkel való ellátásáról az egyetemi könyvtárosképzés keretében kellett gondoskodni, sőt bizonyos mértékig még a könyv-, folyóirat- és hírlapkiadás, szerkesztés és terjesztés igényeivel is számolnia kellett, a szakképzés céljait és feladatait ismételten át kellett gondolni, hogy a lehetőségekhez mérten az írásbeli közlés e területeinek felsőfokú szakember-szükségleteit minél nagyobb részben számszerűen is és a felkészültség terjedelmét és színvonalát, valamint szakosodási irányát illetően is ki lehessen elégíteni.

Az egyetemi szakképzés céljainak és feladatainak elvi tisztázását és a kidolgozott alapelvek gyakorlati megvalósítását elősegítette, hogy az 1957-1967 közötti évtizedben az egyetemi oktatás, ezen belül a könyvtárosképzés is mindvégig ötéves kétszakos volt, s az egymást követő reformok következetesen egymásra épültek és mind egy irányban hatottak: a szocialista társadalomban szükséges számú és színvonalú szakemberek: középiskolai tanárok, könyvtárosok, muzeológusok, levéltárosok stb. elméleti-történeti szakképzését és gyakorlati felkészítését szolgálták. Az egyetemi, közelebről bölcsészettudományi szakképzésnek ez a

kiegyensúlyozottabb szakasza, amely forradalmi lendülettel utat nyitott az új szükségleteknek, de igyekezett elkerülni a korábban gyakori váratlan rögtönzéseket, lehetővé tette a felsőfokú egyetemi szakképzés korszerű kiépítését: céljainak, feladatainak, az oktatás-nevelés formáinak, tartalmának és módszereinek elvi elemzését és gyakorlati kifejlesztését. Ebben az évtizedben mód nyílt arra, hogy az egyetemi könyvtárosképzés korszerű kiépítésének alapvető meghatározó tényezői: így a kiképzendőek létszáma, a kiképzés irányai, az ehhez szükséges oktatási formák, szakismeretek és módszerek, személyi és dologi feltételek számbavehetőek, megvizsgálhatók és értékelhetők, s továbbmenően ezekből a következtetések levonhatók, az elvégzendő feladatok megtervezhetőek, megszervezhetőek és gyakorlatban elindíthatók legyenek (47).

Mindehhez jó alapokat adtak azok az adatgyűjtések, amelyeket a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztálya a könyvtárosok számáról, képzettségéről és az őket foglalkoztató könyvtárakról az 1957 év végén, a könyvtárak országos összeírásával, 1960-tól az évenkénti könyvtári statisztikával, 1966-tól pedig a könyvtárosok helyzetének országos felmérésével készítettet (48). A fontosabb könyvtártípusokban felsőfokú munkakörökben foglalkoztatott könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentálók száma, szakképzettsége, ill. annak hiánya az utánpótlás aránya és az újonnan szervezett felsőfokú munkahelyek száma legalább megközelítően meghatározta a beiskolázandók számát, megszabta a kiképzendőek egyes csoportja számára szükséges oktatási formákat (pl. nappali levelező, kiegészítő tagozat, dokumentációs szaktanfolyam), valamint a tantervek tartalmi követelményeit is és az alkalmasnak ígérkező, ill. lehetséges módszereket. A kitűzött célok és feladatok tehát a valóságos szükségleteken alapulhattak és azok kielégítését reálisan előirányozhatták.

Ezzel párhuzamosan, a fejlődés egymást követő szakaszainak megfelelően tisztázni kellett és lehetett a szakképzés olyan alapvető elvi kérdéseit, amelyek közül korábban nem egy többkevesebb zavart okozott. Ilyen egyebek között a tudományos, elméleti és a gyakorlati követelmények korábbi szembeállítását a szakképzésben. Holott a könyvtáros, a bibliográfus és dokumentáló életpályák főbb követelményeinek ismeretében nyilvánvaló, hogy ez a szembeállítás eleve nem lehet helytálló. Valamennyi felsőfokú munkakör eredményes ellátásához feltétlenül együtt van szükség meghatározott elméleti felkészültségre és megfelelő gyakorlati jártasságokra, sőt készségekre. A könyvtárosok, a bibliográfusok és dokumentálók túlnyomó többségének a munkája általában és lényegében magas szintű gyakorlat, ami azonban csak felsőfokú elméleti felkészültség birtokában végezhető sikeresen ugyanúgy, mint a gyakorló mérnök, orvos, közgazdász, tanár, stb. esetében. Csak kis részük válhat idővel személyes képességek kifejlesztésével, speciális érdeklődésével és szakismereteivel, kedvező helyzetben az írásbeli közlés valamely területének tudományos kutatójává, aki új elméleti eredmények vagy történeti ismeretek feltárására is képes. Itt is ugyanúgy, mint pl. a kutató orvos, mérnök, irodalomtörténész stb. De a kutató sem mellőzheti jelenlegi vagy a korábbi gyakorlatot, hiszen éppen ennek a módszeres, tudományos szintű elméleti megismerésére vállalkozik. Az elmélet és gyakorlat tehát nemcsak összefér egymással a szakképzésben és a későbbi szakmai munkában, hanem egyenesen és kölcsönösen feltételezi egymást. Ezek szembeállítását tehát olyan álprobléma, amely a fejlődés kezdeti szintjén merült fel, s amit feltétlenül ki kellett küszöbölni.

Bizonyos mértékig rokon ezzel a történeti jellegű ismeretek és a mai időszerű felkészültség ellentétpárja is, mert itt sem egymást kizáró ellentétről, hanem kölcsönös kapcsolódásról lehet szó. Az előzmény, a jelen és jövő szoros kapcsolata a valóságban feltétlenül megkívánja, hogy ezek ismeretanyaga kölcsönösen kiegészítse egymást, hogy a fejlődés folyamata, a múlt, jelen és jövő összefüggései világosan álljon a gyakorló vagy kutató szakember előtt.

Nehezebben lehet helyes arányba és kellő egyensúlyba hozni az általános jellegű képzés erősítésére és a szakosodás fokozására irányuló követelményeket. Mégpedig azért, mert mind-

kettőnek megvan a jogosultsága, de az érvényesülésük bizonyos mértéken túl kölcsönösen kizárja egymást. Az alapképzés és a specializálódás a szakemberképzés minden ágában egyre súlyosabbá válik. A fiatal szakemberek sokoldalú tájékozódása, az összefüggések jobb felismerése és a többirányú elhelyezkedés lehetőségének a biztosítása az alapképzés bővítését indokolja. A többnyire specializált munkakörökbe való gyors betanulás pedig a specializálódás fokozására ösztönöz. Az egymással ellentétes tendenciákat csak úgy lehet összhangba hozni, ha a tanulmányi rendben sikerül közöttük helyes egyensúlyt biztosítani. Nem lehet kétséges, hogy ez az egyensúly csak úgy és akkor jöhet létre, ha a tanulmányi rend az első időszakban elsősorban azokat a közös alapokat teremti meg, amelyek minden könyvtáros, bibliográfus és dokumentáló számára egyformán nélkülözhetetlenek (pl. az írás-, könyv-, sajtó- és könyvtár-történet, katalógizálás, osztályozás, majd a bibliográfia és dokumentáció alapjai és a könyvtártani összefoglalás stb.). Később kezdetét veszi a szakosodás, és pedig két szakaszban. Az első az egyetemi tanulmányokon belül még csak szerényebb mértékben, mintegy bevezető jelleggel. A második pedig néhány éves szakmai gyakorlatban beálló specializálódás után a szakmai továbbképzés keretében elmélyítő célokkal. Ez a mód a szakemberképzés fejlettebb ágaiban, pl. szakorvos, szakmérnökképzésben jól bevált. Szerényebb formában a könyvtárosképzésben is ki kellene próbálni.

Külön gondot okozott a könyvtár szak saját ismeretanyagának, valamint a különféle alapozó és kiegészítő ismereteknek az aránya. A felkészültség e két csoportja megközelítően olyanféleképpen viszonylik egymáshoz, mint az alapképzés és a szakosodás ellentétpárja s a megoldás is ahhoz hasonló lehet. Ugyanúgy helyes egyensúlyt kell teremteni közöttük, mert különben a fiatal könyvtárosok felkészültsége hiányos lesz, sőt kárt szenved. Ha a szak ismeretanyaga teng túl, akkor szűk látókörűvé, sőt, rosszabb esetben szakbarbárrá válhat. Ha pedig az alapozó és kiegészítő tanulmányok jutnak túlsúlyra, a képzés elveszti szakmai tartalmát.

Ezek és még több más kisebb jelentőségű elvi problémakör átgondolása nyomán lehetővé vált a szakképzés céljának és feladatainak megfogalmazása 1960-ban az akkori reformmunkálatok során (49), azóta módosítás nem látszott szükségesnek. E szerint az egyetemi könyvtárosképzés célja és feladata olyan szakemberek képzése és nevelése, akik:

- a) a könyvtárakban, bibliográfiai, dokumentációs intézményekben, ill. a könyvkiadásban és könyvterjesztésben felsőfokú szakképzettséget igénylő munkakörök betöltésére alkalmasak s ehhez szilárd hivatástudattal rendelkeznek;
- b) e feladatkörök ellátásához nélkülözhetetlen széleskörű és korszerű általános műveltséget, valamint a sajátos szakterületükön, továbbá az ehhez kapcsolódó másik szakjuk területén elmélyült szakműveltséget és a kezdő szakember számára szükséges gyakorlati jártasságot, ill. készségeket megszerzik;
- c) elméleti felkészültségüket, jártasságukat és készségüket a gyakorlatban a társadalom szocialista tudatának alakítása és erősítése, általános és szakmai műveltségének kiszélesítése és elmélyítése, a termelési kultúra és más fontos gyakorlati tevékenységek, valamint a tudományos kutatás támogatása érdekében tudatosan és eredményesen alkalmazni tudják;
- d) a feladatkörüket érintő irodalmi termés áttekintésére, valamint az írás- és olvasás, könyv- és könyvtárkultúra szakirodalmában, különösképpen munkakörük, ill. szűkebb kutatási területük szakirodalmában folyamatos tájékozódásra s ennek segítségével további állandó önművelésre képesek;
- e) végül a szakterületük korszerű kutatási szemléletének és módszereinek megismerése és elsajátítása útján önálló szaktudományi kutatásra is felkészülnek.

Mint látható, e szervesen összetartozó célkitűzés magában foglalja a gyakorlati életpálya ellátásához szükséges hivatástudat, valamint elméleti és gyakorlati felkészültség követelményeit

és végül az önművelés és az önálló tudományos munka előfeltételeit is. Természetesen a felkészültség jelzett fő mozzanatai nem mindenkinben érhetnek el egyforma terjedelmet és minőséget, nem is minden felsőfokú munkakörben van rájuk egyformán szükség, de e képességek és ismeretek bizonyos mértéke mindenki számára nélkülözhetetlen, megszerzésük és egymás közötti arányuk lehetővé teszi a leginkább megfelelő munkakör kiválasztását, ill. annak eredményes betöltését.

A tantervek és programok alakulása

A célok és feladatok fokozatos körvonalazása maga után vonta a tanterv és a program kialakulását és megszilárdulását is. A már ismertetett első tanterv után az első kísérleti években nem sikerült tartósan szabályozni a szak tanulmányi rendjét. A tanterv szinte évente és gyorsan változott. Többnyire egybeesett az évi vagy félévi tanrenddel. Átgondoltabb, több évig érvényes tanterv csak a könyvtár szak megszilárdulása után az 1956/57. tanévtől készült.

Ez a tanterv, mint az ötéves kétszakos tanulmányi rend első szabályozója három évi kipróbálás és alakítás után 1959-ben jelent meg (50). A nappali tagozaton öt évfolyam végezte e szerint a tanulmányait. Általában a könyvtár szak hagyományos tárgyait tartalmazta, de az arányukat és sorrendjüket újonnan állapítja meg. Az egyes tárgyak időpontját nem jelöli ki pontosan. Csak azt írja elő, hogy az I. és II. szigorlatig, ill. az államvizsgáig milyen tárgyakat kell feldolgozni. Az első szigorlatig általában a bevezető és alapozó tárgyak kerülnek sorra. A II. szigorlatig a könyvtár szak további fontos tárgyait iktatja be.

Szerkezeti hibája, hogy a könyv- és könyvtártörténetet, valamint a bibliográfiát két szigorlat anyagába osztja el. Az első túlságosan későn fejeződik be, a második túl korán kezdődik s az utolsó évre az államvizsga előtt kevés szaktárgyi ismeretet ír elő.

Tartalmában a korábbiakhoz képest erősen korszerűsödött, de a történeti tárgyak még így is túl bő időkeretet kaptak. Ugyanakkor olyan fontos tárgyak, mint a katalogizálás és osztályozás szűk keretbe szorultak. Helyesen, bővebb lett a szemináriumok és könyvtári gyakorlatok időkerete. Új és bevált tárgy a Könyvtártudományi alapismeretek és a Népművelési ismeretek. Új a vidéki, nyári gyakorlatok bevezetése is. Jelentős új fejlemény a természettudományi szakok párosításának a lehetővé tétele is.

A program, vagyis az egyes tantárgyak, ill. foglalkozások tartalmi vázlata egyrészt hiányos. Csak a szigorlati, tárgyak programját tartalmazza. Másrészt túlságosan vázlatos s a régebbi történeti ismeretek aránylag még mindig nagyobb terjedelműek, a jelenkori ismeretek pedig viszonylag szűkre szabottak.

Ez a tanterv a következő formában volt érvényben:

Az ötéves kétszakos tanulmányi rend első tanterve

(Érvényben volt a nappali tagozaton az 1956/57-1960/61. tanévekben kezdő évfolyamok számára.)

Az I. szigorlat előtt hallgatandó:	félév	heti óra
a) Könyvtártudományi alapismeretek	2	2
b) Könyv- és könyvtártörténet (az ókortól a francia forradalomig)	4	2
c) Bibliográfia I.	2	2
d) A könyvtári osztályozás elmélete és gyakorlata	2	2
e) A katalogizálás elmélete és gyakorlata	2	2
f) Könyvtártudományi szeminárium	4	2

A II. szigorlat előtt hallgatandó:

a) Könyv- és könyvtártörténet (a francia forradalomtól napjainkig)	3	2
b) Bibliográfia II.	2	2
c) Könyvtár	4	2
d) Paleográfia és kézirat	2	2
e) Sajtótörténet	1	2
f) Népművelési ismeretek	2	2
g) Könyvtártudományi szeminárium (felvehető az V-IX. félévben)	3	2

Az államvizsga előtt hallgatandó:

a) A könyvtári munka módszertana	2	1
b) Könyvtári gyakorlat (a IX-X. félévben)		10 (évi átlagban)

A tapasztalatok és elvi megfontolások alapján az ötéves kétszakos képzés második tanterv-változata tartalmában tovább bővült és szerkezetében legalábbis részben átrendeződött. Ez 1961-ben jelent meg és 1961/62, ill. 1963/64 között három évig volt érvényben (51).

A tartalom javulását jelzi, hogy a bevezető tárgy a könyvtártudományi alapismeretek bibliológiai alapismeretekké bővült, amit külön szeminárium is kiegészített, vagyis az írásbeli közlés egészének elméleti alapjaira kiterjedt. Ehhez csatlakozik az írásbeli közlés és olvasás pszichológiai és pedagógiai problémáinak ismeretköre. Itt jelenik meg először az írásbeli közlés és az olvasás, mint a kommunikáció egyik fő formája és folyamata. További új tárgy: a modern könyvművészet és bibliofília, valamint a mikrofilm, és a könyvészeti gyakorlatok. Jelentős bővülés a tartalomban a speciális kollégiumok és szemináriumok beiktatása az V. évre. Ezzel, ha szerény mértékben is, megkezdődött a specializálódás egyelőre három irányban éspedig: a gyermek- és ifjúsági könyvtárak, a közművelődési könyvtárak és a szakkönyvtárak ismeretanyagából.

Lényeges szerkezeti változás, hogy a bibliográfia és dokumentáció együttesen a magasabb évfolyamokra került, s a dokumentáció az addigiaknál nagyobb súlyt kapott. A népművelési ismeretek a bevezető tárgyak között kapott helyet. Hibásnak bizonyult viszont az az elképzelés, hogy a paleográfia az írástörténethez kapcsolódjék, s az alsóbb évfolyamokra kerüljön. Helyesebb, ha a paleográfia és kézirat a speciális tárgyak között szerepel. A könyv- és könyvtártörténet még mindég két részre oszlott és későn fejeződött be.

A program jóval kidolgozottabb, mint a korábbi. Különösen a jelenkori részek bővültek lényegesen. De még mindég csak a szigorlati tárgyak tartalmi vázlatát adják, a többi tárgyé hiányzik.

Tovább haladt a fejlődés útján az ötéves kétszakos képzés harmadik tantervvázlata, amely tartalmában és szerkezetében tovább korszerűsödve 1964-ben jelent meg és lépett érvénybe. (52)

Tartalmában és szerkezetében lényeges fejlődést ért el a tárgyak alkalmasabb elrendezésével és programok jobb kidolgozásával. A bevezető és alapozó jellegű tárgyak (ezek között a könyv-, könyvtár- és sajtótörténet is) az első két évre és az I. szigorlatra kerültek. A III. és IV. év fő tárgyai a bibliográfia és dokumentáció, a könyvtár és szociológia lett. További fejlődés, hogy az utolsó két félévben nagy súllyal jelentkeznek a speciális kollégiumok és szemináriumok három sorozata, éspedig a szakkönyvtár és dokumentáció, a közművelődési, gyermek-

és ifjúsági és iskolai könyvtárak, valamint a kéziratári, paleográfiai és könyvmuzeológiai problémakör. Ezek az államvizsga tárgyai közé is bekerültek.

A program szakonként külön füzetben jelent meg (53). A könyvtár szaké minden tantárgy, ill. gyakorlat tartalmi vázlatát is magába foglalja, bővített és korszerűsített fogalmazásban, így az oktatók és hallgatók számára egyaránt hasznos vezérfonallá válhatott. Ez a tanterv az alábbi formában jelent meg és három évig az 1964/65. és az 1955/57. tanévekben volt érvényben:

Az ötéves kétszakos tanulmányi rend harmadik tanterve

(Érvényben volt a nappali tagozaton az 1953/54.-1956/57. tanévekben kezdő évfolyamok számára.)

Tantárgyak	Óraszám az aktuális félévben										Számonkérési forma / melyik félévben		
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	Koll.	Szig.	Gy.j.
Bibliológiai alapismeretek	2										1	4	
Olvasó- és olvasásismeret			2										3
Népművelési ismeretek				2									4
Katalogizálás és az osztályozás elmélete	1	2	1								2, 3	4	
Katalogizálási és osztályozási gyakorlatok	2	4	2	2									1-4
Könyv- és könyvtártörténet	3	2	2	3							1, 3	2, 4	
Sajtótörténet			2									4	
Bibliográfia és dokumentáció					2	2	2	2			5, 6, 7	8	
Könyvészeti gyakorlatok					2	2	2	2					5-8
Könyvtártan					2	2	2	1			5, 7	8	
A szociológia elmélete és módszertana					2	2					6		
Szeminárium	2	1	1	1	2	2	1	1	1	1			1-10
Speciális kollégium és szeminárium							2	2	2	2			

A jobb betekintés végett itt érdemes a vizsgákra és gyakorlatokra vonatkozó előírásokat is közölni. Ezek szerint:

A szigorlatok tárgyai

I. szigorlat:

A) Írásbeli:

Kiadványok katalogizálása és osztályozása.

B) Szóbeli:

1. Könyv- és könyvtártörténet a francia forradalomig (részszigorlat az I. év végén).
2. Könyv-, sajtó- és könyvtártörténet a francia forradalomtól napjainkig.
3. Könyvtártudományi alapismeretek.
4. Katalogizálás és osztályozás.

II. szigorlat:

1. Könyvtártan.
2. Bibliográfia és dokumentáció.

Az államvizsga tárgya

A VII-X. félévben hallgatott speciális kollégiumok és szemináriumok anyaga.

Szakmai gyakorlatok

A II. év után 4 hetes vidéki közművelődési könyvtári gyakorlat.

A III. év után 4 hetes vidéki közművelődési könyvtári gyakorlat.

Az V. évben 3 hónapos tudományos könyvtári vagy tudományos szakkönyvtári gyakorlat, átlagosan heti 20 órás időkeretben.

Tanulmányutak

Az I-IV. évben évenként 4-4 napos tanulmányút a legfontosabb vidéki könyvtártípusok és más művelődési intézmények, valamint néhány ipari, ill. mezőgazdasági üzem munkájának és kulturális életének megismerése céljából.

Évenként 5 alkalommal a fővárosi könyvtárak és egyes könyvtári részlegek, nyomdák, könyvkötészet, papírüzem, művelődési otthonok, múzeumok, levéltárak stb. meglátogatása.

Megjegyzések

1. Azok a hallgatók, akik latin érettségivel nem rendelkeznek, az I. szigorlatig latin nyelvi kollokviumot kötelesek tenni.
2. A hallgatók kötelesek a gépírásban a III. félév végéig alapfokú gyakorlatot szerezni.
3. A VII-X. félévi speciális kollégiumok és gyakorlatok keretében a hallgatók egy-egy speciális ismeretágra vonatkozó előadások és gyakorlatok teljes sorozatát kötelesek felvenni.
4. A szociológia elmélete és módszertana c. tárgy VI. félévi kollokviuma két félév anyagát tartalmazza.

Több év tapasztalata azt tanúsította, hogy ezzel a harmadik változattal az ötéves kétszakos szakképzés tanulmányi rendje hosszabb időre szabályozást nyert. Úgy tűnt, hogy ezzel a tantervvel és programmal az egyetemi könyvtárosképzés szilárd alapot és keretet kapott. Ezt jelezte a külföldi szakmai érdeklődés is. Több ország könyvtárosképző intézményei, szakemberei, hivatalos szervei írásban vagy személyes látogatás során szereztek részletes tájékoztatást egyetemi könyvtárosképzésünkről. Különösen mikor a könyvtárügy egyik nemzetközi szakfolyóirata: a Libri egész terjedelmében közölte ezt a tantervet és programot angol nyelven az egyetemi szakképzésünk történeti fejlődését bemutató összefoglalással együtt (54).

Sajnálatosképpen ez az indokoltnak látszó feltételezés nem válhatott valóra, mert 1967 folyamán a Bölcsészettudományi Kar egész tanulmányi rendje egészében hirtelen megváltozott és e változások során a könyvtár szak helyzete is lényegesen módosult: időkerete összeszűkült heti 80 órától 70-re. Összes óraszám pedig a könyvtári gyakorlatok nélkül 960 órától 840 órára csökkent, s az órák évenként is másként oszlanak meg, így a tantervet és programot is ezeknek megfelelően át kellett dolgozni. A feladat az volt, hogy ebbe a legújabb (B szakos) tantervbe és programba lehetőség szerint átkerüljön mindaz, ami a korábbiakban jónak bizonyult, sőt ha lehetséges, néhány ésszerűnek és célszerűnek ígérkező kiegészítés, ill. módosítás is helyet kapjon.

A tanterv és program e legújabb változata 1968 folyamán elkészült és 1969-ben jóváhagyást is nyert. Az új évfolyam 1968/69-ben már e szerint kezdte meg a tanulmányait.

Az új B) szakos tanterv tartalmában számottevő változás több új tantárgy beiktatása, így a bevezetés a könyvtári és dokumentációs ismeretekbe, a kommunikációelmélet, a művelődésszociológiai szeminárium, a művelődéselmélet és művelődéspolitiká. Ezek egyrészt a társadalmi összefüggéseket, másrészt a közlésrendszerek és az írásbeli közlés kapcsolatait hivatottak megvilágítani. További előrelépésnek számítható a speciális kollégiumok és szemináriumok rendszerének továbbfejlesztése a következő területeken: a szakkönyvtárügy és tudományos tájékoztatás, a közművelődési, gyermek és ifjúsági könyvtárügy, a könyvtári állományfeltárás, továbbá a kéziratár és a muzeális különgyűjtemények kérdései, végül a könyv- és sajtókiadás és terjesztés. Mindegyiknek elkészült a részletes tanterve is. Nőtt a szemináriumok, gyakorlatok és kiscsoportos foglalkozások aránya, de a tanulmányi idő rövidülése miatt elmaradt az egyik vidéki nyári gyakorlat.

Az új Kari tanulmányi rendnek megfelelően módosult a tanterv szerkezete is. A szakképzés négy szakaszához alkalmazkodva a bevezető és alapozó tárgyak a szakválasztás idejére az I-II. félévre, az I. szigorlat anyaga, és pedig a szociológiai és művelődéselméleti tárgyak, továbbá az írás-, könyv-, sajtó- és könyvtártörténet, valamint a katalogizálás a III., IV. és V. félévre, a II. szigorlat tárgyai így a bibliográfia és dokumentáció, az osztályozás és a könyvtártan a VI., VII. és VIII. félévre, az államvizsga szakanyaga: a speciális kollégiumok és szemináriumok zömmel a IX. és X. félévre kerültek. Ez a felépítés megkönnyíti az azonos jellegű és célú tárgyak és foglalkozások összefüggő feldolgozását és lezárását összefoglaló vizsgával.

A legújabb tanterv a következő:

(Érvényes az 1968/69. tanévtől).

Tantárgyak	Óraszám az aktuális félévben										Számonkérési forma / melyik félévben		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Koll.	Szig.	Gyj.
Bevezetés a könyvtári és dokumentációs ismeretekbe (előadás)	2										1		
A kommunikáció elméleti alapjai és az írásbeli közlés a közlési rendszerek között (előadás)	2										1		
Bibliológiai alapismeretek (előadás)		2									2		
Népművelési alapismeretek (előadás)		2									2		
Általános szociológia (előadás)			2								3	5	
Művelődésszociológiai szeminárium				2								5	4
Olvasásismereti szeminárium					1							5	5
Művelődéselmélet, művelődéspolitiká (előadás)					2							5	
Írás- könyv- sajtó- és könyvtártörténet (Ókortól napjainkig) (előadás)			3	3	3						3, 4	4	
Katalogizáláselmélet (előadás)				1	1							5	
Katalogizálási gyakorlatok			2	2	1								3-5
Osztályozáselmélet (előadás)							1	1			7	8	
Osztályozási gyakorlatok						2	1	1					6-8

Tájékoztató: bibliográfia és dokumentáció (előadás)						2	2	2			6, 7	8	
Könyvészeti gyakorlatok						2	2	2					6-8
Könyvtáran (előadás)						2	2	1			6	8	
Könyvtári gyakorlatok									20				9
Szemináriumok			2	1	1								3-5
Szakszemináriumok						1	1	1	1				* 2 félév
Speciális kollégiumok és szemináriumok								1	3	4			
Félévenkénti óraszám	4	4	9	9	9	9	9	9	24	4			
Kollokvium (összesen)	2	2	2	1		2	2				11		
Szigorlat					I.			II.				2	
Gyakorlati jegy			2	4	2	3	3	2		1			17

* Választható, 2 félévben kötelező

A mindenkire kötelező közös ismereteken kívül az alábbi fontos munkakörökre teszi lehetővé a specializálódást. E tárgykörök egyik sorozatát a hallgatók érdeklődésüknek megfelelően szabadon választják. A speciális felkészültségről az államvizsgán kell számot adni.

Speciális kollégiumok

A) Szakkönyvtárügy és tudományos tájékoztatás

1. Tudománypolitika tudományszervezés 1 óra
2. A kiadványok az információk nemzetközi áramlásában 1 óra
3. A szakkönyvtárügy kérdései 2 óra
4. Dokumentációs visszakeresési rendszerek, gépesítés 2 óra
5. Reprográfiai eljárások a tájékoztatásban 2 óra
6. Kiadványszerkesztés, kéziratelőkészítés és sokszorosítási eljárások 1 óra

B) Közművelődési, gyermek- és ifjúsági könyvtárügy

1. A felnőttnevelés és könyvtárügy 1 óra
2. A közművelődési könyvtárak időszerű kérdései 2 óra
3. Gyermek- és ifjúsági irodalom 2 óra
4. Gyermek- és ifjúsági könyvtárak 1 óra
5. Iskolai könyvtárügy 1 óra
6. A mai könyvművészet és bibliofília 1 óra

C) Könyvtári állományfeltárás

1. A katalógizálás és katalógusrendszerek 1 óra
2. Könyvtári szakrendszerek fejlesztése 1 óra
3. A könyvtári munka gépesítése 2 óra
4. A könyvtári munkaszervezés újabb irányai 1 óra
5. Modern különgyűjtemények 2 óra
6. Nem hagyományos dokumentumok feltárása 1 óra

D) Kézirattár, muzeális különgyűjtemények

1. Paleográfia	2 óra
2. Kézirattan	1 óra
3. Ősnyomtatványok	2 óra
4. Régi Magyar Könyvtár	2 óra
5. Könyvművészet (a kéziratok és régi nyomtatványok)	1 óra

E) Könyv- és sajtókiadás és terjesztés

1. A szocialista könyv és lapkiadás	2 óra
2. A mai könyvterjesztés	2 óra
3. Modern nyomdászat és papírgyártás	2 óra
4. A mai könyvművészet és bibliofília	1 óra
5. Szerzői és kiadói jog	1 óra

Megjegyzések

I. SZIGORLAT: az V. félév végén

1. Könyv- sajtó- és könyvtártörténet (1789-től napjainkig)
2. Katalogizáláselmélet és gyakorlat (írásbeli, szóbeli)
3. Művelődés- és olvasáselméleti alapismeretek

II. SZIGORLAT: a VIII. félév végén

1. Bibliográfia és dokumentáció
2. Osztályozáselmélet és gyakorlat (írásbeli, szóbeli)
3. Könyvtártan

ÁLLAMVIZSGA: A X. félév végén

Szakedolgozat és megbeszélés

A speciális kollégiumok és szemináriumok ismeretanyaga (8 óra)

DIPLOMAMUNKA

A témaválasztás a VI. félév végén

a beadás ideje a X. félévben (április 15).

KÖNYVTÁRI GYAKORLAT:

- a) A VI. félév után 4 hetes nyári gyakorlat a kijelölt vidéki gyakorló könyvtárak valamelyikében.
- b) Könyvtári gyakorlat a kijelölt tudományos és szakkönyvtárakban az V. évben összesen 200 órában.

LATIN NYELVVIZSGA

az I. szigorlatig azoknak, akik középiskolában nem tanultak 4 éven át latint.

TANULMÁNYUTAK:

A II., III. és IV. évben egy-egy 2-3 napos tanulmányút vidéki könyvtárak és közművelődési intézmények megismerése céljából.

Mint látható, ez az újabb tanterv, ha a keret szűkebb is és az órák elosztása kedvezőtlenebb is, lényegében átmentette a korábbi tanulmányi rend értékeit. Sőt sikerült azt némileg kiegészíteni és javítani is. A szűkebb időkeret természetesen nem kedvez a tananyag elmélyültebb feldolgozásának. Minthogy időközben a fontosabb tantárgyak jegyzetei, ill. segédkönyvei elkészültek, vagy elkészülnek, s azokra a hallgatók támaszkodhatnak, így mód nyílik arra, hogy a tananyag leglényegesebb részei behatóbb megvilágítást nyerjenek. Egészben véve tehát még ez a tanterv és program is jó alap lehet az egyetemi szakképzés számára, feltéve, hogy sikerül az új körülmények között is a hallgatókat a szükséges számban és színvonalon beiskolázni. Ez azonban ebben a tanulmányi rendben - legalábbis az eddigi tapasztalatok alapján - nem látszik biztosíthatónak. Az a veszély fenyeget, hogy a könyvtárak és dokumentációs intézmények szakember-szükségletét a képzés e formája sem számban, sem minőségben nem lesz képes kielégíteni.

A szakképzés tartalma

Az egyetemi könyvtárosképzés fejlődésében központi kérdés annak a világnézeti és szakmai tartalomnak az alakulása és azoknak a tanulási és munkamódszereknek az elsajátítása, amelyek a szervezeti kereteket kitöltötték. A tartalom, vagyis az elméleti és történeti ismeretek, valamint a tanulmányok folyamán megszerzhető gyakorlati jártasságok és készségek mindenkor terjedelmétől, összetételétől, arányaitól és színvonalától, valamint a feldolgozás módszereitől függött és függ a könyvtárosok általános és szakmai műveltségének mennyisége, minősége, valamint a megszerzett szakműveltség alkalmazásának módja a gyakorlatban, ill. a gyakorlati munka elméleti áttekintésének és értékelésének a képessége. Ezek határozzák meg, hogy a képzési célokból és feladatokból mi s milyen mértékben valósulhat meg és érvényesülhet a könyvtáros szakképzésében és későbbi munkájában.

A felsőfokú munkaköröket betöltő könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentálók általános és szakmai műveltségében az elméleti és történeti ismeretek, valamint a gyakorlati jártasságok és készségek négy főcsoportja, ill. rétege szerveződik egységbe. A központban a könyvtár szak saját ismeretanyaga és a könyvtárospálya ellátásához szükséges gyakorlati tudás áll. Ez a felkészültség és szakképzés gerince, s ehhez kapcsolódnak a szükséges alapozó és kiegészítő elméleti és történeti ismeretek és pedig: a filozófiai, szociológiai, pszichológiai és pedagógiai tanulmányok, valamint az idegen nyelvi ismeretek és más gyakorlati jártasságok. A felkészültség jellegét, terjedelmét és színvonalát s egyben hatékonyságát az adja meg, hogy ezek a rétegek milyen sajátos összetételben, mennyire kiegyensúlyozottan vagy egyoldalúan, hogyan ötvöződnek egybe és mennyire érvényesülhetnek együttesen a tanulásban, vagy a munkában az elméleti, történeti, ill. gyakorlati feladatok megoldásában.

Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődését legvilágosabban a szak saját elméleti és történeti ismeretanyagának a változásai: terjedelmének, összetételének, belső arányainak valamint gyakorlati tudnivalóinak alakulása mutatja. A két évtized során a tantervi anyag összetétele több okból erősen módosult, fokozatosan és jelentős mértékben bővült, belső arányai jelentősen eltolódtak. A történeti tárgyak: írás-, könyv-, sajtó- és könyvtártörténeti tanulmányok időkerete több alkalommal erősen csökkent, ugyanakkor az ismeretanyaga fokozatosan bővült, egyre jobban kiterjedt a hazai és egyetemes könyv- és könyvtári kultúra fejlődésének egészére, de a súlypontja a kéziratosság és a nyomdászat kézműipari koráról a XIX. és XX. század polgári és szocialista könyv- és könyvtári kultúrájára helyeződött át. A könyvtári gyakorlat elmélete és módszertana: a könyvtártan oktatása összefogottabbá vált, elméletileg elmélyült, de ugyanakkor gyakorlatiasabbá is lett. Az olyan gyakorlati könyvtári tevékenységek elmélete, története, mint a katalogizálás és osztályozás jelentős mértékben kibővült az itt szükséges jártasságok megszerzését a tanterv biztosítja. A tudományos tájékoztatás két

fő formájának: a bibliográfiának és dokumentációnak az időkerete és anyaga többszöröse bővült. Ezek a szakképzés egyik legfontosabb ismeretágává lettek. A szakképzés hagyományos tárgyai mellett a könyvtárossá válás tényleges szükségleteinek megfelelően több új tantárgyat kellett tantervbe iktatni, pl. a kommunikációelmélet és a közlési rendszerek ismeretanyagát, a bibliológiai alapismereteket, az olvasási folyamat ismeretanyagát, amelyek az írásbeli közlés alapvető jelenségeit, folyamatait és törvényszerűségeit hivatottak megvilágítani. E tantárgyak mellett fontos szerepet töltenek be a szemináriumok, szakszemináriumok és gyakorlatok, amelyek a szóbeli és írásbeli kifejezési készségek fejlesztését, a gyakorlati jártasságok megszerzését teszik lehetővé. A könyvtár szak minden hallgatója számára kötelező tárgyak együttesen a szakképzés közös törzsanyagát alkotják, amelyekre minden könyvtárosnak, bibliográfusnak és dokumentálónak e szak területén bármilyen munkakörben feltétlenül szüksége van. A szakképzésnek ezek adják meg azt a közös alapot, amelyre a speciális tanulmányok egyes ágai ráépülhetnek, ill. amelyen a gyakorlat kívánalmait szerint létrejöhetnek.

Ugyanakkor a specializálódás tanterve módot ad arra, hogy a könyvtár szak mindenki számára kötelező szakismeret anyagán túl minden hallgató különleges tájékozottságot, sőt felkészültséget szerezhessen olyan szűkebb szakterületeken, amelyek iránt érdeklődés támad benne. Természetesen a specializálódás nem lehet öncélú vagy ötletszerű. Elsősorban olyan tárgykörökben ésszerű megszervezni, amelyek a korszerű könyvtári gyakorlatban is jelentősek, amelyek tehát társadalmilag szükséges tevékenység végzésére adnak felkészültséget. Ilyennek tűnik:

- a szakkönyvtárügy és a tudományos tájékoztatásügy: főként a szakkönyvtári tájékoztatás, a bibliográfia és dokumentáció újszerű részletproblémái;
- a közművelődési, gyermek- és ifjúsági könyvtárügy;
- a könyvtári állományfeltárás folyamatai és időszakos kérdései;
- a kéziratár és muzeális különgyűjtemények kérdései;
- a könyv- és sajtókiadás és terjesztés mai gyakorlatának fontosabb problémái.

A mérsékelt specializálódás ilyen rendszerével nagyjából össze lehet egyeztetni a közérdeket és az egyéni hajlamokat (55). Egyben ez alap is arra, hogy később a könyvtáros kezdeti speciális ismereteit a továbbképzés keretében kibővítsék és elmélyítsék.

A könyvtár szak saját tantervi anyagának tehát egy tárgya, ill. foglalkozása sem önmagáért, öncélúan szerepel a tanulmányi rendben. Mindegyik a társadalmi közlés egyik legfontosabb ágának: az írásbeli közlés valamely társadalmilag fontos folyamatának az ismeretanyagát alkotja. Ily módon a tantervi anyag biztosíthatja, hogy a szakképzés során az írásbeli közlés egész rendszere, e rendszer történeti kialakulása, mindenkor társadalmi összefüggései és kihatásai, a rendszert létrehozó és felhasználó közösségi szükségletek és igények, a rendszer főbb intézményei és tárgyi termékei megismerhetők legyenek abban a terjedelemben és mélységben, amennyire arra a kezdő felsőfokú könyvtáros, bibliográfus és dokumentáló szakembereknek gyakorlati tevékenységük, ill. kutatási munkájuk ellátásához szükségük van. A szakkutatás és szakképzés gyökeresen új tudományelméleti koncepciója (56) lehetővé teszi, hogy a szakképzés tantárgyai és foglalkozásai ugyanannak a közlési folyamatnak más-más szakaszát vagy oldalát, ezek tényeit és törvényszerűségeit világítsák meg, ennek következtében a tanterv tárgyai a társadalmi valóság egyik nagyjelentőségű tartományának: az írásbeli közlés folyamatának ismeretrendszerébe, annak viszonylag önálló fejezeteként illeszkedjenek be. Így a feldolgozott elméleti és történeti szakismeretek, valamint gyakorlati jártasságok és készségek egy nagyobb egész részeként szervesen és szorosan kapcsolódhatnak egymáshoz, és az egyetemi szakképzés, ill. a majdani gyakorlati vagy kutatói munka során az elvégzendő feladatok megoldásához sokkal inkább együttesen mozgósíthatóknak ígérkeznek, mintha egymástól többé-kevésbé elszigetelten kerül sor a feldolgozásukra.

Mindehhez hozzá kell tenni, hogy két évtized alatt nemcsak a tanterv tárgykörei, hanem a feldolgozás módja az oktatás-nevelés módszere is számottevő mértékben fejlődött. A régebbi tantervekben túltengtek az előadások, míg a szemináriumok és gyakorlatok csak ritkán és mellékesen jutottak szerephez. A mai tantervek egyensúlyt igyekeznek teremteni az előadás (az ismeretközlés), valamint a gyakorlatok és szemináriumok között. A szemináriumok, gyakorlatok, megbeszélések stb. ma már az időkeretnek több, mint felét töltik ki és a hallgatók személyes aktív közreműködésével történő oktatás-nevelés fő formáivá váltak. A szakképzés tehát nemcsak gyökeresen mást nyújt, mint régebben, de mindazt másként is adja. Olyan módon és módszerekkel, amelyek eredményesebbeknek ígérkeznek, mint a korábbiak.

Az alapozó és kiegészítő tárgyak (57) sok év tapasztalatai alapján fontos rétegét alkotják a könyvtárosok korszerű felkészültségének is. Az ezek körében szerzett ismeretekre és nevelési hatásokra nagy szükségük van az egyetemi tanulmányaikhoz, könyvtári gyakorlati munkájukhoz és a tudományos kutatásaikhoz egyaránt.

A filozófiai tárgyak: így a filozófiatörténet, a dialektikus és történelmi materializmus, a politikai gazdaságtan és a tudományos szocializmus, az etika, az esztétika, művelődéstudomány sok segítséget nyújtott és nyújt a leendő könyvtárosok marxista világnézetének kialakításában, általános műveltségének kibővítésében és elmélyítésében, szakműveltségének elméleti alapvetésében és tudományos gondolkodásának megszilárdításában is. A filozófiai tanulmányok fokozatosan kialakult tárgykörei általában kielégítőnek tekinthetők.

A szociológiai, pszichológiai és pedagógiai tárgyak a maguk területén szintén igen fontos szerepet töltenek be a könyvtárosok képzésében. A könyvtáros, de ugyanúgy a bibliográfus és a dokumentálós is vagy közvetlenül az olvasókkal, azok igényeinek kielégítésével foglalkozik, vagy közvetve az ezek kielégítését elősegítő szolgáltatások feltételeinek előállításáról gondoskodik (pl. állományfejlesztés, ill. feldolgozás, katalógus, bibliográfiák, dokumentációs kiadványok stb.). Ezért a szociológiai, pszichológiai, pedagógiai és népművelési alapismeretek a könyvtárosok számára is nélkülözhetetlenek. Sőt ezeken túl olyan speciális szociológiai, pszichológiai és pedagógiai ismeretekre is szüksége van, mint a művelődésszociológia, a társadalomlélektan, a felnőttnevelés lélektana és pedagógiája, az olvasáspszichológia, olvasásszociológia alapjai, stb. Az ilyen speciális tanulmányok teszik lehetővé a szociológiai, pszichológiai és pedagógiai felkészültség konkrét alkalmazását a gyakorlati munkában vagy a kutatásban egyaránt.

Az idegen nyelvek szerepe és jelentősége az értelmiségi munkakörökben általában is növekvőben van. A könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentálósok munkájában pedig egyenesen rohamosan nő. A tudományos és szakkönyvtárakban az állomány zöme, nem ritkán 75-80%-a külföldi kiadvány, a dokumentáció pedig csaknem egészében külföldi kiadványok tartalmának közvetítését végzi magyarul. Ezért a könyvtáros felkészültségében rendkívül fontos az idegen nyelvtudás (58). A tanterv eredetileg 1, majd 2 idegen nyelv tanulását írta elő. Az idegen nyelvek alapjainak ismerete a jelenlegi szinten azonban a könyvtárosok számára nem bizonyult elegendőnek. Különösen nem azok számára, akik tudományos és szakkönyvtárakban, ill. dokumentációs munkakörökben szándékoznak elhelyezkedni. Ezért feltétlenül emelni kell a nyelvi követelményeket. Pl. mindenképpen előnyösebb volna egy világnyelv felsőfokú ismerete mellett két másik világnyelv passzív ismeretét megkívánni szaknyelvi szinten. Különösen azoktól, akik tudományos, ill. szakkönyvtárakban bibliográfiai, ill. dokumentációs tanulmányokra kívánnak specializálódni.

A filozófiai, szociológiai, pszichológiai és pedagógiai tárgyak, valamint az idegen nyelvek alapozó jellege és szerepe szükségessé tenné, hogy ezek a tanulmányok időben lehetőleg korábban kerüljenek sorra, mint a szaktárgyak, hogy a szaktanulmányok ezekre épülhessenek és az ezek körében szerzett ismeretek ott már hasznosíthatóak legyenek. Több más ország ked-

vező tapasztalatai alapján lehetséges és érdemes volna olyan tanulmányi rendet kialakítani, amelyben ezek az alapozó és kiegészítő tárgyak, valamint az idegen nyelvek tanulása az első egyetemi évekre összpontosulnak, s csak az ezekből letett sikeres vizsgák után következzenek a tulajdonképpeni szaktanulmányok. Ugyanúgy, mint ahogy ez az orvos- és mérnökképzésben már eredményesen megvalósult. Ez lehetővé tenné, hogy a jelenlegi felemás szabályozás helyébe elvszerű rendezés lépjen, amely minden társadalmilag valóban szükséges szaknak azonos lehetőséget biztosít s egyben érvényre juthatna a fokozatosság elve is. A kezdeti alapozás időszakát (2-3 félév) a szakképzés közös időszaka (6-7 félév) követhetné, s a tanulmányokat a specializálódás időszaka zárhatná le.

Az egyetemi könyvtárosképzés fontos kérdése a könyvtár szakkal együtt végezhető másik szak és e szakok körének alakulása. A szakpárosítás szerepének megítélése és ennek következtében lehetőségei a két évtized során többször is változtak és a fejlődés folyamata ezen a területen még ma sem tekinthető megnyugtatóan kialakultnak.

A nehézségek nagyobb részben abból adódtak és adódnak még ma is, hogy a másik egyetemi szak párosításának feltételeit többnyire nem a könyvtárosszálya követelményei, hanem más körülmények és lehetőségek határozzák meg. A másik egyetemi szaknak ezen a pályán más a funkciója, mint a tanári pályán és ezt a tantervek elkészítése során nem mindig vették figyelembe. A tanári pályán a két szak párosítása inkább gyakorlati okokból, a foglalkoztatás jobb megoldhatósága érdekében szükséges. A könyvtárosszályán a másik szak a felsőfokú felkészültség nélkülözhetetlen, szerves kiegészítő része. Elengedhetetlen, hogy a felsőfokú munkakört betöltő könyvtáros, bibliográfus, dokumentáló rendelkezzen olyan egyetemi szintű szakképzettséggel valamely olyan tudományból, amelynek a könyvtári, bibliográfiai, ill. dokumentációs szolgáltatásokkal való támogatása fontos része az intézmény feladatkörének. Vitathatatlan, hogy csak ilyen kettős szakképzettséggel lehet teljes értékű munkát végezni, amely a kiadványok tartalmának valamely tartományában is szakszerű tájékozottságot biztosít. Éppen ezért a kétszakosság s ebből adódóan a kettős szakképzettség az egyetemi könyvtárosszály alapvető követelményévé vált. Ez a könyvtárosszály felkészültség többi rétegével szerves egységbe olvadva teszi képessé a felsőfokú munkakört betöltő könyvtárosszályt, bibliográfust, dokumentálót a tartami feladatok színvonalas ellátására a szocializmus viszonyai között rá váró hivatás betöltésére.

A fejlődés folyamán a másik szak e sajátos funkcióit nem mindig ismerték fel és ismerték el teljes mértékben. Ezért többször is megesett, hogy a szakpárosítás lehetőségét más szempontok szerint szabályozták. Egy időben pl. a másik szaknak más szerepet szántak. Azt, hogy könyvtári munkahelyek hiányában a szak hallgatói is tanárként helyezkedhessenek el. De megesett, hogy a kiadványok tartalmára vonatkozó felkészültséget nem tartották fontosnak és a könyvtárosszály is egyszakossá lett. Ezt követően a Karon, így a könyvtárosszályban is visszaállott a kétszakosság. A könyvtár szak mellé teljes tanári szakot kellett felvenni. Ez a megoldás egyrészt többet, másrészt kevesebbet nyújtott, mint amire a könyvtárosszálynak, bibliográfusnak és dokumentálónak szüksége volt. A teljes tanári felkészültség kötelező megszerzése sokak számára felesleges és terhes volt, mert eleve nem készültek tanári pályára. Ugyanakkor a kapcsolható szakok köre szűk volt. Csak magyar nyelvet és irodalmat, ill. történelmet lehetett társítani, pedig más szakokra is szükség lett volna. Később a társítható szakok köre kedvezően bővült. Az 1958/59. tanévtől kezdődően, legalábbis elvben, az összes bölcsészettudományi tanári szakok, majd 1960/61-től pedig a természettudományi kari tanári szakok is választhatókká váltak. Ezeken túl azonban a bölcsészkar nem tanári szakok egy részének, így filozófia, pszichológia, pedagógia, művészettörténet, stb. kapcsolhatóságára is igényt kell tartani, mert kis számban ugyan, de ezekre is szükség van. Felmerült olyan elgondolás is, hogy a szükségleteknek megfelelően a kettős szakképzettség körét bővíteni kellene. Pl. lehetővé kellene tenni, hogy nálunk is, mint némely más országban a könyvtár szak más egye-

temeken, ill. főiskolákon végezhető szakokkal is párosítható legyen. Ez azonban csak elvileg látszik egyszerű és szinte magától értetődő lehetőségnek. Éppen a külföldi példák tanúsítják, hogy a megvalósítás a gyakorlatban a különböző egyetemek és főiskolák tanulmányi és órarendjének nagy különbségei miatt rendkívül nehéz, sőt megnyugtató eredménnyel csaknem lehetetlen. Jobb megoldásnak bizonyultak és ígérkeznek itt a kiegészítő tagozatok.

A másik egyetemi szak sajátos funkciójából következik, hogy a könyvtár szakhoz párosítható szakok arányának alakulása legalább olyan fontos, mint maga a választhatóság ténye. Mindjárt és nyomatékosan ki kell azonban emelni, hogy a könyvtár szakkal párosítható szakok arányai eddig nem követték eléggé a könyvtárak, valamint a bibliográfiai és dokumentációs intézmények szükségleteit, így a könyvtárak és dokumentációs intézmények egy részében viszonylag sok olyan munkatárs dolgozik, akinek a másik szakja nem felel meg az intézmény feladatkörének. Különösen így van ez a természettudományi, műszaki, mezőgazdasági és orvostudományi könyvtárakban és dokumentációs intézményekben, ahol alacsony a feladatkörnek megfelelő szakképesítésűek aránya és indokolatlanul magas, mintegy 50-60% a társadalomtudományi szakképzettségűek aránya (59). Ez a helyzet a munka tartalmának minősége szempontjából erősen hátrányos, de ezeken a kedvezőtlen arányokon az egyetemi könyvtárosképzés a választható szakok mai lehetőségei és arányai mellett, ill. a kiegészítő tagozat jelenlegi viszonylag szűk keretei miatt egyelőre számottevő mértékben nem tud változtatni. Meggyőznek erről az alábbi három felmérés adatai, amelyek azt mutatják, hogy milyenek a könyvtárak és dokumentációs intézmények két fő csoportjának: a társadalomtudományi és közművelődési, valamint a természettudományi, műszaki, mezőgazdasági és orvostudományi intézmények felsőfokú munkakörben dolgozó munkatársainak létszamarányai, hogyan viszonylik ehhez a munkatársak képzettségének jellege, s végül hogyan oszlik meg ugyanakkor az egyetemi könyvtár szak különböző tagozatain tanulmányait végző hallgatóság a másik szakja szerint:

Az intézmények jellege	A felsőfokú munkakörben dolgozó munkatársak aránya %	A könyvtári munkatársak megoszlása képzett-ségük jellege szerint %	A könyvtárszakos hallgatók megoszlása a másik szak szerint %	A hallgatók megoszlásának kívánatos aránya %
Társadalomtudományi és közművelődési	73	85,5	92,7	65-70
Természettudományi, műszaki, mezőgazdasági, orvosi	27	14,5	7,3	30-35
összesen	100	100	100	100

Kétségtelen hiányosság, hogy amíg a felsőfokú munkakörök természettudományi, műszaki, mezőgazdasági és orvostudományi könyvtárakban található, addig a már működő könyvtárosoknak és dokumentálóknak csak 14,5%-a rendelkezik ilyen jellegű szakképzettséggel. Ezekben az intézményekben tehát a felsőfokú munkaköröknek mintegy felét-negyedét töltik be az intézmény feladatkörének megközelítően megfelelő szakképzettséggel bíró munkatársak. Ha nem is lehet és nem is szabad ezekből az intézményekből a más jellegű szakképzettséggel rendelkezőket teljesen kizárni, hiszen vannak itt is olyan munkakörök, amelyek ellátására más szakképzettségűekre, pl. idegen nyelv szakosokra, közgazdászokra, jogászokra stb. van szükség, a mai arányok mégsem tekinthetők kielégítőnek, és fokozatos kiegyensúlyozásuk az itt folyó munka szakszerűségének növelése érdekében feltétlenül kívánatos.

Komoly akadálya azonban ennek a fokozatos kiegyensúlyozódásnak, hogy a szakpárosítás korlátozott lehetőségei miatt csak részben lehet az indokolt szükségleteket kielégíteni. A nappali levelező és esti tagozaton a szakválasztás lehetőségei túlságosan szűkek és az arányai sem a könyvtárak és dokumentációs intézmények munkaerő-szükségletei szerint alakultak. De

a kiegészítő tagozat is csak részben felelhet meg kellően a rendeltetésének: nem eléggé differenciált, ráadásul ritkán és viszonylag kevés hallgatóval működik, pedig ez lehetne az egyik legfőbb képzési forma, amely az ilyen jellegű igényeket viszonylag gyorsan és kellő mennyiségben elláthatná.

Mindezek együttes következménye, hogy a könyvtár szak valamennyi tagozatán együtt, a dokumentációs szaktanfolyam nélkül, mindössze 7% körül mozog a természettudományi és agrártudományi képzettségű tanuló ill. végző hallgató, műszaki, orvostudományi pedig csak elvétve fordul elő. Ugyanakkor a társadalomtudományi képzettségűek 93%-ot tesznek ki. Ez a 7% a természettudományi, műszaki, mezőgazdasági és orvostudományi intézményekben a szükséges utánpótlásnak legfeljebb csak harmadát-negyedét biztosíthatja, annál is inkább, mert ilyen szakképzettségű fiatal könyvtárosokra más feladatkörű könyvtárak, pl. a tudományegyetemi könyvtárak, a MTA Könyvtára, az Országos Pedagógiai Könyvtár stb. is indokoltan igényt tart.

Nehezíti a helyzetet az is, hogy a társadalomtudományi szakok megoszlása is rendkívül aránytalan. Ez sem a könyvtárak szükségleteit követte és követi, hanem többnyire az egyetemi szakképzés általános lehetőségei és a hallgatók egyéni hajlamai szerint alakult. Az 1965/66. tanévi felmérés szerint pl. a könyvtár szak összes tagozatain a másik szak megoszlása a következő volt (60):

Magyar nyelv és irodalom szakos	52,9
Történelem szakos	23,2
Idegen nyelv és irodalom szakos	12,3
Más társadalomtudományi szakos (pl. művészettörténet, régészet, zenetudomány, jog, közgazdaságtan, levéltár stb.)	2,8
Természettudományi, ill. agrártudományi szakos	7,3
Könyvtár egyszakos	1,5

Nem szorul bővebb igazolásra, hogy a képzési formák megfelelő módosításával és a beiskolázási keretszámok helyesebb meghatározásával a szakok aránytalanságait mielőbb ki kell küszöbölni. Jelentős mértékben csökkenteni kell a magyar és történelem szakosok arányát. Egyidejűleg minden lehetséges módon jelentősen emelni kell az idegen nyelv és irodalom szakosok és természettudományi szakosok (főként matematika, fizika, kémia és biológia szakosok) arányát, elsősorban a nappali tagozaton, de ha lehet a levelező tagozaton is. A kiegészítő tagozat továbbfejlesztésével pedig az eddiginél alkalmasabb lehetőségeket kell biztosítani arra, hogy a könyvtárakban és dokumentációs intézményekben folyamatosan munkába álló különféle felsőfokú szakképzettséggel rendelkező fiatal szakemberek a könyvtáros, ill. a dokumentációs szakképzettséget is rendszeresen megszerezhessék. Ily módon a könyvtárak és dokumentációs intézmények belátható időn belül olyan felkészültségű munkatársakhoz juthatnak, amilyenekre feladatkörük ellátásához valóban szükségük van.

A hallgatók és oktatók

A hallgatók száma mindig nagy ingadozásokat mutatott, mert a könyvtárosszáma vonzása és tényleges munkaerő-szükségletei fokozatosan növekedtek, az egyetemi beiskolázás változó tendenciái pedig hol emelték, hol csökkentették a hallgatók számát. Az első évfolyamok létszáma még viszonylag alacsony volt, 15-25 között mozgott. Majd fokozatosan növekedni kezdett, mert az évi beiskolázási keretet nem eléggé megfontoltan 50 főre emelték. Majd az

elhelyezési nehézségek miatt túlzottan csökkentették. Ezt követően a levelező, esti és kiegészítő tagozatok megindulásakor pedig ugrásszerűen emelkedett a létszám. Majd újból a keretek zsugorodása következett be. Sajnálatos és a közérdekre hátrányos, hogy a beiskolázási kereteket néhány év kivételével (1957-1965) a jelzett okok miatt mindeddig nem sikerült a tényleges szükségleteknek megfelelően kialakítani. Mutatja, ezt, hogy az 1952/53-tanévben a hallgatók összlétszáma még 153 volt. 1961/62-ben, amikor a levelező és kiegészítő tagozatok is megnyíltak, a létszám 302-re nőtt, 1965/66-ban pedig 534-re ugrott. Majd 1966/67-től a bevezetett korlátozások miatt csökkenni kezdett. 1968/69-ben már csak 367 hallgató tanult.

A hallgatóknak mintegy fele fővárosi, másik fele vidéki lakos, valamivel több, mint negyede férfi, s csaknem háromnegyede nő, de a nők aránya továbbra is növekvőben van. Ez a megoszlás meg nehezítette az elhelyezkedést. Az egyetemre kerülő ifjúság többségében megvolt az érdeklődés a könyvtárospálya iránt. A felvételi vizsgákra évről évre többen jelentkeztek, és a tanulmányaikat egyre többen végezték jól, sőt nem ritkán kiemelkedő eredménnyel.

A hallgatók létszáma az egyes tagozatokon az alábbi három tanévben a következőképpen alakult:

1961/62-ben:

Évfolyam	Nappali tagozat	Levelező tagozat	Kiegészítő tagozat	Összesen
I.	33	33	20	86
II.	28	33	15	76
III.	25	25		50
IV.	22	26		48
V.	21	21		42
VI.	-	-	-	-
Összesen	129	138	35	302

A képzés tagozatai felfutóban voltak. A levelező és kiegészítő tagozat még nem érte el az utolsó (VI. ill. III.) évfolyamát. Az esti tagozat és a dokumentációs szaktanfolyam még nem indult meg. Az egyes évfolyamok létszáma többségében 20-30 között mozgott.

1965/66-ban:

Évfolyam	Nappali tagozat	Levelező tagozat	Esti tagozat	Kiegészítő tagozat	Dokumentációs szaktanfolyam	Összesen
I.	43	22	26	22	43	156
II.	40	12	20	-	-	72
III.	49	18	36	21	-	124
IV.	52	13	24	-	-	89
V.	35	19	14	-	-	68
VI.	-	14	11	-	-	25
összesen:	219	98	131	43	43	534

Ekkorra valamennyi tagozat teljessé vált. Mindössze a kiegészítő tagozat II. évfolyama hiányzott. A hallgatók zöme a nappali tagozaton tanult. Itt az évfolyamok létszáma a korábbihoz képest erősen emelkedett. Nagyságrendben ezt követte az esti, majd a levelező tagozat, a kiegészítő és a dokumentációs szaktanfolyam, amelyek lényegében azonos jellegűek, együttesen közeljárt ehhez.

1968/69-ben:

Évfolyam	Nappali tagozat	Levelező tagozat	Esti tagozat	Kiegészítő tagozat	Dokumentációs szaktanfolyam	Összesen
I.	9	28	-	-	44	81
II.	-	18	-	13	-	31
III.	30	36	-	-	-	66
IV.	41	22	16	-	-	79
V.	31	11	18	-	-	60
VI.	-	26	24	-	-	50
összesen:	111	141	58	13	44	367

Legteljesebb a levelező tagozat. A nappali tagozaton a II. évfolyam hiányzik, az I. pedig igen kis létszámmal indult. Az esti tagozaton már három évfolyam nem indult.

A végzett hallgatók száma 1950-től 1969 június végéig az összes tagozatokon együttesen: 874. Ez természetesen 4-5 évi késéssel nagyjából párhuzamos a felvételek létszámával. Az első 10 évben csak a nappali tagozatról kerülhettek ki végzett könyvtárosok: évente 12-40 között ingadozott a számuk. A levelező, esti és kiegészítő tagozatok felfutása után a végzők száma évenként általában megkétszereződött: 50-100 között mozgott, attól függően, hogy a kiegészítő tagozaton, ill. a dokumentációs szaktanfolyamon volt-e végzős évfolyam.

A végzők túlnyomó többsége könyvtári vagy dokumentációs munkakörökben helyezkedett el. Az 1966. decemberi országos felmérés adatai szerint 363 egyetemet végzett könyvtáros, ill. dokumentáló, tehát az addig végzetteknek mintegy kétharmad része dolgozott könyvtárakban, ill. dokumentációs intézményekben. A végzetteknek mintegy harmadrésze nem található az eredeti pályán. Egy részük pedagógus lett, a sajtóhoz, könyvkiadáshoz, könyvterjesztéshez került. Jó néhányan a könyvtárüggyel szoros kapcsolatban lévő különböző felsőbb irányító szervnél (minisztérium, tanács, SZOT, KISZ, TIT, stb.) vagy a könyvtárosképző intézményeknél dolgoznak. Az országos felmérés óta mintegy 250 újabban végzett könyvtáros, ill. dokumentáló helyezkedett el a szakterületen vagy szerzett szakképesítést a munkájához.

Az eddig végzettekről az egyes tagozatok és évek szerint a következő oldalon lévő táblázat nyújt áttekintést.

Két évtized folyamán tehát kevés híján 900 okleveles könyvtáros és dokumentáló fejezte be tanulmányait. A végzettek több, mint fele a nappali tagozaton, közel harmada a levelező és esti tagozaton, csaknem ötöde a kiegészítő és dokumentációs tagozaton tanult. A végzett hallgatók túlnyomó többsége a könyvtári és dokumentációs gyakorlatban jól megállotta a helyét. Egy részük már különböző vezető beosztásban is eredményesen dolgozik. Közülük jó néhányan tudományos kutató munkát is végeznek, többen jó színvonalú egyetemi disszertációt írtak és egyetemi doktori fokozatot szereztek.

Idők során a felvétel és az elhelyezés módja többször is változott. Az első években, amikor a pályaválasztók a könyvtár szakra való felvétel lehetőségét még nem ismerték, csak kevés

jelentkező akadt. A hallgatók jelentős része azokból került ki, akiket nem vettek fel az eredetileg választott szakra, s átirányították őket ide. Akkor ez az átirányítás elég sok nehézséget okozott, mert az átirányítottak egy része nem érzett hivatást a könyvtárospályára. Egy részük még az egyetemen vagy később lemorzsolódott, más részük azonban megkedvelte a pályát s eredményesen dolgozó könyvtáros lett. Az ötvenes évek közepétől, különösen a levelező, esti és kiegészítő tagozatok megnyitásától egyre többen jelentkeztek a könyvtár szakra, úgy, hogy a felvételi létszámkeretekbe csak a legjobb eredménnyel vizsgázók fértek be.

Év	Nappali tagozat	Levelező és esti tagozat	Kiegészítő tagozat	Dokumentációs szaktanfolyam	Összesen
1950	13	-	-	-	13
1951	22	-	-	-	22
1952	26	-	-	-	26
1953	12	-	-	-	12
1954	34	-	-	-	34
1955	38	-	-	-	38
1956	40	-	-	-	40
1957	14	-	-	-	14
1958	18	-	-	-	18
1959	17	-	-	-	17
1960	-	4	-	-	4
1961	21	30	-	-	51
1962	20	-	16	-	36
1963	19	18	6	-	43
1964	14	28	13	26	81
1965	20	27	4	-	51
1966	50	26	12	33	101
1967	41	30	3	-	74
1968	40	35	-	-	75
1969	31	50	-	43	124
Összesen:	470	248	54	102	874

Jól érzékeltetik a pályázók és felvettek arányát az 1961-1965 évek adatai. Ezek szerint a könyvtár szak különböző tagozataira együtt:

	1961	1962	1963	1964	1965
pályázott:	208	259	289	361	435
felvételt nyert:	91	119	171	80	111

A könyvtárospálya és a könyvtár szak tehát gyorsan vonzóvá vált. A pályázók viszonylag magas száma lehetővé tette a legtehetségesebbek és felkészültebbek kiválogatását és kiképzését. Megalapozottnak ígérkezett az a lehetőség, hogy a könyvtárakban évről évre nagyszámú tehetséges és felkészült fiatal álljon munkába. Ezt a biztató fejlődési folyamatot azonban

váratlanul megszakította az új tanulmányi rend (61), amely a könyvtár szakot is B) szakká nyilvánította, amely a valóságos személyi szükségletek felmérése és mérlegelése nélkül felvételi zárlatot rendelt el az 1967/68. tanévre, s az I. évfolyam végén történő szakválasztással a további tanévekben is csak igen szűk lehetőségeket nyit meg a könyvtár szak számára. A következő években is előreláthatóan továbbcsökken a hallgatók száma, mert csak a nappali tagozaton indul új évfolyam, az is valószínűen csak kis létszámmal. A levelező és esti tagozaton a felvétel ez idő szerint szünetel, s az 1969/70. tanévben kiegészítő tagozat sem indul, így 1969/70-ben az összes tagozatok létszáma legfeljebb 240-250 fő lesz, mintegy fele az 1965/66-os létszámnak.

A beiskolázási keretek szűkülése komoly aggodalmakra ad okot, mert ez a csökkenő hallgatói létszám nem fedezi a könyvtárak és dokumentációs intézmények szükségleteit. Az utolsó táblázat világosan mutatja, a jelenlegi hallgatói létszám az eddigi arányokban a nappali tagozaton csak három évig biztosíthatja a felsőfokú munkakörben dolgozó könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentálók természetes utánpótlását és az évenként megszervezett új felsőfokú munkakörök betöltését, a levelező tagozat öt évig, az esti tagozat pedig csak három évig adhat lehetőséget a képzés nélküli könyvtárosok számára az előírt szakképzés megszerzésére. Azután a nappali tagozaton a szükségesnél előreláthatóan jóval kevesebben végeznek, a levelező tagozaton a szakképzés előreláthatóan csak szűkebb keretek között folytatódik. Számolni kell tehát azzal, hogy a könyvtárak és dokumentációs intézmények kénytelenek lesznek képzés nélküli munkatársakat alkalmazni, akik vagy a kiegészítő tagozaton, ill. a dokumentációs szaktanfolyamon szerezhettek szakképzést, ha már valamilyen egyetemi, ill. főiskolai végzettségük van, vagy a tanítóképző intézetekben folytathatnak középszintű tanulmányokat még akkor is, ha felsőfokú munkakört töltenek be, s egyébként személyes adottságaik alapján alkalmasak volnának arra, hogy abban véglegesítsék őket. Vagyis a könyvtáros és dokumentáló-pályák utánpótlásának eddig kialakult s lényegében megközelítően kielégítő rendje megtörik, amiből előreláthatóan igen sok nehézség adódik.

Már most gondolni kell a várható nehézségek csökkentésére, a bekövetkező hiányok lehető áthidalására. Ezt egyfelől a könyvtárak főfoglalkozású dolgozói közül, ezen belül a felsőfokú szakképzettséget kívánó munkakörök számának ismeretében a jelenleg dolgozó felsőfokú könyvtárosok természetes utánpótlásának, továbbá a szakképzés nélküliek, valamint az évenként átlagosan szervezett új felsőfokú munkahelyek számbavételével, másfelől szakképzési lehetőségek felderítésével s végül a szükségletek és lehetőségek egyeztetésével lehet elérni.

Magyarországon az 1966 évi országos felmérés adatai szerint (62) a könyvtárak főfoglalkozású dolgozói közül 3472 munkatárs dolgozott könyvtárosi, bibliográfusi, ill. dokumentációs munkakörben. Más adatok alapján a könyvtárosok tényleges száma mintegy 3600 volt. Közülük az összeírás szerint 1277, valójában kb. 1350 felsőfokú munkakörben dolgozott. Azóta a létszámuk az utolsó három évben végzetek túlnyomó többségével, mintegy 250 fővel emelkedett. Ez idő szerint tehát összesen 1500 lehet a felsőfokú munkakört betöltő, könyvtárosok és dokumentálók száma. Ennek évi 2-3%-os természetes utánpótlására 30-40 egyetemet végzett könyvtáros, ill. dokumentáló szükséges. Az országos összeírás szerint a felsőfokú munkakörök betöltők közül a 148/1962. MM. számú utasításban előírt szakképzettséggel nem rendelkezik 395 fő, akiknek számottevő része koránál és munkakörénél fogva, a szakképzés megszerzését 1970-ig köteles megkezdeni. Ez a réteg évi 30-40 főt tesz ki. Végül az újonnan szervezett munkahelyek száma az utóbbi évek átlagában évenként 7-8%-kal emelkedett, amiből a felsőfokú munkakörökre 2-3% esett, ez évenként 70-80 főt tesz ki, akiknek mintegy harmada, 20-25 kerül ki az egyetemről, a többi egyetemi vagy főiskolai végzettségű vagy alacsonyabb iskolázottságú volt. A könyvtár szakra felveendők száma tehát együttesen évenként 80-100 között mozog. Ebből a nappali tagozatra 30-35, a levelezőre 30-35, a

kiegészítő, ill. dokumentációs tagozatra 20-30 fő esik. E keretszámok realitását bizonyítja, hogy 1964-1969-ig évenként 70-100 hallgató végzett s ezek közül mindenki elhelyezkedett. Sőt minden évben több-kevesebb munkahely betöltetlen maradt, mert a végzők száma minden évben kevesebb volt, mint a meghirdetett munkahelyek száma.

A döntő kérdés tehát az, sikerül-e módot találni arra, hogy elsősorban a nappali és kiegészítő, ill. dokumentációs tagozaton, kisebb részben hosszabb ideig egy még a levelező tagozaton is az előbb jelzett létszámok szakképzését biztosítsuk, vagy pedig újból utat nyitunk annak, hogy a könyvtárak és dokumentációs intézmények megüresedett, ill. újonnan szervezett felső-fokú munkahelyeit egyetemet végzettek hiányában szakképzetlen munkatársak foglalják el, akiket utólag előbb-utóbb ki kell képezni. Nem nehéz belátni, hogy ez utóbbi megoldás minden tekintetben jóval hátrányosabb, mint az előbbi. A szakképzetlen könyvtári munkatárs éveken át kellő felkészültség nélkül kénytelen végezni a munkáját, majd pedig éveken át jelentős tanulmányi szabadságok s más kedvezmények igénybevételével, tehát a munkája eredményességét huzamosan zavaró körülmények között kényszerül a számára szükséges szakképzettség megszerzésére.

Az egyetemi Könyvtártudományi Tanszéken megvannak a lehetőségek arra, hogy a szakképzést az egyes tagozatokon a kipróbált módon eredményesen biztosítsa. A megoldás csupán elhatározás kérdése. A tényleges szükségleteknek megfelelően döntést kell hozni a szakképzés feltételeiről, elsősorban a fenntartandó tagozatokról és a felvételi keretekről, a keretszámok felbontásáról, hogy a kiképzendők összlétszámán belül biztosítható legyen a fővárosiak és a vidékiek, az idegen nyelv és természettudományi szakosok aránya, hogy a jövőben a könyvtárak ilyen jellegű szükségletei is mielőbb kielégíthetők legyenek. Tudomásul kell venni, hogy a könyvtáros és dokumentáló pálya összességében viszonylag nagyszámú felső-fokú szakembert kíván, de azt is, hogy a könyvtárak erősen differenciálódóban vannak, és ennek megfelelően a könyvtárosok szakképzését is a sajátos szakosítási igényeknek megfelelően kell megszervezni, előítéletektől mentesen át kell gondolni azoknak az oktatási formáknak és felvételi kereteknek a rendszerét, amelyek a valóságos szükségleteket a leginkább kielégíthetik. Ez lehet az egyetemi könyvtárosképzés következő tervszerűbb és célszerűbb szakasza és magasabb foka.

A tanszék oktatótestülete is szükségképpen fokozatosan alakult ki. Az első évben 1950 őszéig egyetlen rendszeresített oktatói állás sem volt a szakon. Az oktatást nagyobb részben az Országos Széchényi Könyvtár vezetői és vezető könyvtárosai: Varjas Béla, Waldapfel Eszter, Goriupp Aliz, Dezsényi Béla, Kéki Béla, Hantos Gyuláné, Gulyás Pál, kisebb részben más könyvtárak munkatársai: Kőhalmi Béla, Sebestyén Géza, Haraszthy Gyula, Szentmihályi János, Mezey László, G. Nyilas Márta, Lázár Péter megbízott előadóként végezték. A tanszékvezetői teendőket előbb 1949-től 1951/52-ig Varjas Béla megbízottként, 1952/53-1954/55-ben Haraszthy Gyula a Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának, ill. a MTA Könyvtárának igazgatója másodállásban, 1955/56-ban Szauder József, ill. Gergely Gergely megbízottként látta el. Ezt követően 1956/57-től kezdődően Kovács Máté egyetemi tanár lett a tanszék vezetője. A tanszék főfoglalkozású oktatói testülete 1951-től alakult meg egy tanársegédi és két gyakornoki állás szervezésével és betöltésével. 1952-ben három újabb gyakornoki állást, később még egy egyetemi tanár, docensi és több adjunktusi állást is létesítettek. Tanársegéd majd adjunktus lett Babiczky Béla. Néhány évig gyakornok, ill. tanársegédként működött Szathmáry Gézané Nagy Katalin, Léczes Károly, Bauer József, majd Hevesi József, Szakács Gyuláné Ady Mária és Lisztes László. Kinevezett egyetemi tanárként folytatta oktató munkáját 1956-tól nyugdíjazásáig Kőhalmi Béla. A következő években kezdte meg a tanszéken oktatói munkáját: Fülöp Géza, Fodor Zoltán, Kiss István, Scher Tibor, Szelle Béla, Szentmihályi János, Dér Mária, Voit Krisztina. Tanszéki ügyintéző: Benkő Istvánné.

A kevesebb óraszámot igénylő szaktárgyakat, speciális kollégiumokat, ill. szemináriumokat megbízott előadók látták el. Ilyen minőségben működött közre pl. Fitz József, Mezey László, Koroknay Éva, Ibos Ferenc, Rác Aranka, Novák József, Bogdán István, Haiman György, Páldy Róbert, Kiss Jenő, Horváth Tibor, Lázár Péter, Riskó Tiborné, Kovács Ilona, Csapodi Csaba, Vincze Pálné, Vásárhelyi Pál, Polzovics Iván.

A főfoglalkozású és megbízott szakelőadók tervszerű együttműködésével lehet biztosítani a szakképzés egységes alapozásának és irányának megvalósítását, ugyanakkor a szak egyes fontos ágaiban a szükséges elméleti specializálódást, a gyakorlathoz való szorosabb kapcsolódást (63).

Az oktatótestület az utóbbi évtized során fokozatosan olyan munkaközösséggé fejlődött, amely előnyösen egyesíti magában az úttörő idősebbek és a tanszéken végzett fiatalabbak többnyire eredményes együttműködését. Ha a testület működése a belső személyes súrlódásoktól, sajnálatosképpen nem is volt mentes, az oktatók többségének jó képessége, színvonalas szakmai és általános műveltsége jó alapot adott arra, hogy a testület egészében véve eredményes oktató-nevelői és sikeres kutató munkát végezessen. A speciális kutatási-oktatási tárgykörökben a további elmélyülésre megvan a lehetőség. A tanszéki tervbe felvett kollektív és személyes kutatási témák igényes kidolgozása, ha lassabban is, mint az szükséges volna, de előrehalad. Az oktatási-nevelési tapasztalatok rendszeresen kibővülnek, tudatosabbá válnak, készségekké fejlődnek. Mindez biztosíték arra, hogy a szakképzés színvonala, hatékonysága a jövőben tovább javuljon, s még korszerűbben felkészült, még fejlettebb hivatástudattal rendelkező szakemberek kerüljenek az egyetemről a könyvtárakba és dokumentációs intézményekbe, feltéve, ha az oktató testület létszáma és összetétele az ellátandó feladatokkal a mainál jobban összhangba hozható.

E túlnyomó többségükben jó közösségi és személyi adottságok és lehetőségek ugyanis eddig nem bontakozhattak ki és érvényesülhettek úgy, mint az várható lett volna. Ennek egyik legfőbb oka az, hogy a tanszék oktatói éveken át állandó túlterheléssel voltak kénytelenek végezni munkájukat. A túlterhelést több körülmény együttesen idézte elő. A legelső az, hogy az oktatók heti óraszámuk éveken át önmagában is magas volt. A másik, hogy a felkészülés az órákra ezen a szakon viszonylag sok munkát igényelt. Annál is inkább, mert, a szakterületnek nincs hazai kutatóintézete, így a tananyag kidolgozásában az oktatók fokozottan a maguk erejére voltak utalva, ami azért is erősen munkaigényes, mert itt minden tantárgynál a hazain kívül a külföldi fejlődést és szakirodalmat is rendszeresen figyelemmel kell kísérni és behatóan tanulmányozni kell. De még ezeknél is súlyosabb nehézség, hogy a hallgatók létszáma az évek során át ugrásszerűen emelkedett, s ezzel az oktatók létszáma még megközelítően sem tudott lépést tartani. Az egy oktatóra jutó könyvtár szakosok száma 1957/58-ban 28, az utóbbi években pedig ennek több, mint kétszerese körül mozgott.

Ez az adat önmagában is jól jelzi a terhelés emelkedését. Még szembetűnőbb a túlterhelés, ha az egy oktatóra jutó hallgatószámot nem a szakon belül, elszigetelten nézzük, hanem azt az országos helyzethez viszonyítjuk (64). Országosan egy oktatóra csaknem 10 hallgató esett. Az egyetemi könyvtárosképzésben egy oktatóra ötször-hatször ennyi hallgató jutott.

Ez az arányszám azonban nem fejezi ki pontosan a tényleges terhelést. Egyrészt, mert a tanszék oktatói a könyvtár szakosok képzésében csak a feladatok egy részét végzik, a képzésben részt vesznek a másik szak és az általánosan kötelező tárgyak (filozófia, pedagógia, pszichológia, szociológia, idegen nyelvek stb.) oktatói is. A tényleges terhelés tehát a valóságban e részesedés aránya szerint csökken. Ez idő szerint a képzés teljes munkájából, a tantervben előírt összes kötelező foglalkozásokból a könyvtár szakra megközelítően 38% esik. Ezek szerint egy oktatóra még most is mintegy 40 hallgató jut. Ezt a jelzett kulcs szerint átszámítva

(36-40%) 1 oktatóra 15,7 hallgató teljes oktatása hárulna, vagyis a tanszéki terhelés az országos átlagnak kevés híján kétszerese volt.

Figyelembe kell venni több olyan körülményt is, amely nem jut kifejezésre az oktatók heti óraszámában, mégis számottevő mértékben növeli az oktatók elfoglaltságát. Először is azt, hogy 1-1 oktató heti elfoglaltságát 9 órának véve, a 8 és ½ főfoglalkozású oktató az összes órának csak mintegy 70%-át tudja ellátni. A többi 30%-ot megbízott előadók végzik, akik helyett viszont sok feladat a főfoglalkozásúakra hárul, így a szak oktatóinak viszonylag sok hallgatóval kell foglalkozniuk. A több hallgató elkerülhetetlenül több munkát ad. Még sokkal súlyosabb és sürgős rendezést kívánó kérdés a levelező és esti tagozatokkal kapcsolatos túlterhelés. A hallgatósnak több, mint a fele ezeken a tagozatokon végzi tanulmányait. Viszont az itt tartott foglalkozások óraszámában csak mintegy 30%-át teszik ki a tanszék összes óraszámának. Ez egymagában is igazolja, hogy az óraszám, mint a terhelés mérőszáma, általában nem fejezi ki elég jól az oktatók terhelését, mellette feltétlenül figyelembe kellene venni a hallgatók számát, mert az oktatói feladatok jelentős része pl. a vizsgák, írásbeli dolgozatok, konzultációk stb. nem az órák számától, hanem a hallgatók számától függ. Különösen érvényes ez az esti, levelező és kiegészítő tagozatokon, ahol az órák számát a nappaliénak a felére, negyedére kénytelen a tanterv csökkenteni, a terhelés kiszámításánál mégis csak az órák számát veszik számításba. E miatt különleges rejtett terhek hárulnak azokra a szakokra, amelyeken esti, levelező, ill. kiegészítő tagozatok is létesültek.

A túlterhelés méreteit jól érzékeltetik azok a feladatok, amelyek a mai hallgatói létszám mellett a tanszék oktatóira együttesen hárulnak. Éveken át félévenként több, mint 1000 vizsga, csaknem 500 szemináriumi dolgozat, mintegy 1000 írásbeli gyakorlat, 60-70 szakdolgozat, és néhány egyetemi disszertáció esett átlagban az oktatótestületre. Ehhez jött még évenként 300-400 felvételi vizsga (írásbeli és szóbeli), mintegy 150 hallgató könyvtári gyakorlata, megközelítően 150 hallgató vidéki tanulmányútja, valamint a végző hallgatók elhelyezésének az előkészítése. Annál is inkább, mert a tanszék nemcsak az oktatást tekinti feladatának, hanem a hallgatók személyes ügyeivel, szociális helyzetével, általános fejlődésével való foglalkozást is. A Művelődésügyi Minisztérium Közművelődési Főosztályával és Könyvtárosztályával együttműködve minden évben körültekintő gondossággal készíti elő a végző hallgatók elhelyezését, hogy lehetőség szerint mindenki a neki leginkább megfelelő munkahelyre kerüljön és a megoldás egyben a közérdeket is szolgálja. Ezek mind időigényesek, messzemenő gondosságot kívánnak és sok erőt kötnek le. Köztük több olyan is akad, ami más tanszékeket nem, vagy kevésbé terhel (pl. a szakmai gyakorlatok, végzősök elhelyezése stb.), mert ezeket más szakok esetében többnyire külön egyetemi szerv végzi.

Az oktató testület minden tagja még az oktatási túlterhelés ellenére is rendszeres szakmai kutatást folytatott. A tanszéki kutató munka hármass célkitűzést igyekezett követni. Egyfelől az oktatás szempontjából legfontosabb tárgykörökre és témákra összpontosult. Másfelől minden oktató a témája kidolgozását valamely tudományos teljesítmény elérése céljából végezte (kandidátusi fokozat, egyetemi doktorátus). Ugyanakkor a kutatómunka szervesen beilleszkedett az országos könyvtártudományi távlati kutatási tervbe, amelyet az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács dolgozott ki, és a Művelődésügyi Minisztérium hagyott jóvá s immár három nagyobb időszakra tűzte ki a szakkutatás legfontosabb feladatait.

A tanszék kutatási terve egy kollektív feladatot és több egyéni témakört foglal magába.

A kollektív munka, melynek az előkészítése a Gondolat Kiadóval kötött szerződés alapján folyik „A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig”, ill. „1945-től napjainkig” című kiadvány 2. és 3. kötete. Ez a magyar könyv és könyvtártörténet legfontosabb dokumentumait gyűjti egybe a szükséges bevezetésekkel, jegyzetekkel és a szakterület első bő bibliográfiájával. A 2. kötet sajtó alatt van, a 3. kötet kézírata is elkészült s remélhe-

tően hamarosan megjelenik. Minden valószínűség szerint, mint a már megjelent 1. kötet (65), - ez a két kötet is jól hasznosítható lesz az oktatásban.

A személyes kutatási témák a következők:

- a bibliológia alapproblémái (Kovács Máté);
- az írásbeliség szerepe az ókori állam életében (Scher Tibor);
- a tudományok osztályozása és a könyvtári osztályozás kialakulása Magyarországon (Babiczy Béla);
- a katalogizálás elméletének fejlődése és a katalogizálás mai alapkérdései (Szelle Béla);
- a magyar olvasási kultúra a reformkorban (Fülöp Géza);
- a magyar nemzeti bibliográfia fő kérdései (Szentmihályi János);
- a modern gépi nyilvántartási rendszerek a könyvtári munkában (Fodor Zoltán);
- az írásbeli közlés és a modern technikai tömegközlelési rendszerek: film, rádió, televízió kapcsolatai (Voit Krisztina);
- az olvasás és a szabadidő összefüggései (Dér Mária) (66).

Örvendetes, hogy minden oktató újszerű, érdekes, egyben munkaigényes téma kidolgozására vállalkozott. A tárgy megválasztásában, a vizsgálódás szemléletében és módjában többségükben megközelítik a legjobb külföldi példákat is. De nemcsak a feladat kitűzése mutat igényességre, hanem többnyire tehetséggel, szorgalommal halad a kidolgozás is. A konzultációkon ismételtén kitűnt, hogy mind az anyaggyűjtésben, mind a problémák felvetésében és elemzésében a kutatók többségükben rátermettségről, tárgyszeretetről, elemző elmélyedésről tettek tanúságot. Az eddig megírt részek azzal bíztatnak, hogy a többnyire újszerű, modern problémák önálló, termékeny feldolgozására számíthatunk.

Az oktatók fontos feladata volt a jegyzetek és más segédeszközök korszerűsítése, ill. elkészítése a tantervek és programok szerint. Bár a túlterhelés miatt ez is lassabban haladt, mint ahogy a tanszéki terv eredetileg előírta. Rendelkezésre áll a jegyzet a katalogizálás, osztályozás, paleográfia, bibliográfia, népművelés anyagából. Elkészült a könyv és könyvtártörténet két korszakáról: az 1770-1917, ill. 1917-től napjainkig terjedő időszakról. Tankönyvként használható segédkönyvek vannak a magyar könyv- és könyvtártörténetből, a magyar sajtótörténetből, az egyetemes könyv- és könyvtártörténetből, a bibliográfiából és a dokumentációból, könyvtárantból. Fontos volna, hogy az oktatók bizonyos mérvű tehermentesítésével a jegyzetek és segédkönyvek elkészítése is meggyorsítható legyen.

Sajnálatos azonban, hogy sem a kollektív, sem az egyéni kutatás nem halad olyan ütemben, ahogy azt eredetileg terveztük, s ahogy szükséges és kívánatos volna. A késedelem oka egyrészt a témák rendkívül idő- és munkaigényes volta, másrészt az oktatók túlterhelése. Az oktatási feladatok teljesítése az oktató testület csaknem minden idejét és erejét igénybe vette, így a szükségesnél jóval kevesebb idő és erő maradt a másik egyetemi feladatra: a kutatási munkára. Valahányszor ugyanis idő- és erőhiány miatt választani kellett az oktatás és kutatás között, szükségképpen mindig az oktatási feladatok mellett kellett dönteni, mert azok háttérbe szorulása a hallgatók számára azonnal hátránnyal járt volna, így az oktatói feladatok túlteljesítése szükségképpen háttérbe szorította a kutatási feladatokat, amire a munkaidőből alig jutott, csaknem mindenki a pihenő és szabadideje terhére végezte. Pedig a két feladat szervesen összefügg. Rendkívül fontos és sürgős az oktatási túlterhelés mielőbbi mérséklése, mert a kutatási feladatokat nem lehet károk nélkül hosszabb időn át háttérbe szorítani. Az oktatás és kutatás helyes egyensúlyának megteremtése egyaránt nélkülözhetetlen előfeltétele az oktatók személyes fejlődésének és az oktatási színvonal emelkedésének.

Összegezés és előretekintés

Az előző fejezetek, ha nem is egyforma részletezéssel és mélységben, feltárták vagy legalább is jelezték az egyetemi könyvtárosképzés kétévtizedes fejlődésének fő szakaszait, fordulatait és mozzanatait. Az elemző vizsgálódás nyomán meggyőző erővel előttünk állanak az elért eredmények, tanulságosan megmutatkoznak az egykori, ill. mai nehézségek, hiányok vagy hibák, s több-kevesebb pontossággal kirajzolódnak a további elvégzendő feladatok. A történeti visszatekintés és elemzés tehát nemcsak azt hozza elénk, ami már megtörtént, - ez is érték, ha hiteles - de az áttekintő összegezés és mérlegelés arra is lehetőséget ad, hogy a folytatást, mégpedig az eddigi fejlődés tanulságait tudatosan felhasználó és értékesítő továbbépítést is magunk elé vázoljuk. Ebben volt és van az előző, részletes történeti önvizsgálat legfőbb értelme és értéke. A két évtized eredményei, ha nem is mindenben kielégítőek, tárgyilagos szemlélet és értékelés szerint feltétlenül kiemelkedők, a korábbi hazai szintet messze meghaladják, az egyetemes fejlődés élvonalába tartoznak. Meggyőző erről az emlékeztető felsorolás is. Az egyetemi szakképzés legjelentősebb eredményeiként a következőket kell kiemelni:

- A szakképzési célok és feladatok meghatározása, amely egyre inkább szocialista társadalmunk tényleges szükségleteit és követelményeit vette alapul.
- A szükséges és célravezető szervezeti keretek: oktatási formák (tagozatok) és tantervek kialakítása.
- A szakképzés tartalmának olyan összeállítása és módszereinek olyan kiformálása, amely korszerű marxista igényű tudományelméleti koncepción alapszik: az írásbeli közlés egész folyamatának ismeretrendszerét a könyvtáros, bibliográfus és dokumentáló életpálya követelményei szerint súlypontozva veszi alapul, s amely ehhez társítja mindazokat az alapozó és kiegészítő ismereteket, gyakorlati jártasságokat, készségeket és módszereket, amelyek a könyvtáros, bibliográfus és dokumentáló általános és szakműveltségéhez, elméleti; történeti és gyakorlati felkészültségéhez nélkülözhetetlenek.
- Kialakult a szakműveltség törzsanyaga és megindult a specializálódás kezdeti fokon, így lehetővé válik, hogy a tanulmányok egyrészt az. egyes fontosabb könyvtári, ill. dokumentációs munkakörök szükségletei, másrészt a hallgatók egyéni érdeklődéséhez idomuljanak.
- A tantervi követelményekben kielégítő egyensúlyba kerültek az elméleti, a történeti ismeretek, valamint a szükséges gyakorlati jártasságok és készségek.
- Annak az oktatótestületnek és azoknak az oktatási-nevelési tapasztalatoknak és módszereknek a kialakulása, továbbá azoknak az oktatási eszközöknek (jegyzetek és más segédkönyvek, tematikák, szakolvasmány jegyzékek, tanszéki szakkönyvtár, gépi felszerelés stb.), egyetemi és könyvtári gyakorló lehetőségeknek a létrehozása, amelyek a szakképzés folyamatát és színvonalat biztosítják.
- Annak a 874 fiatal könyvtárosnak és dokumentálónak, valamint 240 jelenlegi hallgatónak a kor színvonalán való kiképzése, akik a könyvtár szakon, ill. a dokumentációs szaktanfolyamokon már végeztek, ill. hamarosan végeznek, s akik a tapasztalatok szerint túlnyomó többségükben a szocialista könyvtári kultúrának korszerű szemléletű és felkészültségű megvalósítóivá fejlődtek gyakorlati tevékenységükben és kutatói munkájukban egyaránt. Nyilvánvaló, hogy az okleveles könyvtárosok és dokumentálók e csoportja lett máris és lesz a jövőben még inkább a könyvtárügy és tájékoztatás vezető gárdája.

- A szakképzés a hazai indítékok mellett egyre tudatosabban és fokozottabban figyelembe vette a külföldi, főként a szocialista országok könyvtárosképzésének eredményeit és tanulságait is, hogy azokat a hazai adottságoknak megfelelően felhasználhassa.
- Végül komoly előhaladás, hogy az egyetemi szakképzés egyre jobban beilleszkedik a könyvtárosképzés kiformalódóban lévő hazai rendszerébe, mint annak felső foka, így ha a könyvtárosképzés különböző oktatási intézmények keretében folyik is (egyetem, tanítóképző intézetek, tankönyvtárak), intézményei egyre inkább olyan rendszerre fejlődnek, amelyek a könyvtárosok szakképzését a megfelelő szinteken tervszerű munkamegosztás és összehangolás alapján láthatják el.

A kétségtelen eredmények mellett nem kevésbé tanulságosak és hasznosak azoknak a legfontosabb nehézségeknek, hiányosságoknak és hibáknak a számbavétele, amelyek a két évtized során előadódtak. Ezeknek az elemző feltárása és tárgyilagos kritikai értékelése biztos alapot adhat a mielőbbi kiküszöbölésre. Közülük összegezőképpen főként a következőket kell emlékezetünkbe idézni.

- Sok nehézséget, zavart okoztak azok a változások, amelyek az oktatási célok és feladatok, szervezeti keretek, oktatási formák, tantervek és tananyag területén gyakran s nem ritkán következtlenül bekövetkeztek.
- Több vonatkozásban is hátrányos volt a könyvtárosképzésre, hogy működési feltételei és keretei nem elsősorban a felsőfokú könyvtárosi, bibliográfusi és dokumentáló életpálya sajátos szükségletei szerint alakultak, hanem jobbra azok szériát az elgondolások szerint, amelyeket a bölcsészettudományi kari szakképzést, elsősorban a középiskolai tanárképzést általánosságban alakítani kívánták, mert a könyvtárosképzés sajátos követelményeit csak részben, bizonyos korlátozással lehetett kielégíteni. Természetes, hogy a magasabb fokú szervezet foglalja egységbe a kari intézmények működését, de az egységesítés követelményei egészen a legutóbbi időnkig nagyobb mértékben érvényesültek a részintézmények, így a könyvtár szak oktatási formáinak, tantervének, programjának, hallgatói létszámának, oktatói személyi és dologi feltételeinek kialakításában, mint amennyire arra az egység érdekében feltétlenül szükség lett volna, így a könyvtárosképzés nem egy fontos sajátos követelménye háttérbe szorult.
- Csökkentette a szakképzés eredményességét, hogy személyi és dologi feltételei mindvégig nagyon szűkösek voltak. A szükségesnél kevesebb főfoglalkozású és megbízott oktató, zsúfolt helyiségekben, elégtelen szakkönyvtárra támaszkodva s hiányos technikai felszereléssel végezhetette oktató-nevelő munkáját.
- A hallgatók gyakorlati képzését megfelelő gyakorló termek és felszerelés, valamint gyakorló könyvtár hiányában nem lehetett kielégítően biztosítani. A könyvtári nyári és évközi szakmai gyakorlat a gyakorlatvezető könyvtárosok elismerésre méltó segítőkészsége révén általában eredményes, de még eredményesebb lehetne, ha a hallgatókat az egyetemen belül a gyakorlatokra előzetesen jobban elő lehetne készíteni.

Az összegezésben kiemelt eredmények és hibák nem önmagukban lelik létrejöttük okát és magyarázatát. Az eredmények is, a hibák is következmények: az egyetemi könyvtárosképzés fejlődésében közvetlenül vagy közvetve közreműködő személyek és szervek szemléletének és tevékenységének a következményei. Mindazok befolyásának eredője, akik állásfoglalásaikkal és tanácsaikkal, döntéseikkel és intézkedéseikkel, illetve oktató-nevelő vagy kutató munkájukkal előbbrevítették vagy hátráltatták a szakképzés fejlődését, így vagy úgy, érte vagy ellene mondtak vagy tettek valamit. Az eredmények és hibák oka és magyarázata tehát a közreműködők: támogatók vagy ellenzők erőviszonyaiban, befolyásának érvényesülésében található. Csakhogy a támogatók és ellenzők frontja sem volt egységes. A segítők egy része a közműve-

lódési könyvtárak, más része a szakkönyvtárak vagy éppen a dokumentáció követelményeit helyezte előtérbe és kérte számon. De voltak akik, főként eleinte, a muzeális különgyűjtemények érdekeit képviselték. Az ellenzők egy része elfogadta, hogy könyvtárosképzésre szükség lehet, de felfogása szerint helyesebb azt nem az egyetemen, hanem más felsőfokú intézmény keretében elhelyezni. Más részük tájékozatlanul a hazai és külföldi könyvtári kultúra ismerete híján, makacs előítélettel elutasította a szakképzés minden formáját, főként azzal a fejlődést tagadó érveléssel, hogy eddig sem volt, ezután sincs rá szükség. Végeredményben tehát e sokféle, s egymással sem egyező, vagy éppen ellentétes szándék és követelmény szükségszerű következménye, hogy a fejlődés történeti menetében keverednek, a kiugró és kielégítő eredmények a kisebb-nagyobb hiányosságokkal és hibákkal.

Az eredményekből és hibákból szükségszerűen következnek a továbbfejlesztés követelményei és lehetőségei. Az előrelépés egyrészt az eredmények továbbépítésével, másrészt a felismert hiányosságok és hibák mielőbbi kiküszöbölésével érhető el. A továbbfejlesztés főbb követelményei a következők:

- Mindenekelőtt az eddiginél pontosabban tisztázni kell a könyvtárak és dokumentációs intézmények szakember-szükségletét és a könyvtárospálya korszerű követelményeit, s a képzési célokat, valamint a tanulmányi rendet: a tantervet, a tantárgyakat és aktivizáló módszereket, a legjobb külföldi eredmények felhasználásával úgy kell állandóan és következetesen továbbfejleszteni, hogy a szakképzés a pálya követelményeit az eddiginél hatékonyabban tudja kielégíteni.
- Felül kell vizsgálni a jelenlegi tanulmányi rendet és a szakképzés érdekében lehetőleg minél előbb vissza kell állítani a teljes ötéves oktatást, a szükséges tagozatokkal és a hallgatók közvetlen felvételével, mert csak így lehet biztosítani a könyvtárak és dokumentációs intézmények számára szükséges fiatal szakembereket elegendő számban és a kívánatos színvonalon.
- Az oktatási formák közül azokat, amelyekre nincs szükség (pl. az esti tagozat) fokozatosan meg kell szüntetni, a szükségeseket (pl. nappali, levelező, kiegészítő) tagozatokat úgy kell továbbfejleszteni, hogy a feladatukat az eddiginél eredményesebben tölthessék be.
- Ugyanekkor a dokumentációs szaktanfolyamot célszerű lenne az egyetemi szakképzés keretébe dokumentációs tagozatként szervezesebben beépíteni, hogy a felsőfokú dokumentációs szakemberképzést intézményesebbé tehesük.
- További feladatként jelentkezik a középszintű szakképzettségű könyvtárosok tervszerű továbbtanulásának biztosítása a levelező tagozat keretében különbözeti vizsgával, hogy a felsőfokú munkák ellátására alkalmas középszintű képzettségű könyvtárosok az egyetemi szakképzettséget megszerezhessék.
- Mielőbb meg kell szervezni az egyetemen, ill. a pedagógiai főiskolán képesítést szerzett könyvtárosok rendszeres továbbképzését a fontosabb könyvtári, bibliográfiai, dokumentációs munkakörök speciális elméleti ismeretanyagának és gyakorlati követelményeinek elsajátítása céljából.
- A felveendő hallgatók létszámát a tényleges szükségleteknek megfelelően kell megállapítani, mégpedig tagozatok és a másik szak szerinti bontásban, hogy a könyvtárak és dokumentációs intézmények valóban olyan felkészültségű új munkatársakat alkalmazhassanak, amilyenekre feladataik ellátásához szükségük van.
- A felvételi vizsga és az oktatás-nevelés rendjét úgy kell fejleszteni, hogy az előző tanulmányi és vizsgái eredmények mellett kellő hangsúllyal és következetesen érvényre

jussanak a könyvtáros életpálya sajátos követelményei. Jobban ki kell alakítani és határozottabban figyelembe kell venni a pályatükör követelményrendszerét, mint azt már több más életpálya esetében teszik. Folyamatosan ismétlődő kiválasztással még erősen javítani lehetne a szakképesítést szerzők szakmai és emberi minőségét. Az ismételt ellenőrzések során már a felvételnél és az első két egyetemi év során ki kellene zárni a tanulásból mindazokat, akik személyi adottságaiknál: értelmi képességüknél fogva, a rendszeres munkára és önfegyelmre való képességeiknél fogva ezekre a pályákra nem valók. Ugyanakkor hathatósabban ösztönözni kellene és lehetne azokat, akik ezekre a pályákra alkalmasnak mutatkoznak, hogy a bennük rejlő képességeket a lehető legmagasabb szintre fejlesszék. Ma a felvétellel lényegében eldőlt, hogy kik lesznek a felsőfokú munkakörök betöltői, mert a tanulmányait előbb-utóbb, jobb-rosszabb eredménnyel csaknem mindenki befejezi. Ha azonban a kiválasztás az egyetemi tanulmányok során tovább folytatódna, akkor a hallgatóság szakmai felkészültsége és emberi fejlődése még erősen fokozható lenne. A kevésbé alkalmasak a középszintű tanulmányokra irányíthatók volnának, így különösebb veszteség nélkül az adottságaiknak megfelelő munkahelyekre kerülhetnének.

- A mai, kötelezettségek nélkül adott ösztöndíj, mint másutt is, itt is csupán a jobb tanulmányok elérésére ösztönöz, de egyáltalán nem határozza meg, hogy az ösztöndíjas hol, mikor köteles munkát vállalni s milyen speciális munkakörre kell felkészülnie. Ezért jelenleg a tanulmányok befejeztek a végzősök elhelyezkedésében túlságosan nagy szerephez jutnak a személyes érdekek vagy alaptalan elképzelések, nem ritkán a közérdek rovására. Ennek egyenes következménye, hogy a fővárosban már kevésbé fontos munkakörben is egyetemet végzettek helyezkednek el, míg vidéken még vezető állásokban (pl. városi, járási könyvtárigazgató, megyei könyvtári osztály és csoportvezető stb.) sem jut felsőfokú végzettségű könyvtáros. A társadalmi ösztöndíjak számának szaporítása és összegének felemelése akár rendes ösztöndíjkeret terhére is nemcsak előrehozza a döntést az elhelyezkedést illetően, de megalapozhatja az intézmények tervszerű káderfejlesztését és az egyetemi hallgatók konkrétabb felkészülését is. Más országok pl. Franciaország úgy biztosítja a könyvtárak szakember szükségletét, hogy ösztöndíjat csak az kap, aki kötelezi magát a munkavállalásra, mégpedig 10 évre, és ott ahová a minisztérium majd a tanulmányai végeztével kinevezi.
- A kiválasztás és gondoskodás e sorát a munkábaállítás és letelepítés továbbfejlesztésével kellene betetőzni. Lényeges előrelépés lehetne, ha a könyvtárak és felügyeleti szerveik a mainál jobban előkészítenék a végző fiatal szakemberek kiválasztását és letelepítését. Már jó előre, két-három évvel korábban ki lehetne választani azt vagy azokat, akikre szükség lesz, és előre meg kellene állapodniuk azokkal, akik hozzájuk kerülnek, az alkalmazás és letelepítés körülményeire, akár társadalmi ösztöndíjasok, akár nem. Azt kellene vezérelvként alapul venni, hogy a végző fiataloknak nemcsak munkahelyre, hanem a keresetükkel arányos életkörülményekre (lakás, étkezés, stb.) is szükségük van. A tapasztalatok azt mutatják, hogy oda, ahol segítőkészséggel találkoznak, szívesen mennek a fiatalok. Az orvosok, agrónomusok, mérnökök esetében ez a gondoskodás kezd általánossá válni. Ideje volna, ha az érdekelt szervek ezt a könyvtárosokra, pedagógusokra is mielőbb kiterjesztenék, akkor az elhelyezkedés körüli mai nehézségek nagyrészt kiküszöbölhetők lennének.

E követelmények és javaslatok részletes kimunkálása elsősorban a tanszéki oktatótestület feladata. Az előző fejezetekből többször is kitűnik, hogy a tanszék oktatói a továbbfejlesztés előkészítését máris megkezdték és folyamatosan végzik is. Ez a testületnek más körülmények között is állandó és központi feladata volna. De különösen az most, a szak megalakulásának huszadik évfordulóján, amikor a szakképzésben egy évtizedet meghaladó egyenletes és követ-

kezetes fejlődés után a Bölcsészettudományi Kar tanulmányi rendjének legújabb megváltoztatása nyomán a könyvtár szakra is a gondok és tennivalók újabb sora várul. Ez a tanulmány is az új helyzet új kérdéseinek elvi tisztázását igyekszik előkészíteni a történeti előzmények megvilágításával. Remélhető, hogy ilyen megalapozással kialakítható lesz az a tartós tanulmányi rend, ami az egyetemi és kari keretbe is szervesen beillik, és ami a könyvtár szak sajátos követelményeit is kielégíti a ma és a közeljövő szintjén.

A továbbfejlesztés előkészítése azonban csak úgy lehet eredményes, ha abban az érdekelt szakterületek képviselői is hathatósan közreműködnek. Elsősorban az egyetemi oktatás és a könyvtárügy irányítóinak, továbbá a könyvtárak és dokumentációs intézmények, valamint a könyvtáros oktatók és gyakorló könyvtárosok részvétele nélkülözhetetlen. A könyvtárosképzés egész szocialista könyvtári kultúránk egyik kulcsproblémája, kielégítő megoldása csak az érdekelték széleskörű együttműködésével biztosítható. Csak így lehet elérni, hogy a szakképzés továbbfejlesztését a tényleges szükségleteknek megfelelően társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális összefüggéseiben próbáljuk előkészíteni, az esedékes döntések a szak saját belső szakmai követelményei, s ne kívülről szemponatok vagy okok, az egész problémakör és ne valamely szubjektív kiragadott részlet, megalapozott tárgyilagos állásfoglalás és ne lelkes melléállás vagy makacs elutasítás alapján jöjjenek létre. Csak így remélhető, hogy a harmadik és további évtizedek könyvtárosképzése az egyetemen az első évtizedek alapvetésének fejlettebb folytatása, teljesebb kibontakozása lesz.

JEGYZETEK

(1) A Közoktatásügyi Népbiztosság 87.745/III.b. számú rendelete a Könyvtárosi-Tanfolyamról. = A Tanácsköztársaság Könyvtárügye. 1919. 1. sz. (május 1.)

DIENES László könyvtárügyi megbízott megnyitó beszéde a könyvtáros-tanfolyamon 1919. május 12-én. = Dienes László 1889-1953. Szerk.: Remete László, Bp. 1964. 153-161. l.

Megnyílt a Könyvtárosi-tanfolyam. = Fáklya, 1919. május 13. 6. l.

A Könyvtárosi-tanfolyam megnyitása. = A Tanácsköztársaság Könyvtárügye. 1919. 2-3. sz. (június 1.)

Részletes ismertetést ad a könyvtárosi-tanfolyam megszervezéséről, megnyitásáról, tanrendjéről, előadóiról, hallgatóiról:

KÖHALMI Béla: A Magyar Tanácsköztársaság Könyvtárügye. Bp. 1959. 177-193. l.

(2) A bölcsészeti és természettudományi Karok reformja. (A bölcsészettudományi és természettudományi Karok újjászervezése, továbbá tanulmányi és vizsgarendjének szabályozása.) Kiadatott a Magyar Kormány 260/1949- számú, továbbá a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 600/1949. számú rendeletével. Bp. 1949. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. 58 l.

(3) Közülük elsősorban a következőket kell kiemelni:

GYÖRGY Aladár: Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Bp. 1886. 564-566. és 570-572. l.

ESZTEGÁR László: A bibliográfiai szakismeretek megszerzése. = Magyar Könyvszemle. 1898. 212-225. és 357-371. l.

SZABÓ Ervin: Dr. Arnim Graesel: Handbuch der Bibliothekslehre c. könyvéhez. = Magyar Könyvszemle, 1902. 510-516. l.

GYALUI Farkas: A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon. Kolozsvár. 1903. 25 l.

GULYÁS Pál: Könyvtárosképzés. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő. 1917. 9-20. l., ill. G. P.: Könyvtári problémák. Bp. 1917. 5-44. l.

HOLUB József: Könyvtáros- és levéltárosképzés. = Magyar Könyvszemle. 1923. 95-110. l.

ASZTALOS Miklós: A könyvtárosképzés kérdéseiről. = Könyvtári Szemle 1934. 2. sz. 9-10. l.

PITZ József: A könyvtárosképzés kérdéséről. = Könyvtári Szemle. 1934. 3. sz. 17-18. l.

(4) WINDISCH Éva (Vörös Károlyné): Fejezet a könyvtárosi pálya magyarországi kialakulásának történetéből. = Magyar Könyvszemle. 1957. 136-153. l.

(5) GYÖRGY Aladár: id. m. 84. l.

(6) ESZTEGÁR L.: id. m. 214-225. l.

(7) DANTON, J.P.: La formation du bibliothécaire. Paris, UNESCO. 1950. 97 l.

BRIET, Susanne: Enquête sur la formation professionnelle des bibliothécaires et des documentalistes. Paris. UNESCO. 1950. 191 l.

LEYH, Georg: Die Bildung des Bibliothekars. Kopenhagen. 1952. 131 l.

- A szomszédos európai szocialista országok egyetemi, ill. főiskolai könyvtárosképzéséről beható tájékozódásra adtak lehetőséget azok a nemzetközi konferenciák, amelyeket a felsőfokú intézmények oktatói Prágában (1958), Berlinben (1962) és Leningrádban (1968) tartottak és az ezekkel kapcsolatos kiadványok.

EGGER, Eugen: Étude sur la formation professionnelle et le statut des bibliothécaires de bibliothèques de recherche et des documentalistes. Bern. FIAB-FID, 1961. - Projet de rapport final. 49 l. - Rapport final 18 l.

KIRKEGAARD, P.: Library Education in Denmark. = Libri. 1964. 51-61. l.

PALMER, B. J.: La formation professionnelle des bibliothécaires en Grande-Bretagne. = Bulletin de l'Association des bibliothécaires français, 1965. 245-248. l.

LETHEVE, T. - M. PIQUARD: La formation professionnelle des bibliothécaires en Europe. = Libri. 1966. 10.4. 282-311. l.

CORNAZ, M.L.: L'école suisse de bibliothécaires. = Bulletin de l'UNESCO à l'intention des bibliothèques. 1967. 286-288. l.

PIQUARD, M.: La formation professionnelle des bibliothécaires en Europe. = Bulletin de l'UNESCO à l'intention des bibliothèques 1967. No 6. 341-347. l.

(8) Education for Librarianship Abroad in Selected Countries. = Library Trends. 1963. October. 121-205. l.

KAULA, P. N.: L'enseignement de la bibliothéconomie en Inde. = Bulletin de l'UNESCO à l'intention des bibliothèques. 1967. No 4. 199-207. l.

WILLEMEN, Silvere: La formation professionnelle des bibliothécaires en Afrique. = Bulletin de l'UNESCO à l'intention des bibliothèques. 1967. No 6. 320-329. l.

KENT, Francis L.: La formation des bibliothécaires et des documentalistes dans les pays de langue arabe. = Bulletin de l'UNESCO à l'intention des bibliothèques. 1967. No 6. 330-340. l.

SANZ, Maria, Teresa: La formation des bibliothécaires et des documentalistes en Amérique latine. = Bulletin de l'UNESCO à l'intention des bibliothèques. 1967. No 6. 348-357. l.

(9) ASHEIM, Lester: Librarianship in the developing countries. Urbana, Illinois, University of Illinois Press. 1966.

La formation des bibliothécaires de pays en voie de développement: politique à suivre. = Bulletin de l'UNESCO à l'intention des bibliothèques. 1968. No 4. 194-213. l.

(10) KNIHOVNA, Vedecko-teorecky sborník. Red.par Jaroslav DROTNA. Praha 1959. 336 l.

Informationsbulletin der Teilnehmer der Konferenz der Bibliothekarischen Hochschulausbildung. No 1-2. Praha. 1959-1960., No 3-4. Berlin, 1962-1964. No 5. Budapest, 1966.

WIECKOWSKA, A.: L'enseignement supérieur des bibliothécaires dans les pays de l'Europe Orientale. = Libri. 1960. 53-68. 1.

KOVÁCS, Máté: La formation des bibliothécaires dans les pays socialistes d'Europe. = Bulletin de l'UNESCO à l'intention des bibliothèques. 1965. 14-21. 1.

Gegenstand und Methoden der Bibliothekswissenschaft unter besonderer Berücksichtigung der Bibliothekswissenschaft als Hochschuldisziplin. Leipzig. 1963. 348 1.

Die bibliothekarische Ausbildung in der europäischen sozialistischen Ländern. Red. R. UNGER = Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1965. 4. sz. 193-234. 1.

(11) FONOTOV, G.: Cinquante années d'expansion des bibliothèques de l'URSS.= Bulletin de l'UNESCO à l'intention des bibliothèques. 1967. No 5. 264.-272. 1.

(12) GASTFER, M. P.: La formation professionnelle des bibliothécaires soviétiques. = Bulletin de l'UNESCO à l'intention des bibliothèques. 1967. No 6. 358-364. 1.

(13) BAK János: Húsz év magyar könyvkiadása. 1945-1964. Bp. 1965. 130 1.

Statisztikai Tájékoztató. 1967. Népművelés. Bp. 1968. IV. 1-7. 1.

(14) KUNZE, Horst: Zehn Jahre Institut für Bibliothekswissenschaft der Humboldt-Universität zu Berlin. = Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1965. 641-660. 1.

KOVÁCS, Máté: Education and Training of Librarians in Hungary. = Libri. 1966. No 1. 18-48. 1.

HESSE, Georg: Die bibliothekarische Berufsausbildung in der Ungarischen Volksrepublik. = Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1961. 111-119. 1.

DRTINA, Jaroslav: Bibliotekovedenie v ucsebných zavedeni-jah Csehoslovákii. = Knihovna. Praha. 1959. 81-173. 1.

BOROV, Todor: Razvitie, nasztojascsee szosztojanie i osznovnüe zadacsi vüszsego bibliotekovedeaeszko bibliograficeszko obrazovanija v Bolgarii. = Knihovna. Praha. 1959. 67-80. 1.

BIRKENMAJER, Alexander: Die Entwicklung und der gegenwärtige Zustand des höheren bibliothekswissenschaftlichen Studiums in der Volksrepublik Polen. = Knihovna. Praha. 1959. 33-66. 1.

(15) SZABÓ Ervin: Dr. Arnim Graesel: Handbuch der Bibliothekslehre. = Magyar Könyvszemle. 1902. 510-516. 1.

-- : Az Egyetemi Könyvtárról. = Huszadik Század. 1907. 964-973. 1.

(16) GYÖRGY A.: id. m. 84-92. 1.

(17) VÉRTESSY Miklós: Könyvtárosvizsga 60 évvel ezelőtt. = A Könyvtáros. 1958. 574. 1.

(18) Budapest Székesfőváros könyvtárainál rendszeresített könyvtári szakvizsga szabályzata. 1911.

(19) Az 1922. évi XIX. t. c. 6. §. = Magyar Könyvszemle. 1922. 220. l.

(20) A tanfolyamok szervezéséről, egyes esetekben idejéről, tantervéről, előadóiról a MKSzle a következő számaiban található tájékoztatás:

1898: 205-206. l. 1904: 347-349. l.

1900: 406-409. l. 1907: 190-191. l. és 284-285. l.

1902: 528-529. l. 1913: 286. l.

(21) A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. Szerk.: Bisztra Gyula I. 1935-1937. Bp. 1937. 43-48. l. II. 1937-1938. Bp. 1938. 73-78. l.

(22) ESZTEGÁR László: A könyvtári tudományok a kolozsvári egyetemen. = Magyar Könyvszemle, 1901. 417. l.

dr. GYALUI Farkas egyetemi könyvtártani előadásai. = Grafikai Szemle. 1902. 1. sz.

(23) A könyvtártudomány a budapesti kir. magyar tudományegyetemen. = Magyar Könyvszemle. 1914. 236. l.

(24) LUKÁCS György visszaemlékezése. = Társadalmi Szemle. 1949. 3. sz.

(25) KOVÁCS Máté: Szabó Ervin a magyar szocialista művelődéspolitikában és könyvtári kultúrában. 1877-1918. = Könyvtáros. 1968. 9. sz. 507-514. l.

(26) REMETE László: A fővárosi könyvtárügy úttörői. (Hat arcképvázlat.) Bp. 1964. 48 l. + 4 t.

(27) KÓHALMI Béla: A Magyar Tanácsköztársaság Könyvtárügye. Bp. 1959. 183-187. l.

Tájékoztató: a Közoktatásügyi Népbiztosság által rendezett könyvtárosi tanfolyamról és tanrend. Bp. 1919.

(28) KOVÁCS Máté: A Tanácsköztársaság könyvtári öröksége. Könyvtáros. 1969. 3. sz. 123-132. l.

(29) VARJAS Béla: Könyvtárosképzés. = Magyar Könyvszemle. 1947. 1-13. l. (A MKSzle 1947. évi évfolyama nem jelent meg, de a korrektúrája Varjas Bélánál fennmaradt, s ennek Xerox-másolata az OSzK-ban, az MTA Könyvtárában és az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének könyvtárában megtalálható.)

(30) Magyarország története. Szerk. MOLNÁR Erik, PAMLÉNYI Ervin és SZÉKELY György. Bp. 1964. 2. kötet 465-542. l.

(31) L. az egyetemi és főiskolai képzés kérdéseiről folytatott vitát a Könyvtáros 1954. 2.-10. számaiban Haraszthy Gyula, Berza László, Zolnai Vilmos, Miszti László, Waldapfel Eszter, Balázs Sándor, Sugár Jenőné, Perlesz Józsefné, Bodri Ferenc és mások részvételével.

(32) REMETE László: A Fővárosi Könyvtár úttörői. Bp. 1964. 48 l. + 4 t.

(33) REMETE László: Dienes László. 1889-1953. Bp. 1964. 47 l.

(34) GULYÁS Pál: Kommunista könyvtárpolitika. = Magyar Könyvszemle. 1920-21. 1-84. l. és 1922. 13-58. l.

(35) L. a könyvtár szak 1952. évi felülvizsgálatáról készült jelentés megállapításait.

(36) L. az egyetem, ill. a Bölcsészettudományi Kar 1949/50-1955/56. évi tanrendjét.

(37) A magyar tudományegyetemek Bölcsészettudományi Karainak tanterve. Bp. 1959. 3-6. l., 57-58. l. és 214-219. l.

A magyar tudományegyetemek Bölcsészettudományi Karainak tanterve. Bp. 1961. 3-6. l., 42-43. l. és 202-211. l.

A magyar tudományegyetemek Bölcsészettudományi Karainak tanterve. Bp. 1964. 3-6. l. és 41-42. l.

(38) A művelődésügyi miniszter 49.100/1967 számú utasítása a Bölcsészettudományi Karok nappali tagozatának tantervéről. 1-9. l.

(39) L. az 1968. évi augusztusi tantervi módosítást.

(40) L. a könyvtárosok képzéséről kiadott 148/1962/M.K.15/M. M. számú utasítás idevágó rendelkezéseit.

(41) A felsőfokú dokumentálók szakképzését részben az egyetemeken, részben külön szakintézményekben biztosítják.

(42) A megváltozott feladatoknak megfelelően a könyvtártudományi tanszék nevét is Könyvtártudományi és Tájékoztatási Tanszékre változtatták pl. Berlinben, Prágában, Pozsonyban, Varsóban.

(43) L. a könyvtár szak 1952. évi felülvizsgálatáról készült jelentés megállapításait (Könyvtártudományi Tanszék iratai).

(44) L. a 4118/1949/136. Korm.sz. rendelet 1949. jún. 29.

(45) A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 2042/13/1952 sz. határozata a könyvtárügy fejlesztéséről. - Könyvbarát. 1951. 6. sz. 21-22. l.

A népművelési miniszter 8720-2-33/1952.Np.M. sz. utasítása a könyvtárügy fejlesztéséről szóló 2042/13/1952.sz. minisztertanácsi határozat végrehajtásáról.

(46) A Magyar Könyvtárosok I. Országos Konferenciája. Bp. 1953-64-70. l.

(47) /KOVÁCS Máté/: Az egyetemi könyvtárosképzés célja, tanterve és programja. Bp. 1961. 32. l. (ELTE Könyvtártudományi Tanszék: a reformterv vitaanyaga.)

(48) A magyar könyvtárak statisztikai adatai. (Az 1957. dec. 31-i adatfelvétel alapján.) Szerk.: Danyi Dezső, Ekés Mihályné, Sallai István. Bp. 1961. 156 l.

Statisztikai tájékoztató a közművelődési, ill. a tudományos és szakkönyvtárakról. Bp. 1961-től évenként, ill. két évenként.

A könyvtárosok szakképzettsége. (Az 1966. decemberi országos felmérés statisztikai adattára.) Bp. 1967. 2 db. 115 és 21 l.

(49) KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés továbbfejlesztése. Bp. 1961. 71 l.

FÜLÖP Géza: A felsőfokú könyvtárosképzés. = Könyvtári Minerva. Bp. 1965. 2. kötet. 179-191. l.

(50) L. a 37. jegyzet 1. tételét.

(51) L. a 37. jegyzet 2. tételét.

(52) L. a 37. jegyzet 3. tételét.

(53) A Bölcsészettudományi Karok Programjai. 12. Könyvtár szak. Bp. 1964. 27 l.

(54) KOVÁCS Máté: The Education and Training of Librarians in Hungary. = Libri. 1966. No 1. 18-48. l.

(55) L. a 37. jegyzetben felsorolt tantervek idevágó rendelkezéseit.

(56) L. A Könyvtártudományi Kutatás Kérdései (Bp. 1961) c. kötetben Kovács Máté, Lázár Péter és Sebestyén Géza tanulmányait.

(57) L. A Bölcsészettudományi Kar idézett tanterveit és tanrendjeit.

(58) A könyvtárosok szakképzettsége. (Az 1966. decemberi országos felmérés statisztikai adattára.) Bp. 1967. 8-9. l.

(59) U.o. 7. l.

(60) A hallgatók szakok szerinti megoszlásáról készült részletes felmérés adatai és arányai megközelítően azóta is érvényesek.

(61) A művelődésügyi miniszter 49.100/1967. sz. utasítása a bölcsészettudomány karok tantervéről.

(62) L. 48. jegyzetet.

(63) A speciális kollégiumokról és szemináriumokról bővebb tájékoztatást nyújtanak a kari tanrendek és az egyetem értesítői.

(64) Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1969. Bp. 1969. 196. l.

(65) KOVÁCS Máté: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. Bp. 1963. 760 l.

(66) A testület oktatási és tudományos munkájáról I. az Eötvös Loránd Tudományegyetem Értesítőjét az 1954/55-től az 1968/69. tanévig.

KOVÁCS, MÁTÉ: MAIN QUESTIONS OF UNIVERSITY EDUCATION OF LIBRARIANS AND ITS DEVELOPMENT IN THE PAST TWO DECADES

In Hungary the university education of librarians was organized on two occasions. The first in the framework of the cultural program of the Council Republic in 1919, the second at the beginning of the socialist cultural revolution and on both occasions in the Faculty of Arts of the Budapest University of Arts and Sciences. The first training programme stopped after the defeat of the Council Republic, the second has continuously been going on for 20 years.

Due to the fact that libraries began to develop comparatively late, the profession of librarians and their education unfolded in Hungary later than in the more developed countries. An important progress in this respect was made only in the 20th century, mainly after the World War II. This slow pace of development is shown by the following figures concerning the full-time collaborators of the libraries in Hungary: in 1925 359 librarians, in 1935 761, in 1957 2680, in 1966 4506. At the time the number of librarians was low, they attended courses and took special examination, later they have been educated in universities or high schools all over the world. At the present time in more than 50 countries approx. 180 high and 600 medium level institutions supply special education for librarians.

The development of the Hungarian university education of librarians falls into two phases. The first phase was that of the experiments (1949-56) and the second that of the development and firm establishment (1957-68). In the first period special education was going on only for students of full-time courses, later other forms have also been introduced, such as the corresponding course (since 1955/56), the supplementary course (since 1959/60) and the evening course (since 1962/63). In addition a special course of documentation has been organized in 1963/64 for librarians of university or high school degree.

At the time of the establishment the aim and task of university education of librarians was destined to train librarians in three directions: for the purposes of social sciences libraries, natural science libraries and of public libraries. At the beginning only the first of these tasks could be realized and it has been only since 1957 that the university gives high-grade special education for all types of libraries. This is carried out by a uniform basic education in the first 3-4 years and followed in the last two years by the possibilities of specialization into 5 directions: 1. Special librarianship and scientific information 2. public, children, youth and school librarianship, 3. cataloguing, classification, 4. manuscript collections and special collections, 5. book and periodical publishing and distribution. In all special fields the education of practical librarians, bibliographers, documentalists is first of all aimed at, who perform their work in practice, but based on theoretical knowledge similarly to physicians, engineers, teachers etc. A smaller number of researchers are also educated who are capable for independent theoretical or historical research work.

The author of this study examined all those opposed tendencies that should be brought into balance as far as possible in the course of education: e.g. the illusory contradictions among fields of practical and theoretical education, the branches of knowledge of historical and modern character, the forms of general basic education and that of specialization and the actual differences between the special knowledge of librarianship and the supplementary branches of knowledge of other character. The ability for independent analysis of the practice, the application in practice of theoretical knowledge and the ability for self-education are considered requirements of first importance.

The study deals in details with the development of the education scheme of the university special training: education plans and programs (plans of the individual subjects) and treats the changes in the education plan of this branch from the first one up to the latest. The most important programs of the individual subjects are also dealt with.

The study contains detailed analysis of the problems of contents and methodology of the special education: a) the subjects of philosophy, psychology, sociology, pedagogy, basic questions of education and theory of communication, b) other discipline that may be studied parallelly, e.g. Hungarian or any foreign language and literature, history or mathematics, physics, chemics, biology, geography, c) requirements concerning the learning of foreign languages, d) the own material of learning of the library science: traditional subjects; history of writing, book, press, library; cataloguing, classification, bibliography, documentation, questions of teaching library services. It includes also the modern subjects such as bibliology, the art of reading and especially the problems concerning the teaching of new subjects within the special courses. The study analyses the forms of education and their role: lectures, small groups, exercises, seminars.

The study deals with the personal aspects of special education too: the situation of the lecturers and students. The number of students amounted in the first years to 15-20 annually, later it increased to 40-50. In different courses (day, corresponding, evening, supplementary) the number was in 1952/53: 153, in 1961/62: 302, 1964/65: 534. Since that year up to 1968/69 the number of the students decreased to 367. In the Department of Library Science 874 librarians obtained university degree since 1949 up to 1969. The faculty employs at present 9 full time and 16 entrusted lecturer.

In conclusion, the study summarizes the tasks to be complied with in the future. Among others the improvement of the enrollment to the university, the completion of the equipment of the department, the establishment of a training library, the modernization of notes and text books, the development of the scientific research work of the lecturers deserve special attention.